

M.EMİN RESULZADE'nin

MECLİS-İ MEBUSAN KONUŞMALARI

[1918-1920]

Yrd.Doç.Dr. Sebahattin Şimşir

İQ ARAŞTIRMA İNCELEME

İQ KÜLTÜR-SANAT YAYINCILIK

Mehmet Emin Resulzade'nin

MECLİS-İ MEBUSAN KONUŞMALARI

(1918 - 1920)

Yayına Hazırlayan
Yrd. Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

İstanbul - 2003

IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK

IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 76
İnceleme-Araştırma Dizisi: 48
Mehmet Emin Resulzade'nin
MECLİS-İ MEBUSAN KONUŞMALARI
Yrd. Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

Kitabın tüm yayın hakları IQ Kültür Sanat Yayıncılık'a aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

I. Baskı : Eylül-Ekim 2003 • İstanbul
ISBN : 975-6618-72-8

Genel Yayın Yönetmeni : Gülden Sangöl
Yayın Sorumlusu : Adem Sangöl
Editör : Arda Dilsiz
Dizgi-Mizanpaj : Esin Tapan
Kapak Tasarımı : Yunus Karaaslan
Kapak Baskı : Altan Matbaacılık
Montaj : Bülent Birkan
Baskı-Cilt : Kilim Matbaası
Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu : Mustafa Dilsiz

Copyright © 2003, IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Copyright © 2003, Yrd. Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, toplumu "Bilgi Işığında Aydınlanmaya" çağırıyor. Amaç satışları ya da kârı arttırmak değil, yalnızca topluma faydalı olmak.

www.iqkultursanat.com
e-mail: info@iqkultursanat.com

IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK
Ticarethane Sokak. Fetih Han
No. 33/44 Cağaloğlu - İstanbul Tel. 0212 520 91 12
Belgegeçer: 0212 520 91 12

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **5**
GİRİŞ **9**
No.1 Azerbaycan Meclisi'nin Açılması 11
No.2 İkinci Oturum 14
No.3 Üçüncü Oturum 24
No.4 Dördüncü Fevkalade Oturum 25
No.5 Beşinci Oturum 28
No.6 Altıncı Oturum 29
No.7 Yedinci Oturum 30
No.8 Sekizinci Oturum 31
No.9 Dokuzuncu Oturum 33
No.11 Onbirinci Oturum 35
No.12-13-14 Oniki-Onüç-Ondördüncü Oturumlar 37
No.15 Onbeşinci Oturum 52
No.16 Onaltıncı Oturum 58
No.20 Yirminci Oturum 59
No.24 Yirmidördüncü Oturum 60
No.25 Yirmibeşinci Oturum 63
No.26 Yirmialtıncı Oturum 64
No.29 Yirmidokuzuncu Oturum 66
No.33 Otuzüçüncü Oturum 67
No.34 Otuzdördüncü Oturum 70
No.41 Kırkbirinci Oturum 79
No.42 Kırkikinci Fevkalade Tartışmalı Toplantı 84
No.43 Kırküçüncü Oturum 85

No.45 Kırkbeşinci Oturum 87
No.48 Kırksekizinci Oturum 90
No.49 Kırkdokuzuncu Toplantı 93
No.51 Olağanüstü Ellibirinci Oturum 96
No.56 Ellialtıncı Oturum 98
No.60 Altmışıncı Oturum 99
No.65 Altmışbeşinci Oturum 102
No.67 Altmışyedinci Oturum 103
No.68 Altmışsekizinci Oturum 107
No.74 Yetmişdördüncü Oturum 107
No.76 Yetmişaltıncı Oturum 110
No.80 Sekseninci Oturum 112
No.81 Seksenbirinci Oturum 115
No.88 Seksensekizinci Oturum 117
No.89 Seksendokuzuncu Oturum 124
No.90 Doksanıncı Oturum 124
No.91 Doksanbirinci Oturum 125
No.96 Doksanaltıncı Oturum 126
No.99 Doksandokuzuncu Oturum 128
No.100 Yüzüncü Oturum 129
No.101 Yüzbirinci Oturum 135
No.109 Yüzdokuzuncu Oturum 140
No.114 Yüzondördüncü Oturum 147
No.117 Yüzonyedinci Oturum 149
No.129 Yüzyirmidokuzuncu Oturum 150
No.130 Yüzotuzuncu Oturum 154
No.131 Yüzotuzbirinci Oturum 157
No.132 Yüzotuzikinci Oturum 160
No.133 Yüzotuzüçüncü Oturum 163
No.134 Yüzotuzdördüncü Oturum 166
No.137 Yüzotuzyedinci Oturum 167
No.141 Yüzkırkbirinci Oturum 170
No.142 Yüzkırkikinci Oturum 172
No.145 Parlamentonun Yüzkırkbeşinci Son Oturumu 175

Önsöz

Sovyet ihtilalinden sonra, başta Kafkasya olmak üzere, Rusya'da muhtelif Cumhuriyetler oluşmuştur. Bu dönemde Kafkasya'da Azerbaycan Türkleri, Ermeniler ve Gürcülerin oluşturduğu Mavera-yı Kafkasya Konfederasyonu kurulmuştur. Ancak, bir müddet sonra bu oluşumun Gürcüler tarafından bozulup, Gürcistan Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi üzerine, Azerbaycan Türkleri'de Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Mehmet Emin Resulzade'nin önderliğinde ilan etmişlerdir.

28 Mayıs 1918 tarihinde başlayan bu mutlu günden bir müddet sonra, devlet olmanın, hele hele demokrasi kurallarına uygun yaşamanın birinci şartı olan Meclis hayatı Azerbaycan'da hayata geçirilmiştir. Bu dönemde Meclis'te yapılan konuşmalar, iki cilt olarak[1] Azerbaycan Arşiv İdaresi tarafından yayımlanmıştır. İşte, bu çalışmadan yola çıkarak, ilk olarak, Mehmet Emin Resulzade'nin konuşmalarını, latin harflerine aktararak, elinizdeki çalışmayı ortaya koyduk.

Çalışma esnasında, mümkün olduğunca metne sadık kaldık. **Zaman zaman bazı kavramların Rusça olması hasebiyle, bunları aynen verip bazılarını dipnot ile izah etmeye çalıştık. Çalışma bir bütün olarak düşünüldüğünde, Mehmet Emin Resulzade ve arkadaşlarının verdiği mücadele daha iyi anlaşılacaktır.**

Günümüzde tekrar bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özellikle genç nesillerinin bu konuşmaları dikkatli okuyarak, gelecekte devletlerinin benzer tehlikelerle karşılaşmamaları için Resulzade'yi çok iyi anlamaları gerektiği kana-

1. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) Parlament, Bakı. 1998.

atindeyiz. Böyle bir çalışma için, bizleri sürekli teşvik eden, başta Mehmet KENGERLi Bey olmak üzere, eserin basımını gerçekleştirme zahmetine katlanan IQ Kültür Sanat Yayıncılık Yetkilisi Adem SARIGÖL'e de teşekkürle borcumu ödeyeceğime inanmıyorum...

Yrd. Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
Balıkesir, 24 Ocak 2003

*Mâverâ-yı Kafkas Konfederasyonu içinde, Gürcü. Ermeni ve Azerbaycanlılar kendi bölgelerinde tamamıyla bağımsız idiler. Bu üç milletin millî hareketleri çoğu zaman birbirine aykırı idi. Her üç millet de kendisini destekleyecek bir kuvvet. bir büyük devlet aramakta idi. Ermeniler ne olursa olsun. Rusya ve Antant devletlerine dayanmak arzusunda idiler. Gürcüler ise. duruma göre. Rusya, Almanya ve İngiltere'yi destek edinmek niyetindeydiler. Azerbaycanlılar tabiatıyla Türkiye'den başka bir destek bulamaycaklarına inanmışlardı.**

** Akdes Nimet Kurat. Türkiye ve Rusya. Ankara. 1990.*

Giriş

Mehmet Emin Resulzade ve Azerbaycan Cumhuriyeti:

28 Mayıs 1918 tarihinde, Tiflis'te Azerbaycan Misak-ı Millisi'nin ilanı ile başlayan Cumhuriyet, 27 Nisan 1920 tarihinde, Rusların Azerbaycan'î işgal etmeleri ile son bulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti ilan olunduğu gün ne yazık ki Bakü şehri işgal altında olduğundan, hükûmet merkezi ilk zamanlar Gence şehri olmuştur. Osmanlı Devleti ile Batum'da yapılan görüşmeler sonucu, Osmanlı Devleti Azerbaycan'ı tanımış, Azerbaycan'a askeri yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.[2]

Bu antlaşma çerçevesinde Azerbaycan'a Nuri Paşa ve Mürsel Paşa, Kafkasya İslam Ordusu adı altında, Bakü'yü kuşatmışlardır. Azerbaycanlı gönüllülerin yardımı ile de bu Türk ordusu Ermenilerin desteklediği İngilizleri yenerek 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü kurtarmışlardır.[3]

Buradan Bakü'ye taşınan merkez çalışmalarına burada devam etmiştir. Bu dönemde Mehmet Emin Resulzade, gerek Meclis'te ve gerekse yurt dışında faaliyetleri ve konuşmaları ile Azerbaycan davasının en önemli savunucularından olmuştur. Devlet olmanın şartlarından olan olmazsa olmaz şeklinde ifade edeceğimiz hayati konularda, ki bunlar, milli ordu, devletin gelir ve giderlerinin yani bütçenin oluşturulması, toprak meselesi, eğitim meselesi, sağlık işleri, komşularla münasebetleri dış politikanın gerekleri gibi konularda, uzun uzadıya tartışmalar ol-

2. S. Şimşir. Mehmet Emin Resulzade'nin Türkiye'deki Hayatı. Faaliyetleri ve Düşünceleri. Ankara. 1995. s. 16-17.

3. Sadettin Gömeç, "Azerbaycan Türk Cumhuriyeti". Türk Dünyası El Kitabı. C. I. Ankara. 2001. s. 723

muştur. Hemen hemen bu gibi meselelerde en önemli savunma mekanizmasını Resulzade üstlenmiştir. Gerek grup adına gerekse serdest oarak veya hem planlı hem de irticalen yapılan konuşmalarda, en fazla dikkat çeken şahıs da yine Resulzade olmuştur.

Ancak, devlet olma mücadelesinin verildiği bu dönem, 27 Nisan 1920 tarihinde son bulmuştur. Fakat, Resulzade'nin Azerbaycan'ın istiklali için verdiği mücadele yeni başlamıştır. 1922 sonlarında kurtulduğu Rus esaretinden sonra, ölümüne kadar yaklaşık 35 yıl gerek Türkiye'de gerekse Avrupa'da hep Azerbaycan'ın bir gün tekrar bağımsız olacağına olan inancı ile mücadelesini sürdürmüştür.

Bu dönemde özellikle basın-yayın, konferans, radyo konuşmaları ile davasını anlatmaya çalışmıştır.[4]

Kitap ve dergiler dışında, bir nevi muhacerette de devletini devam ettirme ve alınacak kararlarda ortak görüşün gerçekleşmesi için, **1924 yılından itibaren Azerbaycan Milli Merkezi ile hareket etmeye çalışmıştır. Bu teşkilat uzun yıllar resmi bir hüviyeti olmadığından ve muhacerette olmanın verdiği yada vereceği sıkıntılardan dolayı, bulunduklan ülkeyi de zor durumda bırakmamak maksadı ile yer altı teşkilatı olarak çalışmıştır.** Daha sonra ise, Azerbaycan Kültür Derneği kurularak, faaliyetler devletin izni ile ve kanunlar çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. bugün hala varlığını devam ettiren bu kurum, Azerbaycan'ın tekrar bağımsız bir Cumhuriyet olmasında da, büyük gayret içinde olmuştur.

Daha çok genç yaşta Azerbaycan davasına başlayan **Mehmet Emin Resulzade, çileli ve sıkıntılar içinde geçen ömrü boyunca, birçok şeyden vazgeçmeyi bilmiş, ama Azerbaycan İstiklali davasından asla vazgeçmemiştir. işte,** 27 Nisan 1920'de kaybedilen Azerbaycan'ın bağımsızlığı, Resulzade'nin ve kendisinden sonra gelen çilekeş insanların söndürtmediği istiklal meşalesi sonucu, 70 yıl bir ideal olarak yaşamış ve bugün gerçekleşmiştir.

4. Teferruatlı bilgi için bkz. S. Şimşir. Azerbaycanlıların Türkiye'de siyasi ve Kültürel Faaliyetleri. Ankara. Yty.: ve ay. yaz. Azerbaycan İstiklal Mücadelesi. IQ Kültür Sanat Yayınları. İstanbul. 2002.

No: 1
Azerbaycan Meclisi'nin Açılması

7 Aralık 1918

Toplantı saat 1.25 de Şura-yı Millî reisi Mehmet Emin Resulzâde Efendi'nin konuşması ile açıldı. Mehmet Emin Resulzâde:

-"Muhterem mebuslar!

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk Meclis-i Mebusanını açmak saadeti, siz muhterem mebusları tebrik etmek şerefinin üzerime düşmesiyle mesudum (Alkışlar)

Efendiler! Rusya'da meydana gelen büyük inkılâp diğer hakikatler arasında bir hakikat daha ortaya çıkmıştır.. Bu hakikat milletlerin hürriyet hakkı ve istiklâlleri idi. Rusya inkılâbı tabiatıyla mevcud olan ruha sadık kalarak tabii yolu ile gerçekleşse idi, milletlerin hukukunu temin ile muhtariyetlerden oluşan hür ve demokratik bir Rusya'yı bir an evvel kuracak idi. O vakit tabii idi ki, Rusya'da yaşayan müslümanların da siyasî hayatı diğer mahkûm milletlerle beraber, başka bir yolda cereyan edecekti. Milletlere kendi mukadderatlarının tayinini pek samimi bir şekilde Rusya Meclis-i Müessesanından beklediler. Fakat, Rusya'da inkılâp ve demokrasi namına ortaya çıkan makus bir istibdadın ne gibi tahribatlar yarattığını bilirsiniz. İnkılâp namına hüküm süren karışıklık ve milletlerin hukuku ilanından sonra verilen kat'i merkeziyetçilik Zakafkasya milletlerini kendi başlarının çaresine bakmaya sevk etti. Zakafkasya'da Rusya Meclis-i Müessesanına seçilen mebuslar kendilerini vekil eden cemaatin hukukunu Zakafkasya Seym'ini teşkil ve onun istiklalini ilan etmekte gördüler.

Aynı mantık nihayet Azarbaycan halkı tarafından seçilen vekillerin Şura-yı Millî teşkiline sevk etti. Bu Şura-yı Millî ise Azerbaycan istiklâlini ilân etmek mecburiyeti karşısında kaldı. Azerbaycan istiklâli ilân olundu. (Alkışlar)

Bugün azınlık teşkil eden milletlerin temsilcileri ile kazaların yeni temsilcileri davet olunmak üzere işte bu meclis oluşmuştur. Bu Meclis-i Umumi seçim usulü ile toplanarak Azerbaycan Meclis-i Müessesanı toplanıncaya kadar memleketimizin sahibi olacak. Burada Azerbayçan'da bulunan bütün milletlerin, tabakaların ve muhtelif cereyanların temsilcileri olduğundan bu meclis vatanımızı tamamıyla temsil edebilir.

Efendiler! Bilirsiniz ki, birinci Rusya cemaatine karşı hiçbir düşmanlığımız ve nefretimiz yoktur. **Biktığımız Rusya, Çarizm Rusya'sı, Rusya istibdadıdır. Rusya'ya nefretimiz Rusya istibdadı altında inleyen Rusya cemaatine nefret demek değildir. Bizce, kötü olan Rusya milletleri ezen ve hukuklarını vermeyen resmî Rusya'dır, her bir millet müstakil ve hür olmalı, hür olduktan sonra diğer milletler ile kalbi istediği gibi ittifak antlaşması imzalamalıdır.** Bütün dünya milletlerinin Cemiyet-i Akvam vücuda getirmesi bizim en önemli fikirlerimizdendir. Bu federasyoncularla değil, tabii, bir meyl ve arzu ile hasıl olmuştur. (alkışlar)

Arz ettik ki, biz Rusya cemaatinin yakalandığı felaketten kurtulmasını yürekten isteriz. **Biz Rusya hükûmetinin hakiki Rus demokrasisi eline geçmesi taraftarıyız. Çünkü, Kafkasya dağlarının şimalinde teşekkül eden despot ve tecavüzkâr bir hükûmete biz kayıtsız kalamayız.** (Alkışlar) Zorla kabul ettirilen bir şeyde saadet olmaz. Çünkü saadet ve hürriyet istiklâldir. (Alkışlar) Efendiler işte bunun için, **Bağımsız Azerbaycan'ı temsil eden o üç renkli bayrağı Millî Şura kaldırmış, Türk hürriyeti, İslâm medeniyeti ve muasır Avrupa iktidarını temsil eden bu üç renkli bayrak daima başlarımızın üstünde dalgalanacaktır. Bir defa kaldırılmış bir daha inmeyecektir.** (Mebuslar yerlerinden kalktı, şiddetli alkışlar uzun müddet devam etti)

Ben buna inanıyorum. Benim bu inancımı milletlerin kalbinde doğmuş olan ümid güneşi aydınlatır. Bu güneş bir daha sönmeyecek. Ben insanlığın vicdanına inanırım. Milyonlarca insana mal olan Büyük Savaştan sonra vicdan-ı beşer kazandığı hakikatleri kolaylıkla elinden veremez. Cemiyet-i Akvam fikri bugün herkesçe kabul edilmiş bir fikirdir. Bu bana ümid verir, kuvvetle inanırım ki, artık milleti öldürmek, milletin hukukunu çiğnemek katiyyen mümkün değildir. Galibler de, mağluplar da milletlerin hukuku teslim edilemez diyorlar. (alkışlar) Yakında başlanacak nihai barış konferansında bu fikir kesinlikle hakim olacak. Bu gün ahvale hakim olanlar müttefiklerdir. İngiltere, Amerika, Fransa devletlerinin bayraklarında milletlerin hukukunun sağlanması ve Cemiyet-i Akvam kararı yazılıdır. Devletlerin Bakû'de bulunan temsilcileri adına General Thomson Kafkasya meselelerinin niha-i barış konferansında hallolunacağını resmen ilan etmiştir. Biz Azerbaycanlılar bütün mevcudiyetimiz ile kendi geleceğimizi, kendi istiklâlimizi müdafa ve muhafaza da ısrar eder, sabır ve metanet gösterir isek, hiç şüphesiz ki, Azerbaycan Cumhuriyeti payidar olur. Fakat, bunun için, tekrar söylüyorum sabır ve metanet, fedakarlık ister. İster ki, biz kendimizin istiklâle layık olduğumuzu ispat edelim. Bu oldumu, sizi temin ederim ki, kimse hukukumuzu teslim etmemek cesaretinde bulunamaz. Hangi vicdandır ki, istiklâl isteyen ve ona liyakatini ispat eden bir milleti kahretsin. (alkışlar)

Efendiler! Bize Zakafkasya akvamı ruhunda her zaman hürriyet ve istiklâl fikri hakim olmuştur. **Hürriyet fikrinin temsilcisi olan Promete Kafkasya dağlarında zincire vurulmuş idi. O daima zincirlerini kırmak teşebbüsünde idi. Prometenin ruhu Kafkasya'nın bütün milletlerinde vardır.** Kafkasya milletlerinin istiklâli ve beraber bağımsız olarak yaşamaları bir hayal değildir. Kardeş milletimiz olan Kuzey Kafkasya, kapı bir komşumuz Ermeniler münasebeti dostanemiz bütün azlığa rağmen daima samimi kalan Gürcüler, bize birçok medeni hizmetleri dokunmuş Rus cemaatinin mühim bir kısmı ile elele vererek,

biz Zakafkasya'nın geleceğini bu kıta üzerinde yaşayan milletlerin arzusu vechile temin edebiliriz. (sürekli alkışlar, diplomat localarına müracaatla uzun alkışlar)

Efendiler! Ben buraya kadar size ümitli sözler söyledim. Buna inanırım. Fakat dikkatinizi durumun ağırlığına dahi çekmez isem, vazifemi tam olarak yerine getirmemişim demektir. **Zaman ağır, gideceğimiz yol çok tikalı ve arızalıdır. İleride birçok müşkülat ve manialan dahi göze almalıyız.** Dumanlı yolları geçmek ve ser menzil-i maksada varmak için siz, mebus efendiler, birçok fedakarlıklar etmeli, temsil ettiğiniz millete sabır, metanet göstermek üzre bir örnek oluşturmalısınız. Bu örneği gösterecek iktidar ve yeteneğe sahip oldukça, yolun yarısı geçilmiş demektir. Evet, efendiler bugün fırka ihtirasları, şahsi çekememezlikleri ve bütün bu gibi vatan ve millet gayesi karşısında sessiz kalan kinler atılmalı, vatan kaygısı, millet duygusu her şeyden yüksek tutulmalıdır. (sürekli alkışlar)

Efendiler, bugün Azerbaycan'ın başkentinde Meclis-i Mebusan iftidahındayız. Azerbaycan bir ateş kaynağıdır. Vatanımız her zaman kendi sinesinde bir mukaddes ateş beslemiştir. Bu ateş eski zamanlardan beri hakikatperestlere rehber, şekl-i umumi ve iman teşkil eylemiştir. O ateş ki, bugün de servet ve saman sebebi ve ilerlemenin sorumluluğudur. Kuvvetli bir ateş Azerbaycan evlatlannın sinelerine düşman milyonlar ile vurdu. Yağan bu ateş sönmez, bir zorluk çıkıp da hürriyet ve istiklâle doğru gittiğiniz engelli yolları ışıklandırsın. (sürekli ve uzun alkışlar) Bu ateş söndürmemek için elele verip birlikte çalışalım. Efendiler, ben sizi böyle bir ittihada davet ediyorum.(alkış) Müsadeniz ile efendiler, bugün meclisi oluşturduk. Şimdi bu meclise bir reis ve bir baş muavin seçilmesi lazımdır. Namzedleri gösteriniz.

No: 2
İkinci Oturum

10 Aralık 1918

Beyannamemizi ilân etmeden evvel giriş olarak beyan etmek isterim ki, eski hükûmetin faaliyeti hakkında zaman olma-

dığından fırkamız başka bir zaman açıklamada bulunacaktır. Şimdi, **Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Fırkası** tarafından hazırlanmış bildiriye geçelim. (Okuyor)

Muhterem Mebuslar! **Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Fırkası**'nın Meclis-i Mebusan şubesi tarafından huzurunuza arz etmeliyim ki, Müsavat Fırkası bu zamana kadar gerek Rusya Meclis-i Müessesan seçimlerinden , gerek Zakafkasya Seym'inde tarafsız olarak bilinen müstakil cemaat hadimleri ile bir grup oluşturarak, onlar ile birlikte hareket etmiş idik. Bugün ise fırka bağımsız bir grup olarak huzurunuza çıkarak şikayette bulunuyor.

Muhterem mebuslar! Şüphesiz siz Müsavat Fırkası'nın bu hareketinde bir hareket tarzı değişikliği görürsünüz. Hakikaten öyledir. Acaba büyük meclis kuran muhtelif fırkalarda proğram değişikliği görürmüsünüz?.. Bizim yakın maksadlarımızdan biri olan Azerbaycan bağımsızlığını talep ederken hem sağdan, hem de soldan hücumlara düçar olduk. **Sağdakiler bir noktadan, soldakilerde başka bir noktadan Azerbaycan bağımsızlığını inkar ediyorlar. Sağdan diyorlar ki Azerbaycan, Azerbaycan diye diye Müslümanları parçalıyor, Türklük bayrağını kaldırırken -etkisi küçük- İslâm'a zarar verirsiniz. Soldan dahi iddia edilir ki, Azerbaycan davası bizi inkılapçı hürriyetperver Rusya demokrasisinden ayırıp, Han, Bey hükûmeti düzeltmeye sebep olur.** Fakat, bugün ne görürsünüz? Onlar da Azerbaycan'ı, Azerbaycan istiklâlini. Bizim bu dünkü tenkidcilerimiz bugün olanca kuvvetleri ile bir bakışta, hatta bizden daha ziyade bir şiddetle müdafaa ediyorlar. Biz Azerbaycan bağımsızlığı şiarını ilk defa ortaya atan Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Fırkası bugün beş yıla yakın alem şumül bir mücadeleden sonra galip ve mağlup, bütün zihinlerde yerleşmişcesine Cemiyet-i Akvam fikrine inanmış idi. Müsavat Fıkrasınca bu cemiyet millî devletlerin ittifakından ibaret olmalı, bu devletler adem-i merkeziyet ve muhtariyet esasları üzerine kurulmalı idi. Bu düşünceye yüreği ile inanan fırkamız Rusya inkılâbının ilk aylarında Petrograd merkeziyetine şiddetle ülkeyi bölen olan sosyalist cereyan-

arın uymadığı gibi, çoğunlukla zihinleri karıştıran bir çeşit ruh hastalığı gibi şiddetli surette sirayet eden ilhakçılık merkezinde mübtela olmadı. Kendi kendine sadık olarak sürekli adem-i merkeziyetçi kaldı. (merkezden alkış) **İlk önce, adem-i merkeziyet, sonra bağımsızlık. Daha sonra cereyana istiklâl taraftarı, daima Azerbaycan mefkuresinin savunucusu olan fırkamız için bugün o büyük maksada ulaşılmıştır.** Çünkü artık gerek sağdan, gerekse soldan Azerbaycan'ı inkar değil, var kanaatleriyle isbat ediyorlar. Çünkü, artık Azerbaycan fikri üzerine Müslüman fırkaları arasında fikir ayrılığına yer yoktur. Çünkü artık cemaatimizin zihninde Azerbaycan fikri yer tutmuş, yerleşmiştir. Çünkü üç renkli o mağrur bayrak artık siyaseten hepimizi birleştirmiştir. (alkış)

Evvelce, fırka Azerbaycan fikrini yalnız dışarıda değil, içeride de isbat etmek mecburiyetinde idi. Bugün ise fırkamız dahilen ispat olunmuş bağımsız bir Azerbaycan'ın Meclis-i Mebusan'ında bulunur. **Şimdi fırka fiilen mevcut olan Azerbaycan istiklâlinin hukuken sağlam olması, dışarda müdafaası, içerde teşkili için çalışmaktadır.** Eğer bu vakte kadar Müsavat başlıca maksadı olan Azerbaycan fikrine maddi bir vücud kazandırmak niyetinde sabit bir merkez vücuda getirmek için bu meselede kendisiyle müttefik bulunan tarafsızlarla aynı düşüncede bulunursa da, şimdi artık buna ihtiyaç yoktur. Azerbaycan herkes için müdafaa olunur, kutsal ve müşterek bir strateji - ümid haline geldikten sonra tabiidir ki, merkez-i mebusan değişiklik, proğramlar değiştirilmelidir. Fırka proğramımızı bilenler bilirler ki, biz federalist, türkçü ve demokratizm meselemiz millî-demokrat meselesidir. Demokratlığımız radikalizm derecesine kadar varır. Milletin kuvvetli bir kısmı yalnız dinde değil, halkın dili dilinden dini dinimden diye kendine mahsus sağlam his ile anadığı düsturda görürüz. **Bu mülahaza ile biz mefkuremizde Büyük Türk milletinin bugün gelip de bir Türk federasyonu** (merkezden alkış)**kurmakla bütün görmek isteriz.** Bu ittihadın medeniyyeti beşeriyye sergisine kıymettar bir hars (kültür) bahş ede-

ceğine eminiz. İşte maksad-ı iktisadımızın diğer derecesi. fakat bu maksadların üstünde ulvi bir maksadımız daha vardır ki, o da bütün cihan federasyonu Cemiyet-i Akvam'dan ibarettir. (alkış)

Bunun bir girişi olmak üzere Rusya inkılâbı zamanında fırka proğramımızı, Rusya'da millî ve mahallî muhtariyetler esası üzerine kurmuş, halk cumhuriyeti üzerinde ısrar eder idi. Müsait bir zamanda, istenen şartlar altında, tekrar böyle bir ittifak akt etmek bizce yabancı bir fikir değildir. Bilhassa, proğramımız vechile muhtariyetlerini taleb ettiğimiz **Türkistan, Kırgızistan, Başkurdistan, Volga boyu** ve **Kırım Türkleri** ile bu suretle tekrar alaka ve irtibat kurabiliriz. Müstakil Azerbaycan diğer müstakil Rusya milletleri ile azadane bir surette anlaşarak bir hükûmet vücuda getirebiliriz. Yalnız bu karar varki bu ittifakı Azerbaycanlılar değil, tüm Azerbaycan bilir. Vaziyeti beynelmilliyemiz aydınlanınca kendi hakkımızı kendimizin tayine selahiyattar olduğumuzu Rusya ile beraber, bütün dünya medeniyeti kabul etmeyince toplanacak sulh konferansında dileğimiz istiklâl tasdik olmayınca, hürriyetimiz beynelmilel bir teminat almayınca, bittabi hiçbir ilhaktan, hiçbir ilhaktan, hiçbir federasyondan bahs olunmaz. (alkış)

Azerbaycan meselesi kim ne der ise desin, artık beynelmilel bir meseledir. Bağımsız Azerbaycan'ın dışardan müdafaası, hukukun tasdik edilmesi yeniden düzelecek hükûmet proğramının baş satırını teşkil etmelidir. Meclisimizin açıldığı günde söylemiştim **BİR KERE YÜKSELEN BAYRAK İNDİRİLMEZ!** Sözü dilde değil işte de görülmelidir. Bu hususta ciddi çalışmak azminde bulunan hükûmet vaziyete hakim bulunan müttefik hükûmetlerin hakkımızda gösterdikleri dostane teveccühten son derece de istifade edebilir. Amerika Reisicumhuru (Vilson) esasları: **Azerbaycan gibi küçük memleketlerin de büyük memleketler gibi hak ve yetkiye sahip olduklarını ilan etmişlerdir.** Amerika Reisicumhurunun ilan ettiği milletlerin kendi mukadderatlarını halletmek hakkına sahip oldukları düsturunun hakim olacağını ilan etmişlerdir. Buna ilave olarak başkentimizde emniyet

ve asayiş temin için misafir olarak gelen müttefik ordusu kumandanı general (Thomson) Kafkasya meselelerinin sulh meclisinde hallolacağını resmen beyan etmişlerdir. Böyle müsaade gah bir teveccüh eserinden istifade etmek ve her bir vesile ile bütün cihan medeniyyeti huzuruna, bilhassa düvel-i müttefike nezdinde istiklale layık olduğumuzu ispat eylemek Azerbaycan hükûmetinin asıl siyasetini oluşturmalıdır. Bu meselede sağlam bir azm ve sarsılmaz bir sebatla hareket edecek hükûmet herhangi fırkaya mensup olursa olsun, her türlü yardım ve muhafazamıza emin olsun. Müstakil bir kısmını teşkil eylediğimiz Kafkasya öyle siyasi bir vaziyet karşısındaki, buradaki genç cumhuriyetler, Azerbaycan'da dahil olduğu halde ancak ittifak ve yalnız dostlukla hareket edebilirler. Ve böyle hareket edebilecekleri günden itibaren kurtulabilirler. Buna göre de harici siyasetimizin maksadını Kafkasya ittifakı teşkil etmelidir. Siyasete ve iktisadiyata su ile havaya olduğu gibi muhtaç bulunduğumuz bu ittifak hatırına aramızdaki bütün ihtilaflı meseleleri barış, eşitlik ve karşılıklı anlayış ve en son hüküm vasıtasıyla halletmek taraftarıyız. Her konuda hakiki ve hayati müttefiklerimizi feda etmemek şartıyla bu gibi meseleleri kansız halleden hükûmet en ziyade himaye edeceğimiz hükûmettir. (alkış)

Bizimle dert ortağı olan Gürcistan, Ermenistan Devletleri ile özel münasebetlerimizi gönlün arzu ettiği derecede samimileştirilmesi şartıyla arzu ederiz. (merkez ve soldan alkışlar) Fakat bununla beraber isterdik ki, Kafkasya milletlerinin hürriyet ve istiklâllerine gelecek darbeye herkesten ziyade ve hepimizden evvel maruz kalacak Şimali Kafkasyalı kardeşlerimizin mukadderatı her zaman nazarımızdan uzak kalmasın. Bilelim ki, orada sabah kahvaltısı edecek bolşevik burada öğle yemeği yiyecektir. Bunu katiyyen unutmamalı, ona göre de tedbir alınmalıdır. (alkış)

Diğer devletler ile dahi münasebete girişmek bilhassa yeni vücuda gelmiş devletler nezdinde temsilciler gönderip, onların temsilcilerini ülkemize davet etmek Hariciye Nezaretimizin ilk

önce görülecek işlerinden olmalıdır. Dışarda sulh ve eşitlikle hareket edecek hükûmet, içerde de hürriyet, eşitlik, adelet ve emniyet tesisine çalışmalıdır. Hakkımızı ispat etmek, istiklâlimizi göstermek nokta-yı nazarından dahi iç işlerimizi yoluna koymak, bütün idarelerimizi tanzim etmek mecburiyetindeyiz.

Büyük Rusya inkılâbından kazanılan söz, yazı, vicdan, içtimai ittifak gibi ehli vatan hürriyetleri tamamıyla kontrol altına alınmalı. Azerbaycan barışsever hürriyetperver bir hükûmet olmalıdır. Eğer bu güne kadar savaş ve inkılâp olağanüstü durumuna yabancı bu gibi maksatlar gönlü dilediği gibi hasıl olmuşsa, bunun bir an evvel kuvvetten fiile getirilmesine çalışılmalıdır. Aynı sebebe bu vakte kadar yalnız Müslümanlardan oluşan vekiller heyeti dahi üzerine bağımsız ortak bir hükûmet şeklinde olmalıdır. **Millet esareti acısını tatmış olan Azerbaycan Türkü mahkum millet yaratmaz.** (şiddetli alkış)

Azerbaycan Cumhuriyeti evladını üvey diye ayırmaz.: Ermeni, Rus, Yahudi, Alman, Polonyalı vesair azınlıkta olan milletler Azerbaycan vatandaşı olmakla beraber, milli- medeni muhtariyyete malik olup kendi umumi mezhebi, milliye ve medeniyyelerini kendileri idare etmelidirler. (merkez ve soldan alkış)

Geçmişinin kötü hatırası olan Ermeni - Müslüman hadiselerine bir daha meydan vermemek için hükûmet her türlü fedakarlığı göstermeli, burada düşmanlığı kışkırtanların ortadan kaldırılmasına çalışmalıdır. Bu hususta kati ve tarafsız karar ve tedbirlerle hükûmet Mart ve Eylül hadiseleri gibi acı veren faciaların bir daha tekrarlanmayacağı konusunda teminat vermelidir. (alkış)

Bütün dünyayı istila eden demokratik bir cereyanın yol alıp gittiği böyle bir zamanda Rusya büyük inkılabı gibi müthiş bir ihtilal uğursuzluğundan doğmuş bir cumhuriyeti tesis ve idare edecek hükümet iç siyasetinde her şeyden ziyade demokrasi sınıfına, köylüler ve işçilere dayanmalıdır. (merkez ve soldan alkış) Olağanüstü bir surette pahalılaşan maişetin en ağır yükü milletin büyük bir çoğunluğunu oluşturan bu iki sınıfın omuzun-

dadır. Binanenaleyh çiftçiye toprak, işçiye iş verilmelidir. (sürekli alkışlar, merkezden ve soldan) Toprağı yeterince verir, iş için ne düşünür, şeklinde sorulan soruya fırka proğramımızı nakl ederiz.

Toprak Meselesi

22) Hazineye, sabık padişaha ve padişah nesline mensup hanedana; bu şekilde mülkdarla hususi maliklere mahsus olan bütün topraklar pulsuz ve karşılıksız olarak çilekeş ve rençber halka verilecektir. (şiddetli alkış, soldan bravo!)

23) Bu suretle çalışan ve rençberlere verilecek toprak onların kendi mülkiyetlerine verilip, aynı yer üzerinde bütün hukuka malik olacaktır. (merkezden alkış)

24) Her bir elde kalacak veya bulunacak toprağın ençok miktarı kanunen tayin olunup, ondan başka kimseye toprak sahibi olmak hakkı verilmeyecektir. (soldan bravo, alkış)

25) Toprağın senetsiz ve karşılıksız surette rençberlere verilmesi üzerinde hasarlı olan hususu sahiplere gördükleri ziyan karşılığında hazine tarafından, kazancı gittikçe artanlardan gelir vergisi esasıyla zenginlerden alınan vergi pulu ile oluşan özel bir tutar hesabına olarak mükafat verilecekir.

26) Mülkiyet toprağın üzerine olup, altındaki varlık ise hazineye mahsustur ki, bu suretle istifade olunması devlet tarafından konulacak hususi nizam ve kanuna bağlıdır.

27) Ormanlar, göller, dağlar ve akar sular umumidir. Onların idaresi mahalli idarelerin elinde olup, özel şahısların onlardan faydalanmasının tertibi dahi mezkür idarelere bağlıdır.

İşçi Meselesi

İşçilerin çalışmanın ağır şartlarından kurtulup rahat etmeleri için fırka aşağıdaki maddeleri talep eder:

28) (Her bir işçi[5], hizmetçi, amele ve işçi[6] için iş günü sekiz saatten fazla olmamalıdır. (alkış merkezden ve soldan)

5. Büyük toprak sahiplerinin yanında çalışan.
6. Serbest çalışan işçi

29) Her bir işçi, hizmetçi, amele ve işçi için, erkek - kadın aralıksız surette haftada 24 saatlik istirahat kanunen kararlaştırılmalıdır. (alkış, soldan bravo)

40) Kanunen belli olan iş günü dışında çalışma sistemi tamamıyle kaldırılmalıdır.

41) Gece çalışması akşam saat dokuzdan saat altıya kadar yasaktır. Fakat, işin tekniği ihtiyaç duyması ve sözleşmede belirtilmişse gece çalışılabilir.

42) Onaltı yaşına kadar okulda olacak çocukların çalıştırılması yasaktır. 16 yaşından 18 yaşına kadar olan gençlerin iş günü ise altı saatten fazla olamaz.

43) Kadınlar sıhhat ve vücudlarına zararlı olan işlerde çalıştırmak yasaktır. (merkezden alkış, soldan bravo) Hamile olan kadın çalışanlar doğumdan dört hafta evvel ve altı hafta sonra çalıştırılamazlar ve bu süre müddetince dahi para ve maaşlarını tamamıyle alacaklardır.

44) Kadın amele ve işçileri olan her bir fabrika, büyük sanayi kuruluşu vesair işyerleri yanında bebeklere mahsus terbiyehaneler yapılacak. (alkış soldan) Bebek emziren çalışanlar her üç saat arasında yarım saatten az olmamak şartıyla çalışmadan serbest bırakılacaklardır.

45) Tamamıyle veya kısmen çalışma kabiliyeti gitmiş olan ameleler devlet tarafından hususi bir sermaye hesabına sigorta olacaklardır. Bu sermaye dahi işverenden alınan özel bir vergi hasılatından oluşacaktır.

46) Para ve ücret karşılığında nakit karşılığı çeşit vermek usulü tamamıyla kaldırılacak, para ve ücret karşılığı ise haftada bir defa iş müddeti esasında verilecektir.

47) Çürüyen ve harap olan, beğenilmeyen malların kendisini kurtarmak vesaire gibi her çeşit ittifak ve sebeblerden dolayı olsa da işçilerin kazançlarından gelir elde etme düşüncesi kökünden yasaklanmalıdır.

48) Her çeşit imalathane, işyeri, fabrika, sanayi kuruluşu vesaireye yetecek kadar fabrika teftişçileri tayin edilmelidir. Dev-

lete mahsus olan işyerleri, hizmeti geçen ve memur olan çalışanlar dahi bu müfettişlerin nezaretine tabidir. Bu cümleden olarak ev memurları, ev hizmetçileri dahi fabrika müfettişlerine tabidirler. Kadınların çalıştığı yerlere kadın müfettişler tayin olunmalıdır. Fabrika, sanayi kuruluşu ve işin müdafasına mahsus çıkarılan kanunların kamilen yerine getirilmesine bakmak için ameleler tarafından seçilmiş vekiller dahi iştirak etmelidir. (alkış) Bu vekillere devlet tarafından maaş verilecektir. Ameleler tarafından seçilen bu vekiller, ameleye verilen maddelere onların faydasızlığına ve alelumum işleri neticesine nezaret etmelidirler.

49)Sahipler tarafından amelelere mahsus olarak verilen evler ile dairelerin sıhhate uygun olup olmamasına, mezkur otağların dahili sıklığı ve tertibatına, onların kiraya verilmek şeraitine bakmak ve ayrıca iş sahiplerinin, amelelerin ev işlerine müdahale etmelerine meydan vermemek için bu dairelerin mahalli idareler tarafından teftişe alınıp, nezaret altına alınmalı, bu nezarete amelelerin vekilleri de iştirak etmelidir.

50) Her bir tezgah, fabrika ve imalathanede muntazam surette iş sahiplerinin nüfuzundan bağımsız sıhhiye nezaretleri tesis olunmalıdır. İş sahiplerinin hesabına olarak amelelere ücretsiz ilaç verilmeli ve hasta olarak kaldıkları müddetçe ücretleri kendilerine ulaştırılmalıdır.

51) iş ve emek kanununu kıran iş sahipleri cinayet kanunu mucebince sorumluluğa alınmalıdır.

52) Her bir tezgah ve sanayi kuruluşunda yarısı iş sahiplerinden, yarısı da amelelerden ibaret özel mahkeme heyetleri oluşturulmalıdır.

53) Yerli ve dışardan gelme amele işçilere iş vermek için kontrolleri tesis etmek işi mahalli idarelere havale olunmalı, bu kontrollere amele teşkilatı tarafından seçilmiş vekiller dahi iştirak etmelidirler. Milletin özünü teşkil eden işçi bakımsızlık yüzünden zararlı hastalıklara tutularak binlercesi kırıldı. Tabiidir

ki, sıhhiye tedbirleri yetmediğinden daha ziyade bir ciddiyetle uygun olmalıdır. İaşe meselesinin ıslahı, bu hususta en tesirli çare olabilir. Fakat bunun için de yolların tertip ve emniyeti, başka milletler ile ticaret mübadelesini teşkil ve emniyet elzemdir. Maarif daha ziyade yapmalı ve daha ziyade millileşmelidir. Köyler mektep şebekeleri ile, şehirler de darülmualliminler ile dolmalıdır. Devlet müesseseleri ile resmi yazışmaların mümkün oldukça millileşmesine çabalanmalıdır. Elbette unutmamalıdır ki, hükûmet kurmak bir taraftan halkın itimadını kazanmakla olursa, diğer taraftan dahi zora ve kuvvete dayanmakla olur. Bunun için de askeri teşkilata son derece ehemmiyet verilmelidir. Devletin dışardan müdafaası, içerden müsalimeti bunu iktiza eder. Askerlik hizmeti bütün halkın üzerine değil, daha ak gün, daha zengin sınıflara dayanmalıdır. Yeni kurulacak hükûmetten içerden ve dışardan bu proğram dahilinde faaliyyet isteyecek Meclis-i Mebusan, aynı zamanda kendisinin dahi bizzat Azerbaycan Meclis-i Müessesanı davet etmek için şimdiden teşebbüste olmalı, seçim kanunu yazılması için bir ay evvel özel bir komisyon ayrılmalıdır.

Deminden beri zikr ettiğim meseleleri, memleketin istiklalini müdafaa ve milletin hayatını muhafaza etmek için cesaret le teşkil edecek bir hükûmettir ki, vücuda getirilebilir. Böyle bir hükûmet hükumet içinde bulunduğumuz dağılıma göre yalnız terakkiperver bir koalisyon suretle teşkil edebilir.

Bu suretle kurulacak bir hükûmet fırka ve milliyet itibarıyle müşterek olmalı ve bütün taraflar parlamento huzurunda mesul olunmalıdır.Yalnız böyle bir ahval ile teşkil olunacak hükûmettir ki, elbirliğiyle samimiyet borçlu olduğumuz vatanı kurtarıp, hürriyet ve istiklâlimizi temin ile bizi hem Meclis-i müessesan huzuruna çıkarak, hem de istiklâlimizin uluslar arası tasdikini kolaylaştırır. (şiddetli ve sürekli alkışlar)

No: 3
Üçüncü Oturum

15 Aralık 1918

Resulzade -Mesele bizim Meclis-i Mebusan'ın ne şekilde teşkil olunmasıdır.Meclis-i Mebusanımızın seçimlerinin kanun üzre olmadığını söylediler. Umumi esas üzre seçilmiş parlamentizm yoktur. Şimdi parlamentoyu da tenkid etmeye vakit yoktur. Şura-yı milli parlamento teşkili için temel kabul etmiştir, ve bu da itibarlıdır eğer bu inkar edilir ise milli şuranın nüfuzu bitmiş olur. Kanuna uygun itimadları tasdik etmeli, şüphelilerin icrasına bakmalı, Resmiyete girmemişlere vakit verilmeli. Lakin kanun iktiza etmiş gibi itimadnameler teklif etsinler. Kanun gazetelerde neşr edilsin, vali ve müdürlere protokolün bir nüshası gönderilmelidir. Birçok yerlerde böyle de olmuştur. Fakat bazıları yerine ulaşmamıştır. Biz buna şüpheli bakabiliriz. Kendimiz kabul ettiğimiz kanunu bozmamak için şüphelilere müsaade verilsin. Sonra Şirvan hakkında Ahmedov izahatta bulundu ve Şirvanlıların hakkına tecavüz edildiğini söyledi. Ben Şura-yı millinin sabık reisi olmak sıfatıyla diyorum ki, Şura-yı millinin katına mebna o yerlerde herc-i merclik idi. O yerlerin mebuslarını Şura-yı milli kendi tayin etti. Bu madde de tatbik edilecek hangi yer olduğu müzakere edildiğinde oy birliği ile yalnız Şamahı kazası fevkalade vaziyet içinde olduğu kabul edilir, oradan da mebus tayin edilme meselesi hallolunmuş idi. Kanunun bu maddesine itiraz etmek mümkün değildir. Çünkü kanun açık ise aynı maddeleri kabul etmelidir. Bir kanun tamamıyla kabul ve ancak bir maddesini reddetmek kabil değildir. Bu meseleye derin baksalar hiçbir tecavüz olmadığı anlaşılır. Şıhelibeyov Şamahılı, Gence meşveret meclisinde Şamahı ahalisi tarafından gönderilmiş idi. Meclis-i Müessesan seçimlerinde dahi listesi ile seçilenlerden olmuştur. Fakat, Şıhelibeyov dahi mezkur kanuna göre ihraç edilmiş idi. Bir defa Şamahılılar onu seçip göndermişler ve şekil itibarıyle, mahiyyet nazarıyle Şeyhelibeyov'un adaylığına itiraz edilmemiştir. Bu gün biz Şamahı topraktaşlar ittifakı tarafından mebus kabul edecek olursak, o vakit diğer ittifaklar dahi isteyecekler ve böyle durumların hepsine müracaat edildikçe parlamento teşkili kanunu esasından helaldar olur. Ben teklif ediyorum bu mesele hakkında müzakereye son verilsin. Müzakerat reddolunur.

No: 4
Dördüncü Fevkalade Oturum

20 Aralık 1918

Mehmet Emin Resulzade: Bugün Azerbaycan Meclis-i Mebusanı'nın ıstırab-ı kalp ile toplanmasına sebep komşularımız arasında vaki olan kanlı çarpışmalardır. Bu hadiseler yanı başımızda değil, uzakta yaşayan diğer milletler arasında da olsa idi, insaniyet nokta-ı nazarından kalbimizi kanatıp kan ile dolduracak idi. Fakat malumdur ki, biz göklerde değil yerde yaşıyoruz. Hakikati düşünelim meydana gelen hadiseler öyle iki komşu milletler arasında olmaktadır ki, biz mukadderatımızı dün onlarla birlikte çizerdik, yarında müşterek çizeceğiz. Bunun içinde biz bu milletler arasında çıkan hadiselere yabancı kalamayız. Biz kati ve hayati surette alakadarız. Ona göre de sesimizi yükseltmeli, aman ne yapıyorsunuz demeliyiz. (soldan merkezden alkış)

Efendiler! Çok gariptir, bir zamanların harb-i umumisi artık sona erer, bir zamanların dünyanın cengaver ve tepeden tırnağa kadar silahlı olan milletleri artık barış ve savaşın kesilmesini istiyorlar, bir zamanlar istiklâle layık olduğunuzu ispat için bugün biz küçük Kafkasya milletlerinin elinde kuvvetli bir faktör vardır ki, o da sulh ve barış, ancak kan dökmemetir. (sürekli alkışlar)

Evet Efendiler! Böyle bir zamandaki, biz Zakafkasya milletleri iştiraki ile akt olunacak genel barış konferansına kolkola olarak bir kapı, dost bir surette girecek olmaz isek, bütün emellerimiz mahv ve nabut kalır. İşte böyle bir zamanda **Ermenistan** ile **Gürcistan** arasında kan dökülür. Bu kanlar durmalıdır, çünkü hürriyet ve istiklâl hakkında beslediğimiz talihsiz ve mukaddes maksatlarımızı kara yerlere gömmemek için sulh masası başında birlikte oturmağa layık olduğumuzu göstermeliyiz. İşte bu kanların durdurulmasına yapılacak tesir bütün Azerbaycan demokrasisini yükseltmelidir. (alkışlar)

Efendiler! Bu fikir, bu ihtilaflı meselelerin anlaşmayla halli fikri, hiçbir zaman Azerbaycan halkına yabancı kalmamıştır. Azerbaycan demokrasisini her zaman suçlamışlar. Ona dilde bir, maksadda bir diye iftira atmışlardır. Buna delil olarak, milletlerin bizim haricimizde olan hadiseleri yüzümüze vurup, Ermeni, Müslüman gibi müessif hadiselere meydan verdiğinden Azerbaycan'ı suçlu göstermiştir. Fakat, hakikat, hal bu neyi gösterir. Azerbaycan mukadderatını kendi eline alıp da bağımsız yaşamaya başladığı andan beri siyasetini uygun kurmuştur. Azerbaycan hükûmeti ibtidai bir sulh taraftarı olup da barış siyasetinden ayrılmamıştır. **Azerbaycan hükûmeti kuruluşundan beri Kafkasya milletleri arasında olan ihtilaf ve tartışmalı meseleleri zorla değil, sulh ile hallolunmasına çalışmıştır.** Azerbaycan siyasi temsilcileri her zaman ve her mekanda tartışmalı meselelerin sulh ile hallolunması teklifinde bulunmuşlardır. Kafkasya milletleri bu meseleleri kendi aralarında halledebilmezlerse başka tarafsız bir hakeme müracaat etmelidirler. Haziran ayının başlarında idi. Gürcistan Hükûmeti Borçalı'nın müslüman ahalisini arzusuna rağmen cebren Gürcistan'a ilhak etti. Azerbaycan buna protesto ederek meselenin beynelmilel bir komisyon vasıyasıyla hallini teklif etti. Mateessüf, bu teklifine uygun cevap değil, muhalefet gördü. Bu teklifini Azerbaycan hükûmeti sonra yine tekrar etti, netice alamadı. Son günlerde ise Gürcistan hükûmeti bu nokta-yı nazarı kabul ile resmen bu teşebbüste bulundu ve teşebbüse birinci lebbeyk diyen Azerbaycan hükûmeti oldu. Gürcistan ve Ermenistan hükûmetini de Zakafkasya konferansına davet etmiştik, günler, haftalar ile bekledik, lakin Ermenistan temsilcisi gelmemiştir. Gürcistan ile Ermenistan arasında bu mesele üzerinde teati eylemiş bugün neşr edilmiş telgraflardan anlıyoruz ki, Gürcistan hükûmeti hatta bu müzakere esasında bizden bi-haber olarak Ermenistan'ın teklifine göre evvelce bu meseleleri yalnız Ermenistan ile kendi arasında halletmeye razı olmuşsa da yine vaziyeti kurtaramamış,

maksadına ulaşamamıştır. Şimdi ise bugün millet kendi aralarında olan münakaşalı meseleleri kan ile halletmeye başlamıştır. Arada ihtilaflı olan toprak meselesidir. Ez cümle Borçalı kazası bahsidir. Biz biliriz ki, Borçalı'nın Türk ve Müslümanlar ile meskun olan kısmı Azerbaycan'dan ayrılacak bir parçadır. (şiddetli alkışlar) Zengezur, Karabağ kazası yine Azerbaycan'dan ayrılmayacaktır. (alkışlar) Öyle bu tartışmalı meseleleri demokratik bir yoldan, kılınç ile değil, sulh ile hallolunmasını her zaman istemiş, şimdi de istiyoruz. Fakat, heyhat ki, bizim bu arzumuz havada yankılanan boş sedadan ibaret kalmıştır. Biz zikr olunan yerler üzerindeki hukukumuzu her vasıtaya müracaat edip, anlaşılacağına kanaatimiz var iken Kafkasya'nın umumi mukadderatını nazara alarak biz aynı tartışmalı meseleler gibi bu meselenin de sulh ile hallolunmasını bekledik. Arzu ederiz ki, Gürcistan ve Ermenistan hükûmetleri dahi bu esası ile kendi aralarındaki ihtilaflı meseleleri sulh ve anlaşma ile halletsinler. Mateessüf, bugün meydanda boşa akan kanlar döküldüğünü görürüz. **Azerbaycan Meclis-i Mebusanı Gürcistan ve Ermenistan hükûmetlerinin iç işlerine karışması için değil, bütün Kafkasya'ya yağacak, o cümleden Azerbaycan'ı da kanlara boyayacak bir felaketin önünü almak için bu meseleye tesir etmek ister. İnancımız bundadır ki, Gürcistan, Ermenistan halkı dahi bizim gibi düşünür.**

Azerbaycan halkının temsil ruhu olan Meclis-i Mebusanımızda hüküm-ferma olan bu ruh ve barış eminim ki, bütün halkımızın duygusu olduğu gibi Gürcü ve Ermeni halkında da aynıdır. Gürcistan ve Ermenistan Meclis-i Mebusanları dahi kendi milletlerinin vicdanını ettiklerinden sulhamiz bir seciyye intibahıyle kendilerine müracaat edelim ve diyelim ki, Kafkasya milletleri sulh ve barışa muhtaçtırlar. Bütün çaba ve iktidar ve nüfuzlarını hükûmetimiz üzerinde icra ediniz, boşa dökülen kanlar dursun, çünkü bu kanlarda bulunacak hürriyetlerimiz, çünkü bu yanan neftlerde yanacak yurtlarımızdır. (alkış)

No:5
Beşinci Oturum

Mehmet Emin Resulzade: Yeni teşkil olunmuş hükûmetin beyannamesini ne gibi bir zamanda işittiğimizi, beyannameyi müzakere etmeden evvel kaydetmek isterim. Dışardan memleketimizin nasıl bir durumda olduğu bellidir. Fakat bu müşkül vaziyet yalnız hariçte olmayıp dahilde de böyledir. Bu müşkülat karşısında olduğumuz bu günde icra olunacak hadiselerden bellidir.. Bugün şehir hayatı büsbütün dondurulmuştur. Hükûmetimizin beyannamesinde denildiği gibi ahalinin bir kısmı burada hazır değildir. Gerek meclisimizin bu noksanı gerek iç işlerimiz nasıl bir zorluk karşısında olduğumuzu ispat eder. Evet, muhtelif cereyan ve hareketleri ruhlandıran bir ruh, bir emel vardır. Onlara istinadda bulunmak istemeli. Bu kürsü iftiradan uzak tutulmalıdır. Ve elde belge olmadan söz söylememek temennimizdir. (alkışlar)

Bugün ortada olan hapisleri bahane ederken şehirlerimizin hayatı durdurulmuştur. Bunlar yayınladıkları beyannamelerinde ve gazetelerinde ne yazıyorlar? Bunlar diyorlar ki, bizim düşmanımız açık ve açık kadar müthiş Azerbaycan hükûmetidir. (soldan doğrudur, ayıptır) Böyle mühim bir zamanda hükûmet reisinin istiklâlimizin göz bebeği gibi muhafaza olunacağını söylemesi gibi münasip bir zaman olamaz. (sürekli alkışlar)

Başkan: Parlamentoda aza olmayanlardan rica ediyorum ne el vurmakta, nede diğer hareketler ile kendi hususiyetlerini beyan etmesinler.

Resulzade: (sözüne devam ile) Asıl maksatları bu iken siyasî hürriyetleden bahs ediyorlar. Batıl maksat için hakka söz söylüyorlar. Göz bebeği gibi muhafaza olunacak istiklâlimizin her fitneye karşı müdafaa olunacağına ümit edelim. Bu azimde yalnız bir hükûmet değildir. Bütün millet bu azimdedir. Bugün bizim istiklâlımızı tanımak istemeyenler hakiki demokratlar değildir. Çünkü hakiki demokrat ve sosyalistler için kara cins, ak cins yoktur. Bunlar için ancak hak ve hukuk vardır. Bütün ame-

leler ve çalışanlar bilmelidir ki, bütün Azerbaycan'ın da buna hakkı vardır. Bu hususta bütün hakikatperestler bizimledir. Bunlar hür bir milletin istiklâlini göz bebeği gibi seven hükûmet ile de beraber olacaklardır. Hükûmetin beyannamesinde mühim bir nokta görürüz ki, o da biz Musavat Fırkası ve diğer demokratik fırkalar nokta-yı nazarından dikkate şayandır. Hükûmet bir milletin sükutunu teşkil eden ameleler ile kentlilerden ibarettir diyor. Hakkı müdafaa etmek amele, işçi ve köylüleri müdafaa etmek demektir. Fakat, bunun sözde kalmayıp hayata geçmesi lazımdır. Hükûmet reisinin ağzından işitilen sözler bunu ispat eder. Müsavat Fırkasının deklarasyonundaki bir çok maddeleri (hükûmet) beyannamesinde de gördüğümüzden memnun oluruz. Hükûmet beyannamesine sadık kaldığı müddetçe tamamıyla Musavat Fırkası ve azasının itimadına mazhar olur. (alkışlar)

No:6
Altıncı Oturum

30 Aralık 1918

Resulzade: Bir sualim vardır.

Başkan: Buyrun, kürsüden söyleyiniz.

Mehmet Emin Resulzade: Bilmiyorum bu açıklama acele mi yoksa değilmi? (soldan aceledir) O zaman esas itibarıyla hükûmet bu saat gelip cevap vermelidir. Tatil bitip, hapiste olanlar hürriyetlerine kavuştuklarına göre bu açıklama önceliğini yitirmiş olur. Bir de bu açıklamayı verenler onun acele olduğunu ne için vaktinde talep ve müdafaa etmediler. Açıklamayı verenler el kaldırmak ise meseleyi halletmiş olurlar. Demekki onlar için de bu mesele o kadar önemli değil imiş. Yoksa sol tarafta oturan hararetli kardeşlerimiz önceliğinde ısrar ederler. Şimdi ki, acilliğini yitirmiştir. O zaman genel sıraya göre hükümet gelir cevap verir. Ve biz de bu aciliyetin tarihi cihetinden haberdar oluruz.

Başkan: Heyetin teklifi budur. Konuşmak istiyorsanız buyurun. Mehmet Emin!

Mehmet Emin Resulzade: Meclis-i Mebusan'ın azasını yüzyirmi hesab ederek bunun da sülsünü asıl (kabul edip) karar vermek doğru değildir. Çünkü hakikaten yüzyirmi aza yoktur. Önce yirmi Ermeni mebusu gelmiyor. İkinci olarak bazı kazalardan hala temsilcilerin çoğu gelmedi. Üçüncü olarak bazı kazalarda hala temsilcilerin çoğu gelemiştir. Binaen aleyh görünürde hakikaten 90 aza vardır. Biz esas itibarıyle asıl olmak üzere bir süls kabul etsek bu rakam 90 civarında olmalıdır. Zira 90 üyeye kırk ekseriyet tayin etmek çoktur. Hazır azayı tayin ile bir sülsü karar vermelidir. Çünkü 90 da sülsü 30 eder, bu da azdır. Buna binanen bizim teklifimiz hazır azanın yarısı yeterli görülsün.

No:7

. Yedinci Oturum

Resulzade Mehmet Emin Bey: Burada yine imdat iniltisi işitiriz. Malumdur ki, milletlerin hakkı ve hukukunun gözetilmesi gerekir. Herkes nerede yaşıyorsa o yere malik olmak hakkına haizdir. Tabii milletdaş, dindaş ve ırkdaşımız olan İrevan vilayeti müslümanlarını bunca musibetine millet menfaati namına tahammül eden kardeşlerimizin çektikleri belalara biz kayıtsız kalamayız. Onlar umummillet menfaatleri yolunda bunca azap ve cefalar çekiyorlar. Binaen aleyh millet dahi onları müdafaa etmelidir. Azerbaycan hükûmeti onlara fiilen muavenet gösteremez, lakin manevi, siyasi ve belki de kısmen maddi yardım edebilir. Binaen aleyh Azerbaycan Hükûmeti meselenin sulh konferansı tarafından halline ve Kafkasya milletleri bir yere yığışıp ihtilafı bitirinceye kadar milletdaşımızın ve ırkdaşımızın düçar oldukları elemleri azaltılmalıdır. Yalnız orası değil, Lenkeran müslümanları da bu haldedirler. İnanırız ki, bu hususta hükûmet ciddi tedbirler almıştır. Tedbir aldıysa şimdi bize bilgi versin, bilgi vermeye hazır değilse gelecek toplantıları birinde beyanat bersin. Azerbaycan parlamentosu bu derece zulm ve gaddarlara düçar olan kardeşlerimize yardımı kabul etmez.

No: 8
Sekizinci Oturum

M.E. Resulzade: Kanun layıhasını müdafaa ederek diyor ki, ben öyle bilirim layihayı kanuniyyenin maksadı muhterem mebuslara açıktır ve bu hususta bir kısmı fırka listeleri üzerine Zakafkasya Seymine daha sonra seçilerek sonra Azerbaycan Meclis-i Mebusan'ına katılmışlardır. Bunlardan birçokları Bakü'ye gelemiyorlar.

Görüyorsunuz ki, şimdi az kalsın aday seçme usulü düzelmeden toplantı kapansın, onlar liste üzerine seçim usulü ile mebus seçilmişlerdir, yakındır ki, listesini veren fıkra, gelemeyen mebusun yerine başka namzet gösterebilsin. Liste ile seçilen mebusların bazıları asla Bakü'ye gelemiyor. Binaen aleyh de listesi mebussuz kalır. Ona göre ben bu kanunun olmasını teklif ediyorum.

Resulzade: Parlamentonun açıldığı günden denildiğinde gayet açık, bu madde nin esası liste ile parlamentoya seçilip de bu zamana kadar Bakü'ya gelmeye imkan bulamayan mebuslara aittir. Bir ay parlamentoya gelmeyip de bu konuda bilgi vermeyen mebusların sayı harici bulunmaları hakkındaki ikinci maddeye gelince biz bunu dikkate aldık ki, bir mebus Bakü'den gider, lakin olabilir ki, hafta boyunca bilgi veremesin. Yolların, posta ve telgrafların durumunu bizde biliyoruz. Bir adam tegraf çekiyor, lakin kendi telgraftam önce geliyor. Bu düşüncedir ki, bir ay zaman verdik. Tashih meselesine gelince malumdur ki aynı komisyon bunu icra edecek.

Resulzâde: Bu mesele ile kanun maddesi arasında hiçbir alaka yoktur, bu müstakil bir meseledir, ona göre de müstakilen tartışılabilir.

Kanun layıhası madde madde okunur. Çoğunluğun oyu ile kabul edilir. İkinci madde iki hafta süre verilmek üzere düzeltilir.

Resulzade: Önceki konuşmacılara cevap vererek İngiltere meşrutiyetinde kanun yapma kuvveti, uygulama kuvvetinden

tamamıyla ayrılmış olduğunu göstererek. layihanın komisyona verilmesine razı olmakla beraber diyor ki, fakat, önceki konuşmacıların söylediklerinden anlaşıldı ki, onlar layihayı bastırmak için komisyona vermek istiyorlar, ben ise komisyona verilmesine razıyım, bu şartla ki, uygun bir zaman yoktur. O zamana kadar layiha bastırılmayıp tartışılsın ve parlamentodan geri çevrilsin. Meselenin esası cihetine gelince, Azerbaycan'da kanun-ı esasi hala düzenlenmemiştir. Biz parlamenterizmi kabul etmişiz ve kanun-ı esasimizin ana kısmını parlamenterizm oluşturacaktır. Madem ki böyledir. biz bu usulün mantıklı taraflarına amel etmeliyiz. Bu yüzden sair teferruatta da biz parlamentarizmi kabul etmiş olan memleketlerin, kısaca İngiltere'nin kanunlarından kolaylıkla istifade edebiliriz.Parlamento mebusu milleti temsil eder, binaen aleyh o daima hür olmalıdır. **Bir mebus aynı zamanda hükûmet memuru olursa hiçbir zaman bağımsız olamaz.** Bazıları diyorlar ki, bu hususta Azerbaycan müstesna bir yer tutmalıdır. Çünkü medeni kuvvetimiz azdır. Ben Azerbaycan'ın medeni kuvvetten o kadar mahrum olduğunu zannetmem, parlamento da 60 mebus gönderdiğinde artık hükûmet memurluğuna medeni kuvvesi kalmasın. **Eğer bu kadar kuvvetsiz isek, o zaman bize parlamento lazım değil** (soldan ve merkezden alkış). Parlamentosuz memleket baskı olur, halbuki biz parlamento ve cumhuriyet esası ile düşünmeli ve memleketimizi bu esas ile idare etmeliyiz. Ancak konuşmacılardan birisine cevap olarak diyebilirim ki, bazı istisnalar olabilir. Mesela, hükûmet hizmetinde olan hukukçu ve tabibler, hükûmet onlara hiçbir zaman etki edemez ve baskı yapamaz. Bilakis, böyle adamlar hükûmet memurluğundan bağımsız bırakılmakla beraber kanun hazırlanması işlerinde açık fikirlerini beyanla kuvveyi teşriyeye ders verebilirler. Fakat, ben diğer konuşmacıyı anlayamadım. Eğer öyle bir muallim varsa ki, halkın itibar ve itimadını kazanıp parlamentoya seçilmiş olsun, böyle bir muallim hiçbir zaman muallimliğe geri kabul edilmemesinden korkmaz, çünkü bu gibi zevata büyük ihtiyacımız vardır. Millet sürekli ço-

cuklarına gözümüzün üstünde yerin var diyor. (alkış) Tekrar diyorum, layihanın komisyona verilmesine ben de razıyım, ama belli bir zaman şartı ile.

Mehmet Emin Resulzade: Beyler! Bilirsiniz ki, Meclis-i Mebusan'ın muhafazası meselesinin halli lazımdır. Bize bir kuvvet lazımdır ki, toplantı günlerinde hatta diğer zamanlarda Meclis-i Mebusan binasını muhafaza etsin. Şehrimizde hazır polis kuvveti var, şehrin asayişini sağlıyorlar. Fakat bunlardan bir kısmını ayırarak Meclis-i Mebusan nöbetçisi tayin etmek mümkün değildir. Zira böyle olursa şehrin muhafazası zayıflar.

Binanenaleyh başka bir çareye başvurmalıyız. Umumiyetle parlamenterlerin kendi muhafazaları için özel polis tesis ve teşkil yetkisi var. Bize böyle büyük bir teşkilat lazımdır. Bu suretle teşkil olunacak muhafaza bölüğü Meclis-i Mebusan'a tabi olur ve daima parlamentoyu muhafaza eder, onun masraflarını da parlamento üzerine alır. Bölük Meclis-i Mebusan muhafazası ile beraber umumi asayişi de düşünmelidir. Zikr olunan işlere bakmak için her parlamnetoda bir müdafa komisyonu teşkil olunur ki, muhafaza bölüğünü tanzim eder ve bu meseleye ait işlere bakar. Bunun için ayrıca bir kanun layihası gerekmeyecek, ancak teklif ederiz ki 5 kişilik bir müdafa komisyonu seçilsin.

No:9

Dokuzuncu Oturum

Mehmet Emin Resulzade: Kredi açılması meselesine esas olarak Ahmet Bey de itiraz etmiyor, onun azlığından çokluğundan bahsediyor. Yalnız burası var ki, hükûmetin ihtiyacını onun faaliyeti ile alakadar tutmak istiyorlar. Ancak **hükûmetin itibarını bütçe ile alakadar tutup milyonlarla ölçmek olmaz.** Hükûmete itimat ve itibar beyan edilmiştir. Böyle ise tahsisat meselesini onun faaliyeti ile alakadar tutmak uygun değildir. Bizim tahminimizce hükûmetin bir aylık fevkalade masrafı 10 milyondan fazla olmaz, fakat milyonun mahiyeti nedir? Eski değeriyle kar-

şılaştırılırsa 20 milyon manat 200 bin manat hükmündedir. Bu ise hükûmet için değildir.Bilhassa bir aya kadar hükûmetin tahmini bütçesi hazır olacaktır. O zaman gelir dahi bütçeye göre olur. Ama şimdilik 20 milyon çok değildir. Hem de bu meseleyi hükûmetin faaliyeti ile alakadar tutmayı münasip görmüyorum.

Mehmet Emin Resulzade: Sıra harici söz alarak çok sinirli ve samimi bir nutukta diyor ki; şimdi hükûmet reisinin ağzından İngiltere kumandanlarının Kafkasya'da emniyet ve asayişi eski durumuna getirme maksadı takip ettiğini sevinçle işittik. Bu sözlerin doğru ve samimi olduğuna inanırız. Bunu bize Gürcistan ile Ermenistan arasındaki dava bile ispat etti. Bir dereceye kadar Karabağ meselesi de bunu gösterdi. Fakat, benim şimdi bu kürsüde konuşmaya mecbur eden bir hadisedir ki, o güven ve asayiş isteyenlerin bilgisizliğinden ileri gelir. O da dökülen kanlardır.

Vatandaşlar! Nahçıvan ve Şerur Kazalarında ve İrevan vilayetinin sair yerlerinde Müslümanların Türklerin başında hal top gülleleri patlıyor, Müslümanlar bin türlü azap ve cefalara düçar olurlar. Hala Ermeni Gürcü konferansında asker terhisi müzakere edilirken, Ermeniler, dahili düşmanlarımız var, asilerimiz var, onları kendimize bağlamak ve hadlerini bildirmek için asker lazımdır, ona göre kanunumuzu karşılıksız bırakamayacağız demişlerdir. Meğer bu düşmanlar ne yazık ki, topraklarından el çekmek istemeyen zavallı Nahçıvanlılar imiş. Meğer bu düşmanlar istiklâl isteyen, herkese kul olmak istemeyen, bağımsız yaşamak arzusunda olan müslümanlar imiş? Elbette hükûmet bu hususta tedbirler almalı, boş yere dökülen kanların önünü almağa çalışmalıdır.

No:11
Onbirinci Oturum

Mehmet Emin Resulzade: (Musavat) Ben bir parlamento üyesi ve parlamentoyu teşkil eden sabık milli şura sıfatı ile komisyonun nokta-yı nazarının doğru olduğu konusunda biraz açıklamada bulunmalıyım. Bakü kazasında 70 bin nüfus var diyorlar. Eğer Bakı Garodonaçalstvas'ı çıkarırsak 15 binden fazla nüfus yoktur. Mebusluk hakkını 58 bin kişiye götürdüğümüzde, 15 bin nüfusa yer verilmediğinden büyük hata işlenmiş olur. Diğer taraftan Bakü aynı kaza ile çok yakın alakalıdır. Binanenaleyh, Bakü milli komitesi kazayı da temsil edebilir. Bilhassa dikkat edilirse görülür ki, burada bulunan mebusların bir çoğu o köyden bu köydendir. Mesela, aramızda bulunan mebuslardan birisi Meşgete'li, diğeri Şağanlı, öbürüsü Novhanılı'dır. Bu nokta-yı nazardan kaza temsilcisi değildir. Elbette ben parlamentonun kanunu noksansızdır demiyorum. Bu kanunu teklif edenler mutlak açık kanun verdiklerini iddia etmiyorlar. Parlamento umumi seçim esası ile seçilmiştir. Onun birçok noksanı olabilir. Ancak dikkate alınmalıdır ki, bu parlamento asıl Meclis-i Mebusan olmayıp, onun bedeli ve geçici bir müessesesidir. Fakat, Meclis-i Müessesan davetine kadar geçici olmakla beraber bu parlamento memleketin en salahiyattar bir müessesesidir. Bundan dolayı biz parlamento kanununu tenkit ederek adaletten veya adaletsizlikten değil, kaldırılan mesele maksada uygunmudur bu nokta-yı nazardan bakılmalıdır diyoruz. Bugün parlamento meselesi yalnız Bakü veya Şeki kazası ile hallolunsaydı, belki de uygun görülürdü. Fakat, bizce Gence meselesi de namalumdur. Ağdaş dahi temsilcilik artırılmasını taleb ediyor. Bugün biz Bakü ve Şeki kazasının her istediğine tamam dersek, elbette diğerlerinin de talebini kabule mecbur oluruz. Bakü'nün Şeki'nin talebini kabul ederiz, sizinkini kabul edemeyiz diyemeyiz. Eğer deseniz ki, bu iki kaza müstesna tutulsun, o zaman diğer kazalara da Bakü ile Şeki istisna size olmaz diyemezsiniz. Bu suretle hepsinin talebini kabul etmek gerekir ki,

haftadan haftaya değişecek kanun kanunluktan çıkar. Meclis-i Mebusan'da bir miting şekli alır. Buna göre de, Meclis-i Mebusan'ın kökünden zayıflamasına hiçbir zaman razı olmayız. Belki Şeki hakkında adaletsizlik olmuştur. Lakin bütün memlekete nisbetle Şeki parçasıdır. parçanın menfaati namına gülün menfaatini bozmak olmaz. Aynı parça güle feda edilir. Binaenaleyh, Şeki hakkında bir adaletsizlik olmuş ise bile bütün memleketin hayrı için kanuna tabi olunmalıdır. Parlamentonun nüfuz ve haysiyeti lekelenmesin. (alkış)

Resulzade Mehmet Emin: Malumdur ki, cereyanlar, milletler ve fırkalar parlamentoya iştirak etsinler. Lakin biz o nikbinlerden değiliz. Herkes bir dereceye kadar bizimle beraber Azerbaycan emelini müdafaa edecektir. Yine de biz nikbinlik istemiyoruz. Fakat, faaliyetlerimizi tenkit, hareketlerimize itiraz edenler parlamento dışında değil, parlamento kürsüsünden tenkit etsinler ve buradan da cevaplarını alsınlar isteriz. İçtimaiyyun - İnkılabiyyun Fırkası'nın parlamentoya dahil olması konusunda burada bazı görüşler ileri sürüyorlar. Biz milli şuralara yer verirken aynı şuraların siyasi fırkalardan oluştuğunu tasavvur ediyorduk. Biz milli şuraların ehemmiyetini, oluşturdukları siyasi fırkalar ve Rusya Meclis-i Müessesan seçimlerinde almış oldukları oyun miktarı ile ölçebiliriz. Burada Ahmet Bey ve Garayev İçtimaiyun Fırkası'nın parlamentoya gelmek istemesini kendi çalışmalarının bir neticesi gibi düşünüyorlar. Fakat bu işle akıllı, idrakli Türk demokrasisinin tesiri daha büyük olmuştur. **Türk demokrasisi kendi istiklâlini ve hukukunu bütün kuvveti i e müdafa edeceğini açıkça ilan etti ve bugün bu muvaffakiyet demokrasinin karar ı hareketi neticesidir.** (alkış) **Akıllı Türk demokrasisinin sesi diğer fırka arı da parlamentoya ge ip bizimle birlikte çalışmağa mecbur edecektir.** (alkış) Ben, azınlığı oluşturan milletlerin milli şuralarına yer verilince seçim zamanı liste çıkarmış ve oy almış olan fırkalara yer verildiğini tekrar söylüyorum. O sebeple İçtimaiyyun - inkılabiyyun, İçtimaiyyun - Amiyyun, Kadet ve Taşnaksütyun Fırkaları da liste çıkarmışlardır. İçtimaiyyun - İnkılabiyyun Fırkası liste çıkarmış, belli bir miktarda oy almış ve bu suretle bir kısım ahaliyi temsil etmektedir. Madem ki, bu fırka milli şuralar vasıtasıyla gelmek istiyor, biz onların hakkı olanı kendilerine vermek zorundayız. Hatta gelecekte diğer fırkalarda parlamentoya dahil olmak isterlerse onlara da yer vermeliyiz.

No: 12 - 13 - 14
Oniki, Onüç ve Ondördüncü Oturumlar

5/ 6 Şubat 1919

Mehmet Emin Resulzade: Hükûmete verilmiş olan soru önergesi öyle bir şekil aldı ki, sanki Meclis-i Mebusan'da bütçe görüşülüyor. Kanunlar umumi siyaset ve nazırların faaliyetinden bütçe tasdiki müzakeresi esnasında böyle ciddi tartışmalar olur. Fakat, savunma için yeterli süre verilir. Belli sorular verildiğinde hükûmet ve millet ve parlamento kabul eder ve karar çıkar. Fikrimi beyan için bana süre veriniz.

Efendiler! Burada hükûmetten bahsedilirken parlamentodan önceki durumuda dikkate almalıdır. Sonrakini de. Meclis-i Mebusan davetinden evvelki hükûmet devrinde olan, sorgu sualini sonraki hükûmete önerge vermek uygun olmaz ve adalete uymaz. Eğer parlamentodan evvelki hükûmetin siyasetinde halk zarara uğramışsa ve şimdi lüzum görülürse, eski nazırları mesuliyet altına alalım, mahkemeye verelim. Fakat, onların günahı için yeni kabineye itimat veya itimatsızlık oyu vermek hiçte münasip değildir. Önceki konuşmacılar hükûmet siyasetinden çok bahsettiler. Ona göre bu hususta bu kadar beyanat verilmezse, zannımca, mesele tek taraflı düşünülmüş olur ki, o da uygun değildir. Ağamalıoğlu parlamentodan evvelki hale ve o halin gayrı tabii olduğunu Türklerin buraya gelmeleri ile alakadar görüyor.Sopadan ve kesin tedbirlerden şikayetle Ağamalıoğlu Türklerin buraya gelmeleri siyasetini Musavat'ın siyasetinde görür ve diyor ki; Türkler geldiler, bu kötü durum ve şimdi aynı durum hala devam ediyor, bir müddet edecektir de. Diğer taraftan Ağa Aşirov cenapları, memleketimizde doğru adam yoktur diyor. Bugün hedef birbiri ile iyi surette alakalı ve her ikisi de yanlıştır.Zira bunların nutuklarının özünden, biz kendimizi idare etmeye, bağımsız olmağa layık olmadığımız anlaşılır. Ben bütün vicdanımla bunu protesto ediyorum. Bizim şimdi tutkun olduğumuz hal yalnız Azerbaycan değil, yalnız Ermenistan ve Gürcistan değil, hatta eski Rusya topraklarında oluşmuş bütün dev-

letler de değil, eskiden beri bağımsız yaşayıp kendilerini idare etmeyi adet edinmiş olan büyük cihan devletleri bile alemşumul muharebe neticesi olarak tabii halini kaybetmiştir.

Senelerden beri kendisini idare etmenin ne olduğunu bilmediğimiz, esarette yaşayıp milli hislerden mahrum olduğumuz halde hükûmeti elimize alırız, ona göre biz kendimizi idareye layık değiliz fikri yanlıştır.

Türklerin buraya gelmesinde bir günah tasavvur olunur. Güya Türkler buraya gelip dayak atmışlar, onları asılsız yolsuzluklarla da zan altında bırakır ve bu işte her nedense, konuşmacı Efendi Musavat Fırkası'nı tutuyor ve diyor ki, **Türkleri Azerbaycan'a Müsavat getirmiştir. Gariptir ki, diğer taraftan da Musavat Türkleri istemiyor diye suçluyorlar. Evet, biz Türkleri getirdik.** Bunların ikisi de doğrudur.

Musavat Türkleri çağırdı, çünkü burada Azerbaycan Türklerinin hayatı tehlikede idi. Bu meselede o zaman ki Azerbaycan Şura-yı Millisi müttefik idi. Bu nokta-yı nazardan sosyalistler bugün pişman olsalarda, o gün bizimle beraber idiler. Ağamalibey de Türkleri çağırmıştı. Fakat, onlar bundan sakınsalarda, biz büyük bir cesaretle Türkleri çağırdık ve bununla da iftihar ederiz diyoruz. (alkışlar)

Çünkü **Türler gelmeseydi Bakü'de meydana gelen Mart hadisesinin tesiri yalnız Bakü'de kalmayıp bütün Azerbaycan'ı istila edecek, millette umumi bir kıyıma uğrayacaktı.** (merkezden alkış) İşte bu yüksek maksat için Türkler buraya davet olunmuşlardı ve burada eğer bazıları tarafından bir takım usulsüz hareketler olmuşsa, o gibi münferiden icra olunan edepsizlikler bizi kurtuluşa kavuşturmaktan başka günahları olmayan fedakar Türk ordusuna, Anadolu mehmetçiklerine tahlil etmek olmaz. Böyle bir nankörlüğü millet kabul edemez! (merkezden alkış) Acaba Türk askerleri tarafından görülen bazı şiddetleri görürken Rus inkılapçı ordusunun cepheden dönerken bütün demir yolu ile müslüman fukara-yı kasıbesi üzerine yaptıkları hadsiz - hesapsız ve haksız kırgınlarını unuttukmu acaba. (merkezden sesler, doğrudur! Soldan öyle değildir)

Efendiler! Bununla beraber Musavat Türklerin aleyhine idi. Bu da bir nokta-yı nazardan doğrudur. Musavat Fırkası birinci fırkadır. Kafkasya'da Türklüğün bayrağını yükseğe kaldırmış, Türklük hissini uyandırmıştır. (merkezden alkış) Fakat, bununla beraber Musavat her zaman Türklerin geleceğini bir konfederasyon şeklinde tasavvur eylemiştir. Biz işgal baskısından yeni yakasını kurtarmış Azerbaycan Türkünün yüz seneden beri alışkanlık haline getirdiği durumların olduğunu da biliriz. Biz, İstanbul'un doğrudan doğruya Bakü'yü idare etmek isterse, halkın bu idareye de tahammül edemeyeceğini biliriz. Bunu biz her zaman biliriz, onun için de Azerbaycan'ın kendi başına idare olunmasını istiyoruz.

Biz Azerbaycan'ın da ağırlığı zavallı Anadolu Türklerinin üzerine bırakılsın ve Azerbaycan'da bulunacak Türk ordusundan bazılarının yolsuzlukları Azerbaycan Türkleri nazarında Osmanlı Türklerini lekelendirsin istemiyoruz. İşte bu nokta-yı nazardan meseleye idrakla bakarak Türklerin bizleri kurtarmak için buraya gelmelerine taraftar olduğumuz gibi bizim ve onların menfaatine olarak burayı kanunen idare etmelerine dahi taraftar idik. Buna göre dahi bu iki mesele söylediğim bu tarzda doğrudur.

Efendiler! Parlamentodan önceki usul ve durum ne kadar doğru idi bilirsiniz. O zaman da siyasi fırka ve muhtelif cemiyetlerin ne derece ve ne kadar idareye nüfuz ettiklerini bilirsiniz. Hali hazırda parlamento teşkil olunduktan sonraki hükûmet karşısında sorumlu olduğu için durum hakk-ı tashihe daha müsaittir. Bu sebeple bizim düşündüğümüz bir mesele var ki, karşımızda sorumlu olacak halk ve hükûmete biz idareyi ne zaman ve ne gibi halde havale etmiş idik. Önce bunu düşünmeli, sonra da hükûmeti değiştirmek için değil, ancak hükûmete doğru bir yol göstermek ve bu yolda bir fayda sağlamak maksadı ile bu kürsüyue çıkıp tenkitte bulunmak lazımdır. Ki, kısa bir zaman zarfında imkanlar dahilinde ne olacaksa olsun. Mümkün olabilen işler acaba olmuşmudur veyahut olacaksa ne dereceye,

ne kadar olabilecektir. Bunları önce salim bir fikre sahip olarak tenkit etmek lazımdır. O zaman Türkler bir dakika da buradan giderler. Siz bir kere Türklerin gittikleri zaman tasavvur ediniz, o zaman ki hissiyatınızı elinizi ve vicdanınızı koyarak müracaat ediniz ve sonra da hariçten gelen bir kuvvetin ve o kuvvet dolayısı ile doğan ve korkulan fikirleri düşününüz, teraziye koyarak tartınız.

Sizi dış kuvvetlere karşı müdafaa eden bir kuvvet dolayısı ile koruyucunuz olan Türk ordusu bilmecburiyye gider, akabinde diğer bir kuvvet gelir ki, sizinle olan alakasını kesinlikle bilemezsiniz, size karşı nasıl hareket edecek ve sizi müdafaa edecek, yoksa başka türlü hareket ederse, onun siyasi durumu ne olacak? Azerbaycan idaresi huzurlu olacakmı? Yoksa olmayacak mı? İşte öyle tehlikeli bir zamanda Azerbaycan Şura-yı Millisi parlamentoyu davet etti.

Parlamneto üyeleri toplantı gününe kadar korku ile rica arasında toplandılar. Bunuda siz kendiniz pekala bilirsiniz. O zaman tesadüfi olarak İngilizlerden başka birçok dış kuvvetler gelmişlerdi, başkentimizde neler yaptıklarını da unutmayınız. Bunların hareketleri ne nasıl idi. Her saat her dakika parlamentomuz hukuka maruz kalacağını düşünmekte idik. Başkentimiz de böyle, başka şehirlerimizde vilayetlerimizde neler olduğunu bilirsiniz. **Biz Türk kardeşlerimiz gittikten sonra onların yerini bir Azerbaycan kuvveti alacak ve bizleri müdafaa edeceğini umuyoruz.** Fakat, bu fikrin hakikate uygun olmadığı görüldü. Teessüfle söyleyelim ki, Azerbaycan'da bir kuvvet de kalmadı. Bunu siz de bilirsiniz, bu hususlarda daha fazla konuşmaya zaman ve mekan müsait değildir. Türkler burada iken temsilcilik müessesesi olmadığından hükûmet ne suretle idare edilirdi ve ne dereceye kadar idarenin na-müsait olduğunu da bilirsiniz, o zaman işlerin bazı Türk subayları ile ne kadar alakası var idi hatırlarsınız. Nezaret teşkilatları ne surette idi. Sabık Nazırlardan Ağa Aşirov cenapları, bugün yaptıkları konuşmada diyorlar ki, Nazırlar önemsiz işlerle meşgul oluyorlar. Petrol, kumaş ve sa-

ir işer ile arazilere bakarak imza atıyorlar. Sabahtan akşama kadar meşguliyetleri araziye bakmak ve önemli işerle uğraşmaya vakitleri olmuyor. Fakat, Ağa Aşirov cenapları kendileri nazır iken hangi kumaş, petrol vesair vesikalara baktı, belki de pamidor icazetnemasini kendi imzalardı. Şimdi umumi nokta-yı nazardan meseleye etraflıca bakarak vaziyet-i siyasiyemiz göz önüne alınarak tarafsız sorgulamalı ve meseleye öylece yaklaşmalıyız.

Şimdi ortadaki asıl gayeye gelelim. Ortada olan yalnız soru önergesi meselesidir. Bu soru önergesi önce maddelerden ibaret idi. O maddenin ehemmiyeti meselesi, memleketimizin yegane serveti ve bütün dünyada memleketimizi mümtaz eden petrolün uygun şartlarda satılması ve kumaşın halka iyice paylaştırılması idi. Bu soru önergesi esas itibarı ile ve siyasi nezaretine ait idi. Fakat soru önergesini verenlerin söyledikleri şu oldu. Onlar herhangi bir şahsı suçlamayı değil, sistemi kökünden değiştirmek istiyorlar ve bunun için de bir komisyon oluşturulmasını teklif ediyorlar. Fakat soru önergesi verildikten sonra konuşmacıları gördük, nezaretleri tamamen farklı tarafa çekiyorlar. Ticaret nezaretinin usulsüzlüğünü düzeltmek kastı ile petrolden başladıkları asıl gayenin yüzünü hafifçe bastırarak polisler üzerine dayandılar. (alkış) Doğrudur polislere önem vermek lazımdır, çünkü onlar cemaate daha yakındırlar. Fakat, bunu bilmek lazımdır ki, hangi meseleler hakkında birden konuşmak bir netice vermez. Bir mesele meydanda iken ve hallolunmadan diğer bir meseleye geçmek, petrol hususunda konuşan konuşmacı asıl meseleden ayrılıp şiddetle polis üzerinde durur, doğru değildir. (alkış) Tenkit parlamento azasının ve her bir vatandaşın hakkıdır. Soru önergesi öyle verilmeli ve o maksatla sormalıdır ki, hükûmetin kusurunu düzeltmek ve hükûmete yardım etmek olsun, yani hükûmeti yıkmak amacı ile hücum edilsin. Bu suretle hükûmete verilen bir soru önergesi bir netice vermediği gibi iyi bir tenkit usulü de değildir. Bu haller ile ileri gidip, bir yola çıkamayız. Başkentimizde bir sürü gazete çıkı-

yor ve herkes bir şekilde hükûmeti tehdit ediyor. Fakat, bu tenkitler arasında büyük fark var. Mesela bizim sosyalistlerin yayın organı Zarya gazetesinin de tenkidi var. Yedinaya Rossiya gazetesinin de. Bunların arasında ki farkı anlamak için Y. R.den bir fıkrayı arz edeyim. Misal olarak, Kuba kazasının hangi kentinde ise birisi demiş ki, bize Rus memuru gönderin. Bunu işiten Y. R. Gazetesi hemen, Azerbaycan halkı Rus hükûmeti istiyor şeklinde neşriyatta bulunur. Eğer bizim de tenkidimiz böyle olursa vay bizim halimize. Hangi kuvvet ve kiminle olursa olsun, hükûmeti düşüreceğim diye düşünmek ve bu nokta-yı nazaradan tenkitte bulunmak vatan ve millet menfaati ile uymaz. (alkışlar!)

Siz, parlamento davetinden sonra büyük bir sıkıntı içerisinde olmakla beraber, memleket bu hükûmete bırakıldıktan sonra ancak beş haftalık bir zaman geçtiğine dikkat etmişsinizdir. Bu zaman öyle büyük bir zaman değildir. Hükûmet eski hataları ortadan kaldırıp öyle bir vaziyet ortaya getirsin ki, kurt kuzu ile otlasın ve Ağamalı oğlunun gösterdiği şeyler olsun. Bu şekli dikkate alsak kendimizi aldatmış oluruz. Zira insanlar imkan dahilinde olmayan şeyler talep ederse, şüphesiz tabiat onu vermez ve neticede insan üzülür. Bu gün bir hükûmetten beş hafta içerisinde birçok değişiklik yapmasını beklesek ve yeniden birçok iş yapmasını talep etsek ve bunu başarı ile gözlesek, muhtemelen gözlediğimiz bu sahrada serap olup, bizi aldatır. Ağamalıoğlu bu hükûmeti eski hükûmet gibi görerek **ya geçen Hasan, ya Hasan geçen, ne farkı var, o hükûmetin zamanında ne var idiyse hiç değişme**miştir diyor. Mesela diyor ki, Kazak'ta şikayet edenleri dövüyorlar, mahkemeler yerinde kurulmuyor. Bunların düzeltilmesi hep bu hükûmetten bekleniyor. Eski hatalarda tamamen bi-teveccüh olunur. Her bir şeyin ıslahını talep ediyorlar ve kısa bir zamanda işler düzelmeyince de hükûmet iş görmüyor diyorlar.

Aga Ahundov dahi hükûmeti tenkit ediyor. Yalnız hükûmeti değil, milleti de tenkit ederek, memurlarımızın çoğunluğu rüş-

vetçidir diyor. Lakin düşüncesini ispat etmek için ileri sürdüğü söz maaşlar azdır. Öğretmenlere verilen maaş yetersiz olduğundan, başka işler yapmaya mecbudurlar. Hükûmet maaşlarını arttırmalı, hayatlarını temin etmelidir. Ağa Aşurov'un bu fikrine ben de katılıyorum. Bu sözleri ben dört el ile alkışlıyorum. Fakat, bu işlerin hepsini hükûmet mi yapmalıdır? Biz bu hususta bir girişimde bulunamazmıyız?

Maaşların artırılması konusunda parlamento bir kanun çıkaramaz mı? Ağa Aşurov'u ve sair mebusları kanun teklif etme hakkından kim mahrum etti. Parlamentoya, tüm memurları kapsayacak bir kanun teklifi verilsin. Yani, hata sadece hükûmette değil, bizim kendimizde de büyük hata vardır. Siyasi fırkalar her yerde gördüğü, işittiği nizamsızlık ve haksızlığı hükûmete yüklüyor ve tenkit ediyorlar. Fakat ben sormak istiyorum, hükûmeti faaliyetsiz gören siyasi fırkalar ellerini göğüslerine koyup vicdan rahatlığı ile, halk menfaatine yetecek kadar çalıştıklarını söyleyebilirler mi? Hani bu fırkaların halka doğru gittikleri, nerede halk içinde oluşturdukları şubeler, bu fırkalar halk için ne yapmışlardır, hangi yolda çalışmışlardır? Tiflis'te oturarak gazete çıkarmak kolaydır, dışardan tenkit etmek mümkündür. Siz bunu yapıyorsunuz. Ancak, halk arasına gitmek, halk arasında çalışmak zordur. Oysa ki, hiç kimse onun izinden gitmiyor. Kaza müdürü eşkiyalara, adam öldürenlere dayanıyor diyorsunuz, eğer öyle ise yine suç siyasi fırkalarındır. Çünkü kaza müdürlerinin diğer memurları veya yanıbaşında fırka şubesi olsaydı, şüphesiz o memur siyasi fırkaya dayanarak çalışırdı. Eğer fırkalarla köylere halk içine giderek çalışsalardı ve halk onları anlamış olsa idi, halk eşkiyaların, katillerin hükûmet memuru olmasına izin vermezdi. Şimdi bunların hiçbiri yokken genel perişanlık var iken hükûmetten talebte bulunarak, bir ay zarfında her işi düzeltsin, her şeyi ıslah etsin, bu şuna benzer ki, hükûmetten taleb edesin kimya ile her şeyi düzeltsin, huzur olsun. Ama bunu göstermek kuru çölde su aktarmak gibi boş bir ümittir.

Sonra bir şeye daha dikkatinizi çekerim. Düşüncemize tesir etmek için, Azerbaycan'ın hali hangi memleketlerden kötüdür. Komşularımız bizden rahat ve ucuz yaşıyor diyorlar. Fakat bu iddialar asılsızdır. Hepiniz bilirsiniz ki, Ermenistan açlıktan ve insanlar hastalıktan kırılır. Gürcistan buradan da pahalıdır, orada ak çörek 7 manat'a, kara çörek 4 manat'a ulaşmıştır. Suistimal her yerde var. Hatta Gürcistan'da öyle bir hal almış ki, hükûmet hususi bir mahkeme kurmaya mecbur olmuştur. Suistimaller ittifakında memurlardan bu mahkemeye şikayet vardır. Görüyorsunuz ki, komşularımız da melek değildir. Biz Azerbaycan'ı komşularımızla mukayese edersek görürüz ki, Azerbaycan'ın hali onlardan iyidir.

Elbette, ben bizim her işimiz mükemmeldir iddiasında değilim. Ama şunu diyorum ki, o derece iyi değilse suç yalnız hükûmette değil, bizde de var. Gürcistan ile kendimizi mukayese ederken, biz şunu dikkate almalıyız, öncelikle Gürcistan hükûmeti ve parlamentosu 7 aydır çalışmamaktadır. Bizim ki ise 1.5.aydır. Bundan önce onların vaziyeti - siyasiyesi daha iyi, daha elverişli idi. Ayrıca onların durumunu iyileştiren bir amil daha var ki, o da siyasi fırkaları ve muntazam bir askeri kuvvetin mevcut olmasıdır. Onlar, altmış yetmiş yıl siyasi hayat geçirmiş fırkalara sahiptirler. Biz onlarla beraber olmak istersek onlar gibi uzun müddet bir siyasi hayat geçirmeliyiz. Hükûmete güven veya güvensizlik meselesini tartışmaktan dolayı, bu ikisini birbiri ile birlikte düşünmek asla devlet bakışı değildir. Ayrıca hükûmeti ne olursa olsun düşürmek ve sonra da ne olacaksa tevekkül Allah demek, doğru bir düşünce değildir. Bir mebus hiçbir zaman böyle düşünmez ki, hükûmeti sonucu belli olmadan yıksın. Her mebus iç ve dış düşmanları görmeli, hükûmeti bu noktada düşürmenin bütün vatana ve millete ne gibi neticeler vereceğini düşünmelidir. Hükûmete güven meselsi gündeme geldiğinde bunu etraflıca ölçmeli ve biçmelidir. Etrafa dikkat etmeli ve fikir vermelidir ki, memlekete ve değişikliğe tahammül edebilirmi? Dışardaki düşmanlar, içerdeki teşkilatlar hükûmet

sürenler dikkate alındıktan sonra böyle meseleler gündeme gelsin. Bu düşüncelerle ben diyorum ki, güven meselesi tamamen kaldırılsın. Çünkü memleketin durumuna uygun değildir. Ticaret ve Sanayii Nezaretinde, petrol satışında, kumaş taktiminde, malların değişiminde usulsüzlük olduğu doğrudur. Fakat, tetkik ederseniz görürsünüz ki, bu usulsüzlükler yalnız hükûmetin hatası değil, fabrikanın kendisinde de, memurlarında da birçok noksan vardır. Tagıyev fabrikasının bir politikası var ki, halkı sıkıntıya sokar. Fabrikya yakın olan adamlara sorarsanız, onlar daha ayrıntılı bilgi verirler. Burada hükûmetin hatası, fabrika politikasına dikkat etmeyip, kayıtsız kalması ve bu işlerin kaymağını almak teşebbüsünde bulunmamasıdır. Eğer hükûmet zamanında fabrika politikasına dikkat etse, onu kökünden kesmiş olsa idi, bugün böyle şiddetli hücum ve tenkitlere maruz kalmazdı. Fakat hükûmet bunu yapmamıştır. Ben bugün teklif ediyorum ki, bu meseleye bakmak için hususi bir komisyon teşkil etmelidir. Bu komisyon mal değişimine ve fabrikanın işlemlerine dikkat etsin, ve başka usulsüzlükler olmasın. Mesela, Bakü'nün içinde olan petrolü Bakü'de satmak kurtarmaz. Allah bereket versin öyle bir hazine ki, yalnız Bakü'de değil, hatta Azerbaycan'da satmak da kurtarmaz. Petrolü dışarı satmalıyız. Petrolü demiryolu ile çıkarabiliriz. Yolumuz ne kadar petrol çıkarmaya imkan verirse, hükûmet çalışıp o kadar petrol çıkarmalıdır. Ancak, petrol çıkarana izin verilirken, nezarette bakılmıyor ki, izin isteyen adam süreki ödemelerini yapmış mı yoksa yapmamış mı? Çünkü, hali hazırda petrol alış verişi tifo hastalığı gibi bir hastalık olup Azerbaycan'ı tutmuştur. Tüccar, doktor, öğretmen özetle herkes alış verişle meşgul oluyor ve izin istiyor. Ticaret Bakanlığı'da her isteyene tahkik ve tetkik etmeden izin veriyor. Böyle tetkiksizlik neticesidir ki, konuştuğumuz usulsüzlük çıkar. (Alkış)

Mehmet Emin Resulzade: Bir mesele üzerinde çok tartışıldı. Ben de ister istemez intikam o meseleyi reddetmek ve az da olsa ondan tekrar bahsetmeyi lüzumlu görüyorum. Çünkü, orada

bazı anlatacaklarım vardır. Onları izah etmek mecburiyetindeyim. Ağamalı oğlu Türkler hakkındaki konuşmasında Musavatıda alakalı tuttu. Geçen konuşmamda da, sosyalistler Türkleri düşünmelidir dememiştim, benim sözlerimden böyle bir mana da çıkmazdı. Fakat, muhterem Pepinov cenabları kendi konuşmalarında uzun uzadıya bu hususta bahsederek, hatta alicenap Türk şairi Mehmet Emin Bey cenaplarının kalbinin tercümanı olarak kalbinin en derin köşelerinden kopup gelerek hissiyatlarını misal getirip, o muhterem şairin açık vicdanına sığınarak kendilerini müdafaya kalkmıştı. Fakat, buna gerek bile yoktu. Çünkü **sosyalistler halk taraftarı oldukları için hiçbir millete düşman olmadıkları gibi Türklere de düşman olmazlar, bütün dünya beynelmileliyetini müdafaa ederler.** İşte bu nokta-yı nazardan efkar ve samimiyetlerine bütün mevcudiyeti ile katiyyen inanmadığım sosyalistleri bu fikirde düşünmezdim. Fakat ortada bir yanlışlık görünür ki, bu da Türklerin davet edilmesi meselesindedir. Evet, bir millet zor bir durumda kaldığında bir komşusuna müracaat eder. Yardım, imdat ister. O kuvvet tabi ki, o milletin işçileri ve çiftçileri değil, müteşekkil ve muntazam askeri olacaktır. Bu suretle bir kuvvet talep edilirse veyahut başka bir sınıfı değil, ancak o milletin hükûmet ve muntazam kuvvetinin çağrılmasından bahs edilir demektir. Önce Türk kuvvetinin buraya çağrılması için hükûmete yazılı müracat olunduğunda musavat değil, sosyalistlerden Ahmet Cevat da benim ile beraber aynı kağıda imza atmıştır. Ağamalı oğlu'nın baştan sona yanlışlıklarla dolu konuşmasına göre değil, Himmet Fırkası'nın Tiflis'te neşr olunan Probujdenie gazetesinde Türklerin Azerbaycan'a çağrılmasını Musavat tarafından bir ihanet gibi telakki ederek durmasından dolayı bu gizli meseleyi bir defalık konuşmağa mecbur olduk. Çünkü vakit gelmiştir, biz bu vakti kaçırmayarak üzerinde hayali ile oynanılan efkarımızı ve noktayı nazarımızı halka, **Azerbaycan ahalisine, hatta bütün dünyaya ilan edelim ki, evet Türkleri Azerbaycan'a biz çağırdık, bu düşüncemizle de milletimize yararlı olduk ve bu çağırmamızdan**

kesinlikle pişman değiliz. Hatta hiç beğenmediğimiz İttihat ve Terakki hükûmeti idaresindeki kuvveti çağırdık. Lakin Türkiye'ye Sultan hükûmeti mi, cumhuriyet mi yahut başka bir tarz idaresi lazımdır? Burası önemli bir meseledir. Biz hele iki yarım vilayetli Azerbaycan'ı idare etmekten aciz iken, büyük alemşumul bir meseleden bahsetmenin ne mekanıdır, ne zamanı. Ahmet Bey cenaplarının buyurduğu ve şiirini ispat için getirdiği Mehmet Emin Bey cenapları ümitsiz Türk milletinin haline ağlamakla beraber kendisi de aynı zamanda Meclis-i Mebusan azasından biridir ve gerek görseydim arz ederdim ki, Ahmet Bey'in okuduğu şiirleri de şimdiki hükûmete değil, Abdulhamit istibdadı aleyhinde yazmıştır ve Ahmet Bey'in beğenmediği hükûmetin icraatını tasvip eder. Geçelim soru önergesi meselesine:

Konuştuğumuz mesele bize açıktır. Buraya gelen Türk askerlerinin harekatı tenkit edilmez. Zira onlar asker olarak gelmişlerdir, idare için değil dediler. Evet, bulunduğumuz Türkiye merkezlerinden hiçbirinde hiçbir Türk siyasisinin ağzından **biz oraya idare maksadıyla gelmek istiyoruz** diye bir söz işitmedik. Biz, Türklerin burayı idare etmek ve Bakü'yı İstanbul'a bağlamak istemediklerini elbette biliyoruz. Fakat, burada bizim kendi beylerimiz ve paşalarımız, Türkleri böyle bir hataya nasıl sevk edip, onları iğfal ediyorlardı. İşte bu cereyana karşı, Musavat mücadele ederdi. (alkış) **Evet, Türkler zamanında gelmiş, bizi genel bir katliamdan kurtarmışlardır. Onların Azerbaycan'a verdikleri hizmete karşılık Azerbaycanlıların kalbindeki şükran duyguları o kadar yüce, o kadar büyük ki, Bulgaristan'a hürriyet veren ve Bulgarları kurtaran Rus askerlerine karşı Bulgarların yüksek hissi gibidir. Biz bunların ortaya koydukları hizmetten dolayı memleketin birçok yerine abideler dikmeliyiz.** Fakat bu, Türkler hiç hata yapmaz ve onları tenkit edemeyiz manasına gelmemelidir. Böyle bir saygı eski zamanların putperestlerine mahsus bir saygıdır. Ağdaş bir uygulama değildir. Türklerin bazılarının yaptığı hataları tenkit etmezsek, uğrumuzda canını

feda etmiş Türk kahramanlarına samimi bir saygı beslediğimiz düşünülmesin. O fedailer böyle saygı merasimlerine düşkün değiller. (alkış) Evet, tabiidir ki, hiçbir fırka böyle tenkidin aleyhinde olmaz. Fakat, imdat elini bize zamanında uzatmış olan fedakar insanlar tenkit edilirken tahrik edilsin, buna da kimse razı olmaz. Gara Bey efendi Türklerin bu fedakarlıklarını herkesten daha önce bildiklerini söylediler, hele bundan 11 yıl evvel **Talat Paşa, Enver Paşa** ve sairleri benim yanımda Kafkasya'ya gelmeye ant içmişlerdir. Bu olabilir. İhtimal ki, doktor Gara Bey haberi hemen yetiştirmek için dahi yolun açılmasını beklemeden acele Kafkasya'ya dönmüştü. (alkış)

Sonra konuşmacılar burada bir şeyi bize istinat ediyorlar. O konuda da fikrimizi tashih etmek isterim. Diyorlar ki, Musavat hükûmeti müdafaa ediyor. Musavat hükûmet fırkasıdır. Şunu bilmelisiniz ki, bunu bütün kuvvetimizle savunacağız. Hatta bazan şartsız ve içinde olacağımız hükûmet, tamamıyla musavatçılardan oluşacak hükûmettir. Şimdiki hükûmet tamamıyla musavatçılardan değil, şu an koalisyondur. Bu hükûmete biz bazı şartlarla katıldık, onu müdafaa ederiz. Siz bilirsiniz ki, musavat parlamentoda çoğunluğu oluşturmamaktadır. Hükûmetin hangi fırkalardan oluştuğunu ortadadır. Ona göre de Musavat fırkası hükûmet icraatının bütün mesuliyetini yalnız kendi uhdesine almaz. Parlamenterizm ve ortaklık esası ile kurulmuş bir hükûmette de, Musavat çoğunluğu oluşturmuyor. Çoğunluk, hatta sorumluluğunu üzerine alacak derecede mesuliyetli surette bile iştirak etmiyor. Açık söylüyorum, hükûmet baş vezirini biz vermedik, hatta biz nazır verirken dahi o, biz bu nazırlığı istiyoruz diye ısrar etti. Eğer halihazırda bizim hükûmette nazırımız varsa, onlarda ister istemez kalmışlardır. Bunun için bizim savunduğumuz hükûmet değil, hükûmet fikri, memleket fikri diyoruz. Musavatçılar, hükûmet olmasa, ahval perişan, vaziyet fena olur, memleket dağılır diyorlar. İşte bu düşüncelerdir ki, musavatçılar kısaca ölçüp, biçiyor, itimat ediyor ve bir kere güvendikten sonra onu birazcık geri alıp hükûmeti düşürerek memleketi başsız koymaz (alkış)

Bize burada.. Kuba kazasında Dağıstan'a meyl olduğu müşahade edilir dediler. Bu haberleri tamamıyla tekzip ederek kazanın bu konuda ne kadar üzüldüğünü Kuba temsilcisinin söylediklerini kemal-i memnuniyetle kaydederim. Zagatala temsilcisinin dahi borcu vardı, bu kürsüden Resulzade'yi tenkit etmek düşüncesiyle diyor ki, Zagatala'da kesinlikle Gürcistan'a meyl eden bir fikir yoktur. (alkış) O bunu unuttuysa, ben cesaretle söylüyorum, Zagatalalılar hakkında söylenen bu söz kesinlikle yalandır ve onlarda böyle bir düşünce olamaz.

Burada sosyalist konuşmacılardan Ebilov onlar ile bizim aramızda olan farkı isbata çalışarak dedi ki, Resulzade dünkü konuşmasında eşkiyalara karşı tedbir almaktan bahs ederken kentlerde fırka şubeleri açmayı teklif etmedi, fakat, kentlerde zemstov[7] kurmak lazımdır demedi.

Konuşmacı bununla , güya yeteri derecede demokrat değilmişiz, çünkü zemstvodan evvel fırka teşkilatı talep ettiğimizden bunu ispatlamaya çalışıyor. Fakat, zemstovlar, belediye idareleri ve sair umumi cemaat müesseseleri iman-ı kamil, itikadı dürüst siyasi meslek hadimlerinin destekledikleri fikir ile hedefe ulaşabileceklerini bilmelidirler. Eğer fırka teşkilatı, fedakar çalışanlar ve demokratik fikir taraftarları köylere gitmemiş, halk içine girip onları anlatmamışlarsa, demokratik müesseseler teşkil edilse bile hakiki demokrasi olmaz ve böyle oldukça da maksada ulaşılamaz. Demokratik fırkaların fikri aynıdır. Maya tutmadan yoğurt beklememelidir. Onun için halkın ruhuna bu mayayı vurmalı, sonra demokratik müesseselerin teşkilini gözlemeliyiz.

Ahmet Bey Türklerden bahs ile, biz de Türküz bu doğrudur diyor. **Ama Türklük ile Türkçülük arasında büyük fark vardır. O fark nedir? Türkiye'yi bize misal göstererek, orada demokratik fırkalar olmadığı için belaların onların başına geldiğini söylüyor-**

7. Komünizmden önce Rusya'da asilzade sınıfına mensup özel şahısların yer tuttuğu mahalli idare.

lar. Lakin ben, millette milli ruh, milli idrak, itiraf-ı milliye, şahsiyet-i milliye lazımdır diyorum. Biz millete bunu vermeye çalışınız, sosyalistler ancak proğram üzerine konuşurlar. İşte onlarla bizim farkımız budur. Çiftçiye toprak, işçiye iş vermek şiarı bütün demokratik fırkaların proğramında var. Sosyalistlerle bizim fırkamızın farkı, onlar beynelminelciler, biz ise demokratik milletçi. Milliyetçi demokratlığın ne kadar halka faydalı, zamanın şartlarına uygun olduğunu Kafkasya tecrübesi ile göstererek, isbat ederek gösterebilirim. Mesela, Gürcü sosyal demokratlar halka hürriyet vermek için nasyonal demokratlık usulünden başka bir çare düşünmedi. O da artık bu yola girdi. (soldan yalandır) Efendiler, işte bu devleti memleketin durumunu bilerek, sorulan soruları ölçülü davranarak, bütün fırkalar hükûmeti tenkit ederken zaman ve mekan haricinde değil, zamanın mekanın içinde olarak taleplerini vermelidirler. Belli bir soru varsa önceden bu soruya maksattan uzaklaştırmadan mahdud bir vaziyette müdafaa ve müzakere etmelidir. Mesela, nezaretten bahs ederken umumi siyasete geçmek ve her şeye kulp takmak, yemek, içmek, tutuşturmak gibi şeylerden bahs ederken Maarif Nezaretini araya koymak doğru olmaz. Nasıl dün petrolden, kumaştan bahs olunurken gelip polisler de dururlar. Bizim söylediğimiz de usul tenkididir. Bu düşüncelerle biz pek ileri gidemeyiz.

Karabey bizi dünkü konuşmasında sendikacılıkla da korkuttu. Bu hususta nazır da beyanat verdi. Ticaret ve Sanat Nezaretinde usulsüzlük daha çoktur. Biz onların üstünü örtmek istemiyoruz. Biliriz ki, birisine mesela, bir şart ile, diğerine de ayrı bir şart ile izin verilmiştir. Kuvvetli bir tüccar kolaylıkla diğer bir tacir ise pek güçlükle izin almayı başarmıştır. Siz bu usulü değiştirebilirsiniz. Elinizde yetkiniz vardır ve mümkündür. Öyle bir komisyon kurarsınız, hatta emredebilirsiniz ki, şimdiye kadar verilmiş izinler hemen kaldırılsınlar. Böyle vetki ve imkan

varken ne olursa olsun hükûmeti düşürelim, güvenmiyoruz demekle hükûmet değiştirilirse, hatta bu hükûmet istifa etse, ki onlar bunu arzu ediyorlar, gelecek hükûmet daha mı iyi olacak? Ve bunların yerine lazım olacak bir hükûmet bulundurabilecekmisiniz? Buna inancınız varmı? Madem ki, gelecek hükûmetin bunlardan daha kötü olacağını kendiniz de itiraf edersiniz. Bu halde hükûmete saygı duymalıyız. Biz güvenini ceplerinde saklayan İttihat'ı söylüyoruz. Lakin onlar bile Zagatala yolları hakkında formül ileri sürerken ve kabul edilirken kendileri bilmeden itimatlarını ceplerinden çıkarıp bir kere hükûmete beyanı itimat etmiş oldular. Fakat onlar itimatlarını ceplerinde saklayabilirler. Daha önce itimat etmiş olan fırkalar, o zaman itimatlarını geri alabilirler ki, ortada önemli bir değişiklik olsun. Yine, itimat verirken filan şey vardı şimdi yoktur, yahut o zaman yoktu şimdi vardır diyebilirsiniz. İşte meseleye bu nokta-yı nazardan bakıp bizler eskiden olduğu gibi şimdi de hükûmete itimadımızda bağlı kalırız. Ticaret ve Sanayi Nezaretinde bazı yolsuzluklar yapıldığı konusunda ise, onların ortadan kaldırılması için çaba gösterilmeli ve bu hususta hükûmet yolu ile ihtarda bulunulmalıdır. Kürsüden inmeden önce Aslan Bey Garaşov'un bir sözü hakkında birkaç kelime konuşmak isterim. Aslan bey Musavat ne için hıyanet sözünü konuşmuyor dedi.

Musavat Fırkası adına söz söyleyenler, hangi sözü ne zaman söyleyip, ne zaman söylememek gerektiğini pekala bilirler. Musavat söz söylerken söylediği sözleri önce ölçer, biçer konuşur. Musavat hıyanet dedimi, sözünü hemen ispata kalkar ve ispatlar. Musavat mebusluk söz ve kürsüsünün itibarlı olduğunu bilir. Mebus söylediği sözden mesul değildir, her şeyi söyleyebilir, fakat, maddeten mesul değilse de manevi mesuliyeti vardır. Bu itibarla hıyanet sözünden bahs edince onu boşa konuşmayıp, mesuliyeti düşünerek sözlerimizi boşuna sarf etmeyiz ve bunu mebusana dahi tavsiye ederiz. (merkezden alkış)

No: 15
On beşinci Oturum

18 Şubat 1919

Reis: Demek ki konuşmacının kendi de itiraz etmiyor. Şimdi madde madde okuyalım.

Katip: Birinci maddeyi okuyor.

Mehmet Emin: (yerinden) Bazı terimler konusunda birkaç söz söylemek istiyorum.

Reis: Terim konusunda?

Mehmet Emin: (yerinden) Evet, evet terim konusunda.

Reis: Buyurunuz!

Mehmet Emin: Bu alayın özel ismi parlamento da korucu bölüğü şeklinde kabul edildi. Şimdi ise parlamentoda hassa - goruyu olarak okundu. Parlamentonun daha önce kabul etmiş olduğu korucu bölüğü sözü kalıp, hassa sözünün atılmasını teklif ediyorum.

Reis: Siz hassa sözüne itiraz ediyorsunuz diyebiliriz.?

Mehmet Emin: Evet, hem hassa sözüne, hem de koç olmalısan sözüne. Koç sözü yoktur, korucudur.

Reis: Hayır, koç değil. Birinci maddeyi kabul edenler.

Mehmet Emin: Ben koç işittim.

Reis: Hayır, koç değil, birinci maddeyi kabul edenler.

Mehmet Emin: Sözüm var.

Reis: Bu konuda?

Mehmet Emin: Bu madde hakkında.

Reis: Buyurun.

Mehmet Emin: Bölüğün özel ismini parlamento kabul etmişti, teklif ediyorum. **Korucu Bölüğü** layihanın her yerinde bu şekilde yazılsın. Bu okunan maddeye has değil. Her yerde **Korucu bölüğü** söylendiği gibi bu maddede de söylensin.

M.E. Resulzade: (Musavat) Tartışılan meselede iki esas var. Biri, kanun tartışılmadan önce gruplara verilsin. Evet, gruplara kanun önce gönderilmelidir ki, mebuslar layihanın konusundan haberdar olsunlar ve parlamentoda tartışılırken bilerek oy versinler. Bu mesele o kadar açık ki, aleyhinde olmak mümkün de-

ğildir. Bu teklif parlamento tarafından ilk defa vaki oluyor. Geçenlerde bir kanun tartışılırken, kanunların kısaca gruplara gönderilmeleri hakkında bir karara varılmıştı. Fakat, cihazın çalışmamasından mıdır, bilmiyorum, kanunlar daima ertelenirler. Şimdi yine ertelidir. Demek, ertelenmesi hızla kabul edilse bile, ertelenmesi kanun teklif edilir ve bu suretle arkası hiçbir zaman kesilmez. Sosyalistlerin bu hususdaki fikirlerine tamamıyla katılırım. Mümkün olduğu kadar parlamento erteleme kanunlarından kurtulmalıdır. Ona göre şimdi ertelenmesi hızla teklif olunan tatili kelimesini tecil etsek daha uygun olur.

Meselenin ikinci tarafı da, sosyalist grubu biletlerin kıymetinin artırılması aleyhindedir. Öyle düşünürler ki, bu suretle pahalılığa sebep olunur ve neticede tekrar işçilerin ücretlerinin artırılmasını sebep olarak para basan makine daha çok çalışacaktır. Bu öyle bir meseledir ki, ona dikkatli yaklaşmalıdır. Fakat bana öyle gelir ki, ileri sürülen teklife para basma makinesi daha çok çalışacak. Çünkü eğer ücretlerin artırılması gelirden değil, hazineden verilecek olursa, o zaman makine daha çok çalışacak. Kağıt para miktarı çoğalacak, ama kıymeti azalacaktır. Burada biletlerin kıymeti artırılmakla, bahalılık daha da artar diyorlar, bu doğru değildir.

Elbette başka vasıtalar ve yollar ile bu zararın önünün alınması mümkündür. Demir yolunun harçı yalnız 8 milyon değil, belki daha fazladır. Burada yalnız biletin kıymetini 10 defa artırmakla 100 kat masrafı ödeyemeyiz, meseleye dikkatli yaklaşmalıyız. Esas itibarıyla biletlerin artırılması hayatı olumsuz etkilerse, kağıt para miktarının artması daha da zararlıdır. Fakat bununla beraber kanun layıhasının gruplara gönderilmesi konusunda ki teklifte ısrar eden olursa biz de iştirak ederiz.

Resulzade: Sıra harici olarak söz almamın sebebi bugün yabancı devletler temsilcilerine ayrılan locada muhterem misafirimiz **Şerif Efendi** bulunduğu içindir. (locaya dönüp alkış) Büyük Türk ilinin şivelerinden birisini teşkil eden **Başkırdistan** hükûmetinin temsilcisidir. **Başkırdistan** sözü ihtimal ki, bir çoklarımızdan ötürü bir proğram meselesidir. (alkış)

Musavat Rusya'da yaşayan bütün Türk kavimlerine muhtariyet talep eden bir fırkadır. Proğramlarında Azerbaycan, Türkistan, Kırgızistan kavimlerine muhtariyet talep ettiği gibi, aynı zamanda Başkırdistan hükûmetinin de muhtariyetini ilan etmiştir. İşte bu gün Avrupa sulh konferansına iştirak etmek üzere bağımsız Azerbaycan başkentinde misafir sıfatıyla bulunan Başkırdistan temsilcisini görmeyi büyük şeref kabul ederiz. Ve zannedersem, muhtariyet esasını kabul etmiş olan diğer fırkalarımızdan ötürü de burası umumi bir meseledir.

Binaenaleyh **yaşasın Başkırdistan hükûmeti ve Başkırdistan Türk milleti!** Bugün onların temsilcisini alkışlamakla mutluyuz. Aynı zamanda milletlerin hürriyetleri temin edilmek suretiyle Cemiyet-i Akvam'da Türk kavimlerinin bir mevki tutacağına kani olmakla bir daha tebrik ve tekrar tekrar alkışlarız. (her taraftan locaya müteveccihen gürültülü alkış)

Resulzade: (yerinden) bana söz veriniz.

Reis: Buyrun.

Resulzade: Ben meselenin şekline ait birkaç söz söylemek isterim. Musavat Fırkası tarafından Meclis-i Mebusan azalarından toplantıya gelmeyenlerin yerine yeni bir liste taktim edilmiştir. Adı geçen liste bugün tartışılıp kabul edilse idi, teklif edilen komisyonlara temsilci verirdik. Siz onların adaylığını teklif etmeden namzet istiyorsunuz, bu da şimdilik bizde yoktur.

Resulzade: Kabul ettiğimiz kanun konusu oldukça açıktır. Ve uzun açıklamalara ihtiyacı vardır. Sefiri kanunda kayt edilmiş uzmanlardan kabul edilmez. Sefir, bir siyasi memur ve hükûmet tarafından tayin olunduğu için görevinde tarafsızdır. Madem ki, umum dahili ve harici işlerde Meclis-i Mebusan huzurunda mesuldur ve madem ki valiler memur bulunduğu muhitte mesuldür, elbette sefir dahi dışardaki görevinden sorumludur. Hariciye Nazırı hükûmet ve parlamento huzurunda sorumlu ise, sefir de ona bağlıdır, daha fazla uzman değildir. Buna göre de bu hususta fazla konuşmak da gerekmez. Mektupta önemli meseleler var ki, birazcık tenkide bile tahammül etmez. Mesela, mek-

tupta hariçte olan temsilcilere de on gün süre verilmiştir deniliyor. Halbuki, Paris ve Londra'da sefirimiz olsaydı, 10 güne cevap veremezlerdi. Malumdur ki, biz kanunu yazarken gözümüzü yumarak kağıt üzerine ne gelmişse yazmamış, zaman ve mekanı dikkate almıştık. Paris ve Londra'da sefirimizin olmadığını biliyorduk. Ancak, Tiflis'te bir sefirimiz var ki, 10 gün değil, 5 günde de cevap verebilir. Tenkit kabul etmeyen şeylerden birisi de mektubun Duma'ya ait kısmıdır. Mektupta: Duma esası Kafkasya'ya komiser geldikçe, aynı zamanda Duma üyeliğine bağlı kalmışlardır denilmektedir. Bu başka bir vaziyettir. Çünkü inkılap vakti. Duma kendi içinden bir inkılap komitesi seçmiştir. O da yoldaşlarını her yere gönderirdi. O cümleden Kafkasya'ya da göndermiştir. Bunlar, biraz daha şüpheyi arttırmışlardır. Duma'ya geri dönmeyecekler ve onun huzurunda mesul olacaklardır. Çünkü ileride ancak Meclis-i Mebusan düşünülürdü. O, bir inkılap devri idi. **Biz artık inkılap devrinde yaşamıyoruz. Biz Gürcistan'ı misal göstererek, Gürcü sefirlerinin aynı zamanda mebus olarak kaldıklarını gösteririz. Gürcü Meclis-i Mebusanının da kanunu bizim için misal olamaz. Bizim kabul ettiğimiz kanunu onlar kabul etmemiştir. Sefir ve nüfuzunu artırmak için, sefir mebus olsun diyor. Bu da doğru değildir. Çünkü mebusluk onun yeteneğini artırmaz, parlamentodan çıkmakta eksiltmez. Bu bir senettir...** Hükûmet ona itimat etmelidir. Artık mebus olup olmaması farkı yoktur. Kanun dışı olarak bu hakkı Caferov'a veya başkasına müstesna olarak vermek manasızdır. O delil ve belgeler buraya getirilmiştir. Tenkide tahammül edemiyorlar. Ona göre de ben, Mehmet Yusuf'un izahı kabul edilmemeli, ancak kanun kararına göre ya mebus olarak kalsın, ya sefir olsun teklifini söylüyorum.

Resulzade: Eğer adaylar listesini itibarname komisyonuna verilmesi bundan dolayı teklif edilirse ki, Zakafkasya Milli komitesi iştirak eder veya etmez, o zaman itibarname komisyonu verilmesine ihtiyaç yoktur. Bunu burada müzakere de halletmelidir. Söylesinler burada cevap verelim. Bu suretle bizim

önümüze gecmek istiyorlarsa baska şey ile geçsinler. Yoksa bu imza falanındır, onu tahkik için mikroskoba koymalı. İtibarname komisyonuna vermek lazımdır demekten bir şey çıkmaz. Hepiniz bilirsiniz ki, halihazırda Zakafkasya milli komitesi yoktur. Komitenin bu listeye iştirak edip etmeme sözleri gülünçtür. Bu söz tenkide bile gelmez. Fakat, dikkat etseydiniz görürdünüz, bu liste Musavat ve milli komite tarafından değil, 10 numaralı liste ile eski adaylar tarafından düzenlenmiştir. Ona göre müsadenizle meseleyi izah edelim. Hepiniz bilirsiniz, Rusya Meclis-i Müessesan seçimlerinde bir sürü Müslüma listesi çıkarılmıştır. O cümleden 10 numaralı liste iki merkezi komite tarafından çıkarılmıştır ki, birisi Musavat merkezi komitesi, diğeri Zakafkasya milli komitesi idi. Sonra zamanın eski Zakafkasya merkezi milli komitesi ortadan kalktı ve onun bütün selahiyeti Azerbaycan'ın istiklalini ilandan önce Seymde olan müslüman temsilciler o komitenin her bir hukukuna sahip çıkmışlardı. Seym dağılıp, Azerbaycan istiklalini ilan ettikten sonra, Seym'in müslüman grubu **Azerbaycan Şura-yı Millisi** şeklini almıştır. Zakafkasya Merkezi Milli komitesi bu adaylar listesini oluşturduğu zaman ha vardı ha yoktu, lakin şimdi arada yalnız **Musavat Fırkası** vardır. Düşünelim ki, arada bir müşterek mal var, ortaklardan biri meydanda yok, ortada ancak ikinci ortak kalmıştır.

Bu demiyor ki, bana bir tek ben sahibim. Fakat, o diyor ki, bugün ortağın meydana getirdiği sağlıklı adamlar vardır. O azalar da bu durumda onların hakkı var, 10 numaralı parlamento eski mebusların çıkarlarını korusun. Parlamento kabul ettiği kanuna göre seçilmiş üyeleri korumak için 10 numaralı azaların iki üyelerine temsilci vermeye kendilerini yegane temsilci addettiler ve 8 kişiyi aday tayin ettiler. Başka bir şekilde de olamazdı. Hangi taraftan bakarsanız görürsünüz ki, böyle de olmalı idi. Bu 8 kişi de yalnız **Musavat Fırkası**'nın adayları değil, musavatçı ve kısmen de bitaraftırlar. Genellikle 10 ncu liste adamları tarafından teklif edilmişlerdir.

Resulzade: Muhterem Sultan Mecit Efendi! 10 numaralı lis-

tenin Merkez Komite tarafından hazırlandığından bütün müslümanların ona oy vereceği aşikardır dedi. Ama mesele o kadar açık değildir. Eğer mesele Sultan Mecit Efendi'nin buyurduğu gibi açık olsaydı, ortaya 11. 14 ve benzeri numaralı müslüman listeleri çıkmazdı. Cemaat 5-6 Müslüman listesi üzerinde düşündü ve oyunu müdafaa etmek istediği yere verdi. Bu meselenin bir yanı. Bir de, Musavat kendi hissesine düşen adayını versin, diğer adayları 42 kişiye versin teklifi yapıldı. Biz buna itiraz etmezdik, çünkü Musavat 42 arasında çoğunluğu oluşturduğundan teknik hareket etseydi, istediği kadar kişi seçtirebilirdi. Fakat, biz bunu hayata geçirmekle çoğunluğumuzdan istifade etmek istemedik. Lakin Milli Komiteler içinde bir vaziyet var ki, onu dikkate almalıydık. Çünkü liste meselesinde bunu böyle düşünmek olmaz. Lakin milli komitenin yetkisine 42 kişi verilmişti, gerçi böyle düşünmek şeklen doğru olsa da, manen doğru olmaz. Eğer bu yetkiyi parlamento kabul etse, yine de Musavat bir şey kaybetmez. Lakin bir uygunluk vardı ki, biz onu bozmuş oluruz. Seym'de de olduğu gibi çıkan üyelerin yerine mensup olduğu fırka aday göstermelidir ve 10 Numaralı liste dahilinde kalmak üzere, çıkanların yerine yeni aday göstermelidirler. Bu da şeklen olsa da manen olmaz. Çünkü, belli bir kısım ahali 10 N.lu listede olan adaylara oy vermiş, demek diğer adaylara itibar etmemiştir. Seçilecek adaylar da cemaatin büyük bir kısmının desteğini kazanmış olan kişilerin fikrine uygun ve onları temsil edecek kişiler olması için, hemen listenin üyeleri tarafından seçilmelidirler. Şimdi o kişilerin yarısı yoksa, onu temsil edecek ve yerlerine temsilci verecek bir merkez varsa o da hemen 10 numaralı listeye oy veren ahalinin itibarını kazanmış, 10 numaralı listede yer alan başka adaylardır. Siz bu hakkı onların elinden almakla ahalinin hukukuna tecavüz etmiş olursunuz. Biz de bundan rahatsızız.

Mehemt Emin Resulzade: Şimdiye kadar parlamentoda komisyonlar oluşturulurken gruplara göre, yani her gruptan birer üyeden ibaret olurdu. Halbuki komisyon parlamentonun oyunu temsil etmelidir. Zira, parlamentoda grupların kuvveti farklıdır. Öyle gruplar var ki 4 kişiden oluşur, bazıları da 20 kişiden olu-

şur. Buna göre de bu esas adaletsiz olur. Komisyonun kendi başına hiçbir meseleyi halledemeyip, parlamentoya verdiği doğrudur. Fakat, bununla beraber komisyonun reyinin büyük tesiri var. Bu düşünce ile grup yaşı hesabının aleyhinedir. Parlamentoda bu hususta bir kanun yoktur ve nizamnamenin bu günlerde tartışılacağı doğrudur. Nizamname bu meseleyi açıklar. Lakin o zamana kadar komisyonların doğru esas üzerine kurulması için şimdilik her komisyona fırkalar kendi üyelerinin miktarı oranında temsilci vermelerini teklif ederiz. Buna göre biz nizamname kabul olana kadar, her 10 mebustan bir temsilci hesabı ile teşkil olunmasını teklif ederiz. Yarıdan fazlanın da bir temsilciye sahip olanlarında yetkileri olsun. Bu suretle 10 24 azadan ibaret fırkaya iki temsilci, 25 den 30'a 3 temsilci verilsin. Bu esasla 23 azadan ibaret olan Musavat fırkasına komisyonda iki temsilci verilsin.

16
Onaltıncı Oturum

25 Şubat 1919

Resulzade: Müsaade buyrunuz.

Reis: Söz Resulzade Mehmet Emin'indir.

Resulzade: Böyle mühim bir zamanda reis-i vükela sinirlerinin yorgun ve hasta olduğundan devlet işlerinde, gerektiği kadar çalışmaya tahammül edemediğinden dolayı istifa eder. Bu konuda, böyle mühim bir halde memleketin siyasi durumu perişan bir halde iken Reis-i vükela sıhhatinin bozulmasından dolayı istifa eder ki, bizce Meclis-i Mebusan bu istifayı kabul edemez. Meclis-i Mebusan usulen bir aday davet edip kabine teşkilini ona havale ederek kendi reisine bu görevi yüklemelidir.

Reis: Başka bir teklif yoksa Musavat tarafından yapılan teklif kabul olunur. Diğer meseleye geçelim.

Resulzade: (yerinden) Müsaade ediniz. Elbette yeni hükûmet teşkiline kadar şimdiki hükûmet iş başında kalmalıdır.

No: 20
Yirminci Oturum

6 Mart 1919

Mehmet Emin Resulzade: (Musavat) Hazerat! Denikin ordusunun tehlikesi karşısında ilk darbeyi yemekte olan Şimali Kafkasyalı kardeşlerimiz ile daima beraber olarak hukuk ve istiklalimizi müdafaa edeceğimizi burada yüksek sesle bütün dünyaya söylemeye ihtiyaç bile yoktur. Çünkü bu o kadar aydın ve aşikar bir meseledir ki, Azerbaycan Meclis-i Mebusan'ının, bu büyük meclisin, hükûmetin düşündüğünden başka türlü düşünmeyi dahi tasavvur etmek mümkün değildir. Bütün Meclis-i Mebusan grupları kürsüden, şimalden gelecek bir tehlike karşısında açıkça mukabelede bulunacaklarını kendileri söylemelidirler. Zaten askeri bir birliğin geleceğini biz sürekli düşünüyoruz. O kuvvet mutlaka kuzeyden gelecektir. Bu tehlikeye karşı hükûmetimizin aldığı tedbirler ve Dağıstanlı kardeşlerimize yar ve yardımcı olmak teşebbüsü fırkaların beyannamelerinde gösterilmiş ve beyannamelerin esasını oluşturmuştur. **Biz düşman ordusu kahvaltısını Dağıstan'da yapsa, öğle yemeğini Bakü'de yiyeceğini biliriz.** Onun için bütün millet ve meclis bir tek vakit var gibi var kuvveti ile çalışıp, bu kuvvet karşısında durmalıdır. Ve Dağıstanlı kardeşlerimize, bırakmayın o askerleri, koymayın o istibdadı gelsin, savaşın demeliyiz. Biz de sizinle beraberiz. Onlar hangi çehreye girecekler. Biz kendi hukuk ve istiklalimizi savunacağız. Biz tehlikelerin geleceğini önceden biliyorduk. İşte o tehlike geliyor. Bu kuvvet asıl yüzünü göstermiyorsa da, lakin Soçi tarafından Gürcistan'a, bu taraftan da Şimali Kafkasya'ya hücum edip oradan da bizi boğmaya gelmek isteyenlerin ve içerde de binamızın altına bomba koymak isteyenlerin kim olduklarını çok iyi biliyoruz. Onlar aynı eski çarizmin temsilcisi, bu kuvvet eski çarizmin kuvvetidir. Bunlar bugün bolşeviklerle mübarize ederlerse de, milletlere istiklal gibi hak ve hukuk vermiş oldukları için ederler. Adı geçen kuvvetin gelişi inkılap ve hürriyet esasları aleyhinedir. Zira **onlar: karşı devrim kuvvetleri,**

artık mahkum olmak istemeyen sabık mahkum milletleri yeniden esaret zinciri altına alıp mahkum etmek istiyorlar. Bu bir karşı devrim kuvvetidir. Kafkasya Cumhuriyetleri -Azerbaycan'da onların içindedir- böyle karşı devrimci kuvvetlere tabi olmak istemezler. Ona karşı çıkıp bütün varlıkları ile mücadele eder, yaklaşmasına izin vermemeleri için diyorlar ki; kahrolsun üzerimize gelen kara kuvvet, Yaşasın Dağıstan! (şiddetli alkış)

M.E. Resulzade: Teklifin formülü yalnız protesto etmiyor. Protestonun ikinci kısmı hukukun müdafaası için her türlü tedbir ve kararlarına taraftar değiliz. Bundan maksat nedir? Zannedersem şayet hükûmet karar verir ise cemaat de beraber olduğu halde Meclis-i Mebusan gayeleri de dahil ve başta olmak üzere silahlanıp Dağıstan'a yardıma gidilsin. Teklif de kesin tedbir sözü bunu gösterir. Bu husus hükûmtin emir ve kararına bağlıdır. (alkış)

No: 24
Yirmi dördüncü Oturum

17 Mart 1919

Mehmet Emin: (yerinden) Ben bu konuda bir şey demek istiyorum.

Reis: Buyrunuz.

Mehmet Emin: Nizamnameyi kabul ettiniz. Lakin Türkçe terimlerinin tashihe ihtiyacı vardır, onu tekif ediyorum ki, nizamname tashih için tashih komisyonuna gitsin.

Mehmet Emin: (Musavat) Burada meselenin iki ciheti var. Biri ilmi cihet ki, maaşlar arttırılsın mı arttırılmasınmı? Önceki konuşmacılar maaşların artırılmasını netice itibarıyla kabul ediyorlar. Bazıları kabul etmemenin suçunu hükûmete, bazıları da avans yolu ile verilmesini teklif ediyorlar. Güya memurlara bayram münasebeti ile bahşiş verilmesi memurların izzeti nefsine dokunmuş gibi düşünüyorlar. Fakat, bu meseleler bence böyle değildir. Bana öyle gelir ki, bayram milletlerin hayatında büyük bir hadisedir. Ona gerek memur olsun, memur olmasın onların

hayatları üzerinde bayramın büyük tesiri vardır. Milletlerin kendilerine göre adeti ve ananesi vardır. Şimdi bu adet ve ananeler dolayısı ile bayramlar ve sair bu gibi günler ortaya çıkmış ki, bu günlerde gerek yoksul, gerek zengin her kim olursa olsun hayatın diğer günlerinden daha ziyade mutlu olmak için bütün yıl kazancından artırdığı meblağ ile bayramda çocuklarını giyindirecek, onlara fazla yiyecek alacak, giyinecek, sevinecek, sevindirecektir. Böyle bir gün için onlara vermiş olduğumuz yardım peşkeş değil, ehemmiyetli bir paradır ki, o para ile memur düşüncelerini gerçekleştirebilir. E belki de size yardımınızdan dolayı mesut ve müteşekkir olur. Milletlerin ananeleri daima kendi benliğini muhafaza eder. O asar-ı medeniyyeye başka bir kıymet bahşedebilir. Milletlerin ananeleri aynı şekilde devam etmemelidir. Bu meselenin o suretle vücut bulduğunu, sanki memurların geçmiş maaşlarından yeteri kadar ayırarak, toplanıp birden bayram münasebeti ile mükafat tarzında kendi maaşlarını kendilerine vermek gibi düşünmelidir. Bu suretle layihayı kabul etseniz, memurların durumlarını şenlendirmiş olursunuz. Bu mükafata sadaka nazarı ile bakmayıp, milli ananeyi takip ve ifa nazarı ile baksanız o vakit ananeye hizmet etmiş olursunuz. Esasen, bu konuda hükûmet memurlarına teslim olmamız, evet bir fabrika veye küçük bir tezgahta kendi keyfi ile bir hizmetçiye gayri muayyen olarak bir miktar mükafat verseydi, o zaman bu düşünce orada düşünülebilirdi.. Ona göre burada bahşiş değil, belki memurların şenlikleri için bu layiha teklif edilir. Ve hepsine beraber takdim edilecektir. İstifade ayrı ayrı değildir. Bu konuda milli ananeyi şenlendirmek ve hatırlamak içindir. Bu suretle ameli nazariyeler meydanda iken bir takım ameli nazariyecilik ile ortaya çıkmak sol ve sağ sosyalistler için gülünçtür. Ben ve fırkamız bu nakdi yardımın verilmesine taraftarız. Zira biz herkesi caddeden çağırıp ona vermiyoruz. Biz, şu ana kadar hepsi hükûmet memurluğunda bulunmuş adamlara veririz. Maliyete gelince hükûmet bunların ücretlerini umumen artır-

malıdır diyorlar. Bildiğimize göre, Dahiliye, Maarif Nezareti ve sair memurlarının maaşlarını artırmak için kanun layihası tertip ederek layiha ve bütçe komisyonuna göndermişler. Komisyon da hali hazırda tetkikle meşguldür. Öyle zannetmeyiniz ki, nezaretler kendi çalışanlarının maaşlarının artırılması fikrinde olmuyorlar. Turuk ve Meabir[8] Harbiye Nezareti bu kanun layihasını hükmünden istisna edilmiştir. Çünkü onların maaşları kısa bir süre önce artırılmıştır. Onlar mükafat şeklinde artırılan maaş farkına razı olacaklardır. O fazla ücret tesadüfen de olsa bayram münasebetiyle onların ihtiyacını karşılıyabilir. Hülasa, teklif edilen kanun layihası komisyonun kolaylaştırması ile kabul edilsin ve bundan da hükûmet bütçesine büyük zarar olmaz. Bu sene için tahmini hesaba göre dört tam ikide bir milyon para gidecektir. Bunu da alan suretiyle vermeye gerek yoktur. Eğer bu nakdi yardım meselesi kabul edilip de memurlara verilecek olursa, onların mutluluk ve sevinçlerine yardım edeceği kesindir.

Mehmet Emin: Ben isterdim söyleyeyim ki, ne kadar telgraf verilmesi hakkında emir verilmişse de burada meselenin iki ciheti vardır: Birisi Rus alfabesi ile yazılmış Türkçe sözler. Eğer bu suretle emir verilmişse, bu da maksadı tamamıyla halletmez. Rusça bilmeyen adam yine sıkıntı çeker. Çünkü bu sözler Rusça yazılmıştır. Öyle etmeli ki, bu meselenin halli için postanede özel memurlar olsun, Rus harfleri ile yazılan Türkçe telgrafları hemen orada Türkçe yazıp sahibine versinler ve Türkçe yazılmış telgrafı da kabul ederek işleme koysunlar. Bu hususta tedbir yoksa ve mümkün ise Posta-Telgraf Nazırı emir versin. Zira Rus harfleri Türkçe telgraf vermek milletin ihtiyacını yok etmez.

8. Nafia Nezareti, Bayındırlık Bakanlığı

No: 25
Yirmi Beşinci Oturum

20 Mart 1919

Mehmet Emin: Efendiler! Oruçov matbaasının Kafkasya'da birçok zorluklardan sonra meydana gelmiş yegane matbaa olduğunu bilirsiniz. Sahibleri bu matbaayı senelerce zahmet çekerek oluşturmuşlardır. Kafkasya'da Türk matbuatına az çok hizmet eden bir matbaa varsa, oda, bu matbaadır. Geçen yıl Mart hadiselerinden sonra bolşevikler her şeye hakim olduklarında, şehrin diğer matbaaları ile beraber bu matbaayı da götürmüşler; birçok matbaanın harflerini o zaman emniyete, sonra bolşevikler eline geçen ve hali hazırda Azerbaycan hükûmetinin elinde olan ve Maarif Nezaretinin taht-ı idaresindeki hükûmet matbasına bırakmışlardı. Hal-i hazırda Maarif Nezaretinin verdiği malumata göre Oruçov'un makinası, harfleri ve diğer matbaa levazımı bu hükûmet matbasındadır. Makinaların adları birer birer ve başka şeyler ayrıca gösterilmiştir. Matbaa işinde mütehassıs olanlar da matbacı, birinci şirket matbaası müdürü ve bir muhasip bu emlakı kıymetlendirmiştir. Bu emlakın kıymeti 468380 manat olarak takdir edilmiştir. Maarif Nezareti'nin hazırladığı vesikada, Mart hadisesinden önce Orucovlar bu matbaayı İranlılara satmak istemiş ve o zaman İranlılar bu matbaaya yarım milyon ruble verirlermiş denilmektedir. Ben kendimde matbaacı ve matbaa işinde bilgili olduğum için bu değeri uygun bulurum. Komisyon da bu kıymete razı olup, bu paraların verilmesini teklif eder. Eğer bu konuda fazla izaha gerek varsa, sorularınızı bekliyorum.

Ganizade: Matbaa sahiplerinin bu hususa razı olup olmadıklarını bilmek istiyorum?

Resulzade: Bu hususta matbaa sahiplerinin razı olup olmadıklarını kesin olarak bilmiyorum. Fakat aldığım malumata göre Maarif Nazırı ile matbaa sahipleri arasın da anlaşma olsa gerek. Her halde kesin olarak söyleyemem.

No: 26
Yirmi Altıncı Oturum

Nisan 1919

Mehmet Emin: (Musavat) Bizim bakış açımız baştan bellidir. Bu gibi tenkitler bütçe görüşmeleri esnasında olmalıdır. Ortadaki kanunu istemiyoruz demek ve ağzı köpüklü, hükûmeti Nikolay hükûmetine benzetmek, hepiniz bu hıyanetlerde suçlusunuz diyerek, nezaketten uzak bir vaziyet almak, durumu anlamamaktır. Bir kere, her bir şey baştan kurulur. Meclis-i Mebusan kendi içinden nicesini seçip nazır etmiş, nazır olamayanlar da oturup kendilerine mecbus demişlerdir. Böyle bir durumda cephe almak, ne gelirse gelsin kabul etmeyeceğiz, doğru olmaz. Bunu Nikolay hükûmeti zamanındaki hükûmet şekli ile esasından düşman olan mesuliyet sahibi olmayan muhalifler yaparlardı. Onların hareketinde mantık da vardı. Ahmet Bey Pepinov, zamanımız Nikolay zamanına benziyor diyor. Hükûmetini nokta-yı nazarında doğrulayan, diğer taraftan halktan gelme nazariyesi olduğunu anlattı. İkinci nazari meziyetin faydalı olmasını da ayrıca anlattılar. Ağamalı oğluna bir nazire yaparak bir anekdot hazırladım. Bir de bir hikaye söyleyeyim: Köylünün birisi kentten şehre ağaya hissesini getirmiş idi. O hissenin içerisinde bir de tavuk var idi. Ağa tavuğu almayıp, kes at kazana, tüylerini yol, temizle ver çocuklar yesin dedi. Kentli üzüntüyle, Allah sana ömür versin, yoksa tüylü tüylü yiyecektik dedi. Allah sosyalistlere ömür versin, hükûmet hakkında muhtelif nazariyeler mevcut olduğunu bize anlattılar. Allah onlara hakikaten ömür versin, yoksa biz bunu bilmeyecektik.

Dahiliye Nezareti'nin birçok şayan-ı tenkit tarafları var. Esasen tenkit sırası olduğuna kani olsaydık, biz de burada birçok şeyler söylerdik. Fakat, bir tenkit netice itibarı ile menfi veya müspet bir karara sebep olmalıdır. Geçici bir ilaç olmak üzere Dahiliye Nezareti memurlarının maaşlarının artırılmasını lüzumlu görür. Bu lüzumu gerçekleştirecek ve buna karşı çıkacak tenkidin yeri değildir. Tenkit için tenkitten bir şey çıkmaz. Menfi ci-

hetleri tenkit ederken müspet çareler gösterilmelidir. Bu tenkidimizi bütçe tartışmalarına bırakırız. Onlar tenkit ettiler, fakat çözüm üretmediler. Çareleri yalnız para vermiyoruz, maaşları arttırmayız oldu. Ağa Emirov kısa konuşmasında ne gibi esaslı tedbirler alınması gerektiğini gösterdi. Tenkit devlet nokta-yı nazarından olmalıdır. Yoksa eline bir kılıç alıp, bir zayıf ata binip, her karaltıya hücum etmek ciddi bir mebus işi deldir. Burada Ermeni grubu tarafından konuştular. Konuşmacı öyle yüklü ve mitinglerde söylenilen sözlerle konuşmadı. O, doğrudan da tenkit etti. Onun tenkidi tenkide uydu. Hükûmet noktayı nazarı ile birçok şeyler söyledi.

Fakat, konuşmasından önce şunu da açıkladı ki, Rusya inkılabı şahsi hürriyet şeklinde Rusya sınıfı mücadelesi bizde, Kafkasya'da dahi sınıf mücadelesi adı ile milletler ihtilafı türedi. Şahsi hürriyet temin olunacaktı. Şahsın değeri azaldı. İnsan sorumluluktan düştü. Buna misal olarak Azerbaycan hayatından ermeni vatandaşlar hakkında vaki olan hadiselerden bir çok örnek gösterdi. Onlardan bir çoğunu mesuliyeti kendi uhdelerine bırakmakla beraber, bunlardan bir kısmı hakikattir diyorum. Olmuştur. Fakat, bu hadiseler gittikçe azalmıştır. Bunu da kaydetmeliydi. Kendileri, araya milli ihtilaf düşmüştü derler. Bu ihtilafın neticesinde ruhi bir hastalık meydana gelmiştir. Onun için bazı hadiseler gayri ihtiyari olarak meydana gelir. Söyledikleri milli mücadelenin gayrı memul hadiselerin arasında zuhur ederse, bu yalnız Azerbaycan'da değil, yeni kurulan komşu hükûmetlerin hepsinde vardır. (merkezden alkış) Ben bununla elbette Azerbaycan'daki hadiseleri müdafaa etmiyorum. Yalnız, görülen bu haller geçirmiş olduğumuz maceralar bir milletin diğer millet aleyhine salmak gibi düşünceler büyük karışıklık zamanının müessif yaklaşımıdır diyorum. Bütün dünya o karışıklığın tesiri altında iken birden bire kalkıp da Azerbaycan'ın bir anda cennet olmasını istemek hiçbir şey istememek demektir.

Bu hadiselerle şiddetli mücadele etmelidir. Hükûmet kendi görevini iyi yapmak için diğer çarelerle beraber maaşların artı-

rılmasına muhalefet etmek yalnız mesuliyetsiz olan muhalefetin mantığıdır. Düşmanca bir vaziyet alıp da bunu istemiyorum, bunu kabul etmiyorum demek iyi değildir.

Bunu da unutmamalıdır ki, böyle düşmanca davrandıkları hükûmet Ahmet Bey'in korktuğu gibi zillullah tarafından değil, tenkitçiler tarafından teşkil edilen hükûmettir, onun için istedikleri zaman değişir. Şimdi nasılsa istifa etmiştir. Tenkit olmalı, fakat, gözü kapalı değil, faydalı tenkit olmalıdır. (sağdan ve merkezden alkış) ben, memurlar rüşvet almasın isterim. Bir an önce maaşlarının artırılmasını kabul ediyor ve diyorum ki, biz bu parayı size verdik istediğimiz nizamı ve asayişi sağlayınız. Bununla beraber ben de faal olarak çalışırım, komisyon toplantılarına gelirim, layihalar hazırlarım. Ve hükûmete tenkitle beraber o hususta yardım da ederim. Yalnız olumsuz tenkit ile hükûmete yardım etmek mümkün değildir. Olumlu surette çalışmakla da hükûmete yardım etmelidir. Yoksa, yalnız Nikolay zamanını hatırlamakla iş düzelmez. Nikolay zamanına mahkum milletler hükûmetten daima zulüm görmüş, ona göre de ruhlarında hükûmete karşı daimi bir muhalefet durumu terbiye olunmuştur. Bu ruh haliyle biz şimdi de hasta gibi görünürüz. Hükûmete karşı muhalefet bizim fikrimize aykırıdır. Bu kürsüye çıkıp siz hepiniz sizsiniz! tarzında konuşarak sükunetten çıkıp zamanımız Nikolay zamanından da beterdir demek bu hasta zihniyetin mahsulüdür. Halbuki Nikolay zamanındaki Rusya arazisi üzerinde teşekkül eden cumhuriyetler mukayese edilirse, Azerbaycan belki intizamsız ve ehemmiyetsiz çıkar (alkış)

No: 29
Yirmi Dokuzuncu Oturum

Mehmet Emin Resulzade: Hazerat! Hükûmetin beyannamesi hakkında söz söylemeden ve ona alakamızı göstermeden evvel azınlığı oluşturan Rus temsilcisinin söylediği sözleri cevapsız bırakmadan geçemeyeceğim. Burada Azerbaycan milletinin hakkından istifade ederek hükûmet teşkili hakkının istifadesinin

Slavyan-Rus cemiyeti temsilcisi haksız olarak dışarıdan gelen kuvvetler ile alakadar göstermek istedi. (sürekli alkış)

Burada yalnız milletin hakkı Azerbaycan halkının iradesine istinaden hükûmetten bahsetmek olur. Bir takım şeraitten müttefik kumanda yardımı ile kendileri için temin olunacaktır. Hukuktan bahs etmek milletler hukukuna taraftar olduklarını söyleyen zatlara, yalan söylemiyorlarsa, katiyyen uymaz.

Azerbaycan parlamentosunda oturan mebuslar bu hususta açık alınla oturmalıdırlar, alınları açık olmayanlar burada oturmasınlar. (sürekli alkış!) Hazerat! Bu gün baştan aşağı demokratik bir proğram ile huzurunuza çıkan hükûmetin heyetine dikkat ettiyseniz bu heyet genç bir heyettir. İhtimal ki, bu heyet içerisinde bir çokları için yeni isimler vardır.

Malumdur ki, biz siyasette yeni tecrübeye başlamış bir milletiz. Dünya inkılabı neticesinde, her şeyin değiştiği ve yeniliğe doğru gittiği bir zamanda genç kuvvetlerin iş başına gelmesini olumlu karşılayabiliriz. Bize şöhretli güzellerden ziyade, azimkar ve namuskar çalışanlar lazımdır. Yeni hükûmetin demokratik öğelerden teşkil eden heyeti genç olsa da bize ümid verir. Demokratik proğramla huzurumuza çıkan hükûmet beyannamesindeki maddelerin hayata geçirilmesi işinde memleketin dört bir yanında azim ve sebat gösterecektir. Açıkladığı beyannamesini azim ve sebatla yerine getireceğine ümitle biz bütün itimat ve yardımımızı hükûmetten esirgemeyeceğiz, başarılı olmalarına çalışacağımızı bu kürsüden ilan ederim. (alkışlar!)

No: 33
Otuz Üçüncü Oturum

5 Mayıs 1919

Mehmet Emin: Burada kağıt para basmanın şimdiki zamanla eski zamanın ne kadar farklı olduğu konusunda yeteri kadar açıklama yapılmıştır. Bunun üzerinde konuşmak istemiyorum. Yalnız şimdi basılan kağıt paraların bazı iktisadi kanunlara alakalı olmadığını söylemek istiyorum. Ortada bir de siyaset var.

Siyasette bazen hükûmet kendi istediğini icra edemez. Hükûmetin hattı hareketi siyasete bağlıdır. Birçok şeraitle onları da dikkate almak mecburiyetindedirler. Buradan söylediler ki, bizi her zaman suçlarlar ki, hükûmeti tenkit ederiz. Ben bu sözü işittiğim zaman, bu itiraftan sonra hükûmete çareler gösterileceğini gözlüyordum. Fakat, tenkitle yetinildi. Hata bu hükûmette değil, eski hükûmette idi ve saire gibi bazı sözler söylenildi. Hükûmete yol ve çare göstermek mukabilinde yalnız talep eylediler, Hacıterhan yolu açılsın ve İngilizlere para bırakılmasın.

Bu iki mesele yalnız iktisadiyatla alakalı değil, bunların ikisi de siyasete bağlıdır. Hükûmet deklarasyonunda Hacıterhan açılmasını itiraf etmiş, fakat, bu o demek değil ki, biz eksiğimizi götürüp hiç düşünmeden Hacıterhan'a getireceğiz ve Hacıterhan'ın bize karşı olacağı vaziyet ne olacaksa onu düşünmesin.

Bu gün Hacıterhan yolunun açılmasını bizden talep edenler bize güven verirler mi ki, hiç olmazsa bırakacağımız petrolün karşılığında biz muhtaç olduğumuz şeyleri oradan alabilecekmiyiz. Yahut o petrolü taşıyan gemileri geri bırakacaklar mı? Veya hiç olmazsa Hacıterhan'da olan Sovyet hükûmeti onlar için çıkaracağımız petrolün yerinde sahip olma düşüncesinden tamamen vaz geçeceklermidir. O petrollerin yerlerine ve sahiplerine böyle bir deklarasyon söyleseler biz bu meselenin bu suretle veya o suretle halledebiliriz.

Diğer meseleyi Ahmet Cevdet Efendi bir türlü söylediler ki, mesela, İngilizler İstanbul'a geldikleri zaman orada borç para vermişlerdir. Bugün bizden ise borç alırlar. Bu borç vermekle borç alanın farkı düşünülür mü. Borç vermek eğer zarar ise, borç almak acaba ondan faydalımıdır? Ben İngilizler Azerbaycan'a borçlu olsunlar isterim.

Bugün İngilizlere borç vermenin bizim için hiçbir tehlikesi yoktur. Eğer bunu aksi olsaydı, yani İngilizler bize borç verseydiler korkardım ki, neticesi bizim için kötü olurdu. Onun için bu gibi siyasi meseleleri tenkit ederken Meclis-i Mebusan kürsü-

sünden ona bu suretle yaklaşmak bir o kadar doğru olmasa gerektir. Burada bir an evvel Hacıterhan'a yol açılsın diye hiçbir dayanağı olmadan bunu teklif edenler Hacıterhan'dan gelecek tehlikenin önüne geçmek için ne gibi teminatları var.

Elbette biz petrolümüzü şart ve kayt dahilinde her malla mübadele etmek isteriz. Bu petrolü her surette dışarı çıkarmak faydalı değildir. Siz bugün İngilizlere Bolşeviklerin savaşı olduğunu bilirsiniz. Doğrudur biz hiç kimse ile savaşmıyor ve savaşmak istemiyoruz. Şimdi biz tarafsızız diye, bizim petrolümüzü savaşan ve düşmanca bir vaziyet alan taraflara mücadeleyi bıraksınlar diyebilirmiyiz. İki düşma devlet savaşırsa, tarafsız olan devlet bunlardan birine böyle bir teklifte bulunabilirmi? O zaman o tarafsız devlet öyle kuvvetli olmalıdır ki, her iki düşman devleti kendi çıkarlarına saygı gösterte bilisin

Ben zannederim ki, küçük ve zayıf Azerbaycan kendini ortaya atıp bu gibi kesin talepler ileri sürerse, o zaman kendini savaşa sürükler.

Esas meseleye gelince burada Meclis-i Mebusan kararlarını verirken önce ölçerek, biçerek verir. Teklif olunan kağıt para basmak ne kadar faydalı değilse, ne kadar ki, bizim servetimiz elimizdedir, o kadar da dikkate gelen kağıt paralarımız bir o kadar da kıymetsiz değildir.

Mehmet Emin Resulzade: Teklif olunan bu üç maddeden 1.-2. memleketin iktisadiyatıyatından başka vaziyeti siyasiyesi ile alakadardır. Bu siyaset ile uğraşmağa da, oy verip inandığımız ve memleketin tekiyegahı olan hükûmet vardır. Bu onun borcudur. Ona tenbihlenmelidir ki, bu siyasi meseleyi halledip gerekli tedbirleri alsın. Petrol ticareti için Heşterhan yolunun açılmasına lüzum olduğunu hükûmet kendi beyannamesinde söylemiş olduğundan böyle nazik siyasi zamanlarda burada fazla izahatlarda bulunmak fazladır. Ona göre böyle nazik siyasi meselelerde vaki olan teklifleri itimat ettiğimiz hükûmete söylemeyi ve buna fırsat vermeyi fazla biliriz. Fakat 3.cü maddeye onsuz da uygun görüp oy vereceğiz.

Reis: Teklifleri bir bir oya koyuyorum...

Mehmet Emin: (yerinden) Ben öyle bilirim teklif geri alınıp, kapalı oturuma bırakılmıştır.

Reis: Yok, ben düzelttim. Hata bendedir ki, bunu bıraktım. Ben özür diliyorum. Teklif imzasız olup. Nakaz ile doğru değildir. imza atan kendi konuşur idi.

Mehmet Emin: (yerinden) O zaman tartışamayız.

Sesler: Parti tarafından değildir.

Mehmet Emin: (yerinden) Nizamname ile uygun değilse, oya koymak olmaz.

Reis: Söz Maliye Bakanı Aliağa Hasanov'undur.

Aliağa Hasanov: Önceki madde için dedim ki, kabul etmek olur. Ben kendi fikrimi dedim. Daha önce hükûmetin bu konuda tartışması olmadığını söyledim. Ben önceki madde konusunda dedim ki, kendi oyumla kabul edebilirim. İkincinin bırakılması mümkün değildir. Kapalı oturumda izahat verilmesini istediler. Bu konuda müzakere olunacağını arz ederim. O zaman oyunuzu söylersiniz. O zaman hükûmet kendi oyunu söyler. Parlamento da ben zannederim ki, uzun zamandır saklanan şey bir gün daha saklanabilir. Yine tekrar ediyorum, birinci madde benim kendi oyumdur.

Mehmet Emin: (yerinden) İmza edilip edilmediğini gözleyemiyoruz. Teklif varsa oylayın.

Reis: Meclisin kapanıp kalan mesaiye yarın devam edilsin teklifi var. Bu teklifi Abdullah Bey Efendizade, Karabey Karabeyli, Heybetgulu Memmedbeyov imza etmişler. Kim bunun aleyhine konuşmak istiyor?

Mehmet Emin: (yerinden) Mesele bitti, konuşan yoktur.

No: 34
Otuz dördüncü Oturum

6 Mayıs 1919

Mehmet Emin Resulzade: Muhterem Meclis-i Mebusan azası! Bilirsiniz şehrimiz şimdi fevkalade bir durum içerisindedir. Genel grev ilan edilmiştir. Bu tatili ilan edenler işçi konferansı

adıyla ve bu addan istifade eden bir teşkilattır. Onlar kendi maksatlarına iktisadi diyorlarsa da, fakat onların maksatlarının neden ibaret olduğunu hepiniz bilirsiniz. Gerçi halk kısmı bu meselenin esasını bilmese de, mecliste oturan muhterem azaların şek ve şüphe edeceklerine kani değiller.

Alelumum ticaret ve sanayimizin içinde bulunduğu vaziyet müşküldür. Durumları itibarıyla tecrübesiz amelelerin de zor bir durumda olduklarını hiç kimse inkar etmez. Onların iktisadi yönden haklarına yardım etmek lazımdır. Aç karna, parasız iken bir zorluk içinde çalışmaya mecburdurlar. Bu zorluk ile beraber memleket işinde çalışan bütün işçilerin idrakli kısımları anlıyorlar ki, ticaret ve sanayiimiz zorluk içindedir. Bu müşkülatı ortadan kaldırmak lazımdır. Fakat, bunu yalnız kongre toplayıp da ameleler üzerinden yerli halk ameleleri ile alakaları olmayan ve kendilerini entrikaları için amelelerin zor durumda kalmalarından istifade edip entrika çeviren şüpheli bir grup mu düşünür? Bunu düşünecek başka bir teşkilat yok mudur? Onsuz da burada oturan ve milleti temsil eden mebuslar var ve sonra da Türk halkı müslüman demokrattır. (sağdan ve merkezden alkış) Fakat, onların düşünceleri de başka, meseleyi halletmek için onların vasıtaları da başka, bizim de başkadır. Onlar kaş yaparken göz de çıkarırlar. Onlara karışıklık ve ihtilal lazımdır, bize hürriyet istiklal. (alkış) Onlar görünürde hak ve hoş, gerçekte ise yalan ve zehirli sözler söylüyorlar. Daha Hazreti Ali Aleyhisselam buyurmuştur: **kelamulhakk yerideyil batıl** Hakikaten bazı kelimeler var ki, yalanı örtmek için söylenir. Onunla da ortaya bu tür kelimeler çıkar. Onlar Heşterhan yolu açılsın, oraya petrol gitsin diyorlar. Bunu hükûmet kendi beyannamesinde de söylemiştir. Heşterhan yolu açılsın ticari münasebetler başlasın, ameleler işsiz kalmasınlar. Bunlar zahirde hoş sözlerdir. Fakat, bunun altında batıl bir maksat vardır. Onlar bununla vaziyet-i siyasiyeyi bozup Heşterhan'a petrol göndermekle Heşterhan'ı burada hakim kılmak istiyorlar. (sosyalistlerden başka bütün kürsülerde alkışlar, sesler doğrudur doğrudur) Evet,

efendiler mesele böyledir. Zahirde iktisadi talepler teklif olunur. Talep olunur ki, gelir artsın, kollektif kabul edilsin. Eğer doğrudan işçilerin hali ve menfaat-i iktisadiyeleri gözlenmiş olsa idi, eğer arada entrika ve siyasi maksatlar olmasa idi, diğer talepler de olmazdı. Eğer Raboçi konferansı amelelerin durumunu gözlemek isteseydi, günden güne maaşları artırmakla işin düzelmeyeceğini bilirdi. Matbaa kağıt para basacağına, amelelere ucuz buğday, çörek, et vesair ihtiyaçlarını versin. Eğer Raboçi konferansı iktisadi menfaat gütse idi bunu demeli idi. Fakat, bundan bahs olunmuyor. Bunu demiyorlar, lakin öyle şeyler talep ediyorlar ki, onlar ile asla derde çare olmaz. Bu tür siyasi meseleler ortalığa da ancak anarşi ve kargaşalıktan başka bir şey vermez.

Efendiler! Daha hükûmet kendi beyannamesinde, Hacıterhan yolunun açılması gerektiğini ilan ettiğini bilirsiniz. Hacıterhan yolunun açılmasının ne kadar önemli olduğunu elbette hükûmet düşünür. Fakat, şimdi amele konferansı hükûmetin bu beyannamesinden istifade ederek, hükûmet de Hacıterhan yolunun açılmasını istiyor diye sui-tefsir eder. Azerbaycan hükûmetinin Hacıtarhan yolunu açması ile Çurayev, Mirzeyanların açmasında fark vardır. Onu görmeyen ve idrak etmeyen bir fert bulunmasa gerektir. Hükûmet Hacıtarhan yolunu, bu hususta Sovyet hükûmeti müracaat etsin ve belli şartlar oluşsun o zaman açalım der. O şartlarda şunlardır: evvela, **Sovyet hükûmeti bizim istiklalimizi tanıyor mu? İkinci olarak, iç işlerimize karışmayacak mı? Zakafkasya hakim olmak düşüncesinden kesin olarak vazgeçecek mi?**

Rus hakimiyetini buraya tatbik etmek istemeyecekler mi? Bu şartlar bizim istediğimiz gibi olsa o zaman elbette biz petrol veririz.

Lakin işçi konferansına katılan ve bugün muvaffak olan bir takım serseriler kati surette muvaffakiyeti ellerine geçirecek olurlarsa, bizim yetkimize, hukukumuza, Türk demokrasisinin geleceğine tecavüz etmeyeceklerine kim teminat verebilir. On-

ların bize verdikleri ve ortaya attıkları teklif bir satranç oyunudur ki, onunla hileli bir şekilde yolumuzu kesip, bizi mat etmek istiyorlar. Ve bununla burada öyle bir durum oluşturmak istiyorlar ki, Bakü işçi konferansı hakiki bir kuvvete dayansın, biz ister istemez kendi çıkarlarımızı onlara bırakalım. Biz bağımsız bir millet ve cemaatin en önce kendi kuvvetini oluşturması gerektiğini bilmeliyiz.

Mart faciasını oluşturanlar, bizim onlara güveneceğimize inanırsa, kesinlikle yanılırlar. (alkışlar)

Efendiler! Mesele bu yoldadır işçileri aldatmak için iktisada dayanıyorlar. Fakat, yalan söylediklerini kendileri itiraf ediyorlar. İşçi konferansında tartışma esnasında bu talebler siyasidir şeklinde onlara sorulan bir soruya karşı siyasi olduğunu ve yalnız İngilizlerden gizlemek için onlar bir don giydirdiklerini bildirmişlerdir. Bir takım Çurayev ve Mirzeyanlar İngilizlerin gözü karşısında perde assınlar ve İngilizler de o kadar saf olsunlar ki, nereden geldikleri bilinmeyenlerin iğfaline aldansınlar zannederim. Bu perdeyi yalnız İngilizlerin değil, Rus, Ermeni ve Müslüman işçilerin de gözünden saklamak istiyorlar. İşçiler işçi konferansının bu talebine oy vermişlerse de hakikati bildikten sonra maceracı olmazlar ve Hacıtarhan yolunun bizim kontrolümüzde olmadığını bile bile hiçbir şeye ehemmiyet vermeden erkeksen de doğ, dişisen de doğ deyip bizi zor durumda bırakmazlar zannederim. **Bu darbe yalnız İngilizlere değil aynı zamanda Azerbaycan hükûmetine Azerbaycan iktisadiyyatınadır. Bu sade iktisadi bir talep değildir. Bu öyle bir talebdir ki, burada Çurayev Sovyet Hükûmeti kurmak istiyor. Çurayev konferansı Rusya Sovyet Hükûmetinin Bakü'deki sefarethanesi gibi düşünülmelidir.** Beynelmilel hukukta diğer bir hükûmet nezdinde sefir bulundurmak istediğinizde önce o hükûmetin reyine müracaat eder ve müsadesini aldıktan sonra sefarethanesini açarsınız, lakin Sovyet Hükûmetinin çıkarları hususunda başkadır. Onun temsilcisi mahallelerde teşkil edilen bolşevik konferanslarıdır. Buradaki konferansta Sovyet Hükûmetinin sefaret-

hanesinden başka bir şey değildir. Binaenaleyh. oradan çıkan kararların , verilen talebnamelerin ruhu ve mahiyeti bizce bellidir. Biz iyi biliriz ki, burada ondört milyonlar ile paralar nasıl sarf olundu. Biz biliriz ki, geçen tatilde işçi konferansı işçilerden renk renk iane istiyordu ve vermedikleri için şikayet ediyordu. Ancak şimdi gördük ki, Dağıstan gününe vesaireye onbinlerce iane veriyorlar. Bu paralar nereden gelir? Bu bize, burada yalnız Sovyet Hükûmetinin temsilcileri değil, paraları da çalışır sözünü söyleme hakkını verir. (sağdan ve merkezden alkış)

Efendiler! Böyle mühim bir mesele karşısında iken burada sessizce oturup da o kanun layıhalarını tartışacak bir halde değiliz. Parlamentonun çeşitli gruplara bağlı üyelerinin imzası ile hükûmete bir önerge verilmiştir. Hükûmetin bu meselede düşünceleri nelerdir, ne tedbirler düşünür görelim? Bu kürsüden söylesinler, biz de bilelim, millet de bilsin. **Burasını kaydetmeliyim ki, biz tehlikenin yalnız bolşevikten değil, sağdan da mevcut olduğunu biliriz. Tehlike tehlikedir, ister sağdan ister soldan olsun bizim için birdir. Bu tehlike kendi kanunlarından ve hakimiyetinden el çekmek istemeyen Rusya tarafındandır. İstiklalini müdafaa etmek Meclis-i Mebusan için ne derece farz ise, istiklalini aziz bilen millet ve cemaat üzerine bolşevik de olsa istiklalimiz aleyhinde olanlar ile mücadele etmek o derece farzdır.** İster sağdan, ister soldan olsa da düşman düşmandır. Bu vaziyet bizi hükûmetten soru sormaya mecbur etti. Hükûmetin fikri nedir bilelim. Hükûmetden uygun cevap almadan rahatlayıp evlerimize gidemeyiz. (sürekli alkışlar)

Mehmet Emin: Burada bütün fırka temsilcileri, o cümleden sol tarafta oturan sosyalist temsilcileri dahi umumi istiklaliyet meselesinde bir adam gibi tek vücut olarak sağdan ve soldan gelecek düşmanlar aleyhine çıkıp istiklalimizi müdafaa edeceğiz ve bizi esarete almak isteyenler karşısında olacağız dediler. Fakat arada bir fark var. Başka fraksiyon temsilcileri kayıtsız ve şartsız açık surette ortada olan meseleden, bolşevik tehlikesinden bahs ettikleri halde Ahmet Bey cenapları bir müdafaa du-

rumu aldılar. Öyle tesirli oldu ki, güya kendi durumlarını müdafaa ediyorlar. Ahmet Bey bir nev incinmeyerek söylüyor ki,bizi hatalı görürsünüz. Güya biz hatalıyız, bir kusur etmişiz? ...hakikaten de Ahmet Bey cenaplarının hakkı var ki, buraya bir savunma vaziyetinde çıksın ve savunma nutku söylesin. Müdaffa nutkunda söylediler ki, Çurayev idaresi altında olup da kendine işçi konferansı adını veren müessesenin teklif maddelerinin birçok derin iktisadi sebepleri var. Onlara önem vermemeli ve yardım etmelidir. Netice olarak her ne kadar Ahmet Bey kendi nutkunu mücadele şiarları ile bitirse de, o zaman istese idiniz dediğim gibi, baştan ayağa yalnız kendi vaziyetlerini değil, aynı zamanda konferans talepleri ile tatili de müdafaa etmeli idiniz. Evet, başka türlü olmaz ve hareket edemezlerdi. Biz sosyalistlerimizin bu kürsüden istiklalimizi saklamaya çalışaçağız denemelerine inanırız. Buna şüphe etmek istemeyiz. Lakin bununla beraber başka fırkalar gibi değil, müdafaada da aynı vaziyeti aldıklarını da anlarız. Ahmet Bey ve onunla beraber Ağamalı oğlu topluluğun kokulu maddesini kabul etmeyiniz dediler fakat, işçi konferansında topluluğun maddeleri tartışılırken aleyhine çıkıp da bu madde olmasın demeli idiler. Orada adamları vardı. Başkanlık heyetinde temsilcileri oturuyordu. Fakat, orada bu konuda bir şey demeyip, başka şeyler söylemişlerdir. Orada **Himmet Fırkası Merkezi Komitesi'nin** üyesi **Azimzade** demiş ki: **Yok! Yoldaşlar, korkmayın! Azerbaycan askeri de bizimledir.** Bize taraftardır. Elbette Ahmet Bey burada müdafaa vaziyeti alacaktı. Çünkü bir taraftan ondan ötürü burada iktisadi maddeler kabul olsun, başka maddelerin savunucu olmayacağız dese de, diğer taraftan onun yoldaşı Karayev şimdiki durumda Staçkom'da oturup Zabastovka'nın muntazam surette devamına çalışır. (merkezden ve soldan sürekli alkışlar) Efendiler! Burada **Mustafa** Ağa dedi ki: **istiklalimize iki taraftan -sağdan ve soldan- tehditler** vardır. **Mustafa Ağa sağdan gelecek tehdit korkulacak bir tehlike değildir, soldan gelenden ise daha çok kor-**

kulur dedi. Doğrudur. Çünkü soldan gelen tehdit bir taraftan kendine sol adını koymuş müslümanlar vardır ki, Staçkom'u idare ederler, diğer taraftan da aramızda oturup konuşurlar. Evet, sağdan da soldan da tehditler var. Sağdan gelen tehdit korkunç değildir ki, hiçbir Azerbaycanlı Türk - Müslüman, açıktan açığa ona taraftar olamaz. Azerbaycan istiklali aleyhine oluşan kuvvete taraftar çıkmaya, bir müslüman cesaret edemez. Halbuki soldan gelen tehdit böyle değildir. Soldan gelen tehdit onun için korkunçtur ki, bugün Meclis-i Mebusan azası arasında bile onunla beraber olmaya tenezzül edenler bulunur ve bunu kendi siyasi haysiyetleri için bir leke addetmezler. Sol tehlikenin oturduğumuz binanın altına bomba koyup bir müddet sonra, sağ tehlike hakkında koparılan gürültülerini şüpheye almak mümkündür. Acaba bununla onlar daha büyük ve daha müthiş bir tehlikeyi örtmek mi istiyorlar?!... (alkış) Efendiler! Bugünkü toplantıda bize, biz iktisadi maddeleri müdafaa ediyoruz diyorlar. Fakat, dünkü toplantı da maliye meselelerini tartışırken Hacıterhan yolunun açılmasına İngilizlerden bir ay evvel taleb edenler kim idi? Ve işçi konferansında Hacıterhan yolunun açılması müzakere olunurken bu greve sırf siyasi bir renk vermek isteyen parlamentonun sosyalist azasından **Ebilov** cenapları idi. Ve bu talebi de dün bu kürsüden taleb edenler yine onlar idi. Bir taraftan siyasi diğer nokta-yı nazardan maddi-iktisadi talepleri savunurlar ki, bununla konferans taleplerini tamam ile duymuş olurlar. Fakat, bunun aleyhine söylemeye cesaret edemiyorlar. Eğer bu kadar cesaretli olsaydılar konferans tarafından konulan maddelerin ikisini de müdafaa ederiz dese idiler o zaman işçi konferansı ile aralarında şeklen de fark kalmadı. Çünkü işçi konferansının talep ettiği iki meseledir ki, bizim sosyalistler birini dün, diğerini de bugün müdafaa ediyorlar. İşte biz, istiklalliyetin müdafaası yolunda parlamento yoldaşlarımız sosyalistlerin fikirlerini açıkça bilmek istiyoruz. Çünkü, bu yalnız grev meselesi değildir ve bugünün meselesi de değildir.

Çünkü, daha önceden onların hareketlerinde bir tebdil ve tereddüd görünüyordu. Birçok alametler açıkça ortaya çıkmıştı. Hatta Himmet'in son konferansında Sovyet Hükûmetini kabul yolunda bir tebeddül ve tereddüd oldu. Meclis-i Mebusan'ın davetine kadar oluşan parlamentodan başka Azerbaycan istiklaliyetini müdafaa edecek bir müessese olmadığını, Azerbaycan'ın haiz olduğu bağımsızlığı savunmak yalnız ona ısmarlandığı halde bu parlamento dahi son zamanlarda tenezzül ve tenkide uğradı. Kendi vaziyetlerini müdafaa etmek için miting konuşmacılarına yaraşır bir lisanla -demokratik olarak- ki, birlikte istiklalimizi müdafaa ederiz, müsavat ise federasyon taraftarı diyorlar. Fakat, bana, **Müsavat Fırkası**'nın temsilcisine zannederim ki, **bu kürsüden Müsavat Azerbaycan taraftarıdır deyip müdafaa etmek, bilinen bir hakikati söylemek açık kapıyı zorlamamak kadar abestir. Eğer fırkaların geçmişine müracaat edersek, Azerbaycan şiarını ilk defa ortaya atan fırkanın Müsavat olduğunu görürüz, eğer Zakafkasya seyminde okunan beyannameleri gözden geçirirseniz görürsünüz ki, Azerbaycan sözü sosyalistlerimizin diline bile gelmemiştir.** Son zamana kadar onlar muhtariyet fikrine bir çeşit kesin olmayan fikir gibi bakmışlardır. Birlikte Müsavat ne demiş? Müsavatın açıklamalarının sonucunda deniliyor ki, esasen federasyon fikrini kabul ederek milletlerin bağımsızlığıyla vücuda getirilecekleri ittifaka muarız olmayarak ve saire... Müsavat bunu şimdi de söylüyor. Bunda Azerbaycan'ın istiklaliyetine hiçbir tehlike görmez. **Müsavat Azerbaycan'ın yalnız Rusya'da kurulmuş milli hükûmetlerle değil, bütün dünya milletleriyle federasyon esasıyla birleşmek taraftandır. Bu, Müsavatın idealidir.** Ve Rusya arazisinde federasyon ideali ile hükûmetler vücuda gelirse ve Azerbaycan onlar ile de kendi düşüncesi ve arazisiyle birleşirse bundan ne Azerbaycan'ın istiklaliyetine, ne müsavat'ın hatt-ı hareketine bir zarar ve ruhuna dokunur. Fakat, dün çıkarılan ve mürekkebi henüz kurumamış bulunan bir belge vardır. O da profesyonel

birliğin konferansında ortaya konulan belgede, Zakafkaya'yı Sovyet Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olarak görüyor. Bu belgeye komünistlerle beraber oy verenler Himmetçiler olmuştu. Böyle bir belge ortada iken, diğer bir belgeyi tahrif ederek ondan bahs etmek, anlamları birbiri ile bu kadar karıştırmakla her fırkadan önce istiklal fikrini doğrudan da en büyük günahı, Türkçülük, Azerbaycancılık ve istiklaliyetçilik olan Müsavatı Azerbaycan aleyhinde olmakla itham etmek söz konusu olmadığı için söz bulup söylemekten başka bir şey değildir. (alkışlar)

Efendiler! Burada bizim genç askerlerimizden ve onlara icra-i tesir etmekten korkuyorlar. Bu doğrudur. Korkunun yeri de vardır. İşçi konferansında Himmetçilerden Azimzade teklifte bulunmuş ki, askerlere müracaat etsinler. Onlar yalnız fakirlerin uşaklarından olduğu için bizimle beraberdir demişler. Bunun üstünde konuşmak istemiyorum. Türk halkının zahmetkeş sınıfı her zaman zahmetkeşlerle beraber olur. Fakat, bu adla cihangirane bir maksat besleyen diğer bir milletin elinde alet olup esaret zincirini kendi milletinin üzerine salmak istemezler. Eminim ki, bizim genç ve idealist askerlerimiz milli idealleri, milli ittihadı, milli maksadı sınıf çıkarlarına feda etmek istemezler. Yalnız istiklali, bütün halkı temsilen bir kısım ahalinin ve sınıfın ihtiyaçları ile milli idealle beraber olursa, korkuya gerek yoktur. Sosyalist arkadaşlardan bir kısmı kötü niyet besleyenlere uyarak bu kızıl tehlikeye aldanırsa, kesinlikle eminim bizim askerlerimiz ki, halk kitlesinden yetişmişler o şeylere uymaz ve aldanmazlar. Ellerine vesika olarak aldıkları Azerbaycan bayrağını daima yükseğe kaldıracak, hangi ünvanla olursa olsun, ister sağdan, ister soldan olsun, esaret zincirini boynumuza takanlara karşı çıkacaktır. İşte efendiler, sözlerim bitmiştir. Son söz olarak, hükûmetin aldığı tedbirleri takdir ederek, bu tedbirlerin üstünde duran hükûmeti sonuna kadar takib edecek, bu uğurda ne kadar kesin tedbirler görürse, bir o kadar bizim saadetimize masraf olacaktır diyorum.

No: 41
Kırk birinci Oturum

26 Mayıs 1919

Mehmet Emin Resulzade: Cemaat! Bilirsiniz şimdi efkarı umumiye ve cemaat büyük bir heyecan içerisindedir. Bu heyecan da Dağıstan'da meydana gelen bir hadise neticesidir. Bu da Dobrovolçelski Armiyan'ın Petrovski ve Derbend'i işgalinden ileri gelmiştir. Şehirde yayılan haberlere göre onların yalnız Petrovski ve Derbend'e geldikleri değil, hatta sınırımıza kadar geldiklerini anladık. Bu haberler başkentimizde yaşayan ve bu gibi hadiseleri gözlemekte olan bazı adamlar tarafından şiddetli bir surette neşredilmektedir. Dünkü gazetelerden birisi Dobrovolların Kuba'ya yürümek istediklerini bildirmiş. Böyle provakasyonlar tabidir ki, efkar-ı umumiyeyi heyecanlandırır. Bunda halkın heyecanlanması normaldir. Cemaat ile beraber Dağıstan'ın işgali Meclis-i Mebusan Azerbaycan istiklalini göz bebeği gibi korumayı vaad etmiş hükûmet ve parlamentoyu bile müthiş heyecanlandıran meselelerden biridir. **Dağıstan Azerbaycan'ın kapısıdır. Bu gün Dağıstan'da oturan kara kuvvetlerin, alelumum yeni teşkil eden, cumhuriyetler hakkındaki reyi ve fikri malumdur. Bu niyet kara niyettir. Bu niyet elden çıkmış eski iktidarı, eski saltanatı diriltme mücadelesinden ibarettir.** Böyle bir halle Bakü ahalisi, Türk demokrasisi kendi evinde rahat oturamaz. Hükûmet üzerimize gelmekte olan bu tehlike karşısında hangi çareleri almıştır? Bu hususta parlamentoda hükûmet reisinin açıklayıcı beyanatını dinlemek isteriz.

Cemaatin her bir tezahüratından görünür ki, küçükten büyüyünceye kadar, karısı ve kocası istiklaliyyet ve Azerbaycan fikri ile yaşıyor. Büyükten küçüğüne kadar yalnız bir fıkranın fikri değildir. Bu fikir cemaatin, halkın ruhuna girmiş ve nüfuz etmiş cemaat fikridir. Azerbaycan milletinin saadetidir. Onsuz hiçbir Azerbaycan Türkü kendini mesut tasavvur edemez. Binaenaleyh, iş böyle bir dereceye gelmişken onun karşısında şekil ve

şüpheli adamların oturması itidalini tamamıyla muhafaza etmekle beraber karar vermekte gecikmiş hükûmetin bu hususstaki fikrini bilmek isteriz. Binaenaleyh, millet hükûmetin düşüncesini bilmelidir. Hükûmet efkarı umumiye karşısında ne gibi tedbirler almış, üzerimize gelmekte olan tehlikeye karşı ne gibi çarelere başvurmuştur.

Mehmet Emin Resulzade: Dış tehlike karşısında fırkalar arasında ihtilaf olamaz. Hepsi tekvücut olarak istiklal yolunda bir adam gibi hazır olacak. Buradan işittik ki, meydana gelen sınıfların en önünde sosyalistler olacaklar. Biz buna inanırdık. Bunu başka türlü tasavvur etmek olmaz. Bir tehlike ki, Azerbaycan istiklaliyyeti hürriyetine gelir, geride duran bir adamın bulunacağını tasavvur edemem. Yalnız bir mesele var. Zamanın önemini anlamak böyle önemli zamanlarda, o andaki yine ikinci cümle fırka münakaşasından ve noktayı nazarı ihtilafatından ileri gelir. Burada her bir kuvvete karşı istiklalimizi müdafaa edeceğimizden ve cihanın büyük kuvvetlerinden bahs edildi. Yalnız bir tehlikeden bahs edilmedi ve o tehlikenin de kuvvetini unutamayız. Bunlardan bahsederken ilerde gelecek tehlikeden bahs etmemek, bir tehlikeye karşı göz yummak demektir. Binaenaleyh, açık gözle bütün tehlikelere bakmalı, ondan sonra hangi millet, hangi kuvvetle mücadele edecek olduğumuzu nazardan uzak tutmamalıdır. Geçen tatil zamanında hissettiğimiz tehlike bu gün de mevcuttur. O zaman başka bir tehlikè karşısında idik, belki o ortadan kalkmıştır, lakin olabilir ki, o bugün için yumuşamış, lakin tamamıyla ortadan kalkmamıştır. Bu gün Denikin taraftarı olanların yarın bolşevik olacaklarını bize ne ile temin edebilirsiniz. Vaktiyle onlar İngilizleri dost addetmişlerdi. Bugün Denikin'e karşı ve İngiliz kuvvetlerine karşı mücadele edenlerin önüne düşmüşlerdir. Aynı kuvvetler bugün Denikin'e savaş ilan ediyorlar. Halbuki onlar bize bir an evvel Ufa hükûmetini kabul ettirmek istiyorlar ve Prijevalski buradan giderken biçareler korkunç adamlarını hakiki demokrat sanıp ve burada kalmasını talep ediyorlardı. Bu meseleye dikkatli ve akıllıca bak-

malıdır. İster sağdan ister soldan olsun. Denikin ister bolşevik olsun, o tarafa dikkat etmek, bütün kuvveti o tarafa çekmek ve ona istinatla tedbir almak, doğru bir siyaset eseri olmaz. Muhterem Ebilov cenapları memurlarımız içerisinde birçok bize düşman unsurların olduğunu söylediler. Bu yalnız memurların içerisinde değil. Biz ona şahit olduk ki, Denikin'in Dağıstan'da mücadele ettiği bir sırada, Dağıstan demiryolu tatil ilan etti ve buna da iktisadi adını verdi. Binaneileyh, iki taraftan tehlikeyi görmelidir ve kimseden imdat beklememelidir. Bunu bildikten sonra hangi tehlike ortaya çıkacak olursa onunla mücadele etmelidir. Muharebe usulünde bütün cephelere birden hücum edilmez. En iyi asker tehlike nereden daha kuvvetli gelirse orada müdafaaya hazır olur, bunu bildikten sonra hükûmete niye böyle etmedi diyerek tenkit etmek ve bunların cümlesini birden görmemek mümkün olmadığını bildiği halde soru önergesi vermek doğru değildir. buna göre bütün müşkülat içerisinde olduğumuzu dikkate almakla beraber ki, hükûmetimiz yenidir, birçok düşmanımız var ona karşı kesinlikle şiddetle hareket etmek doğru değildir. Fakat, bununla beraber kesinlik ve şiddet başkadır. Burada tehessür eserleri gösterildi. Bunları diğerlerinden ayırmalıdır. Başa gelip de tehessür gösteren hükûmet kendini yağıştan çıkarıp, yağmura bırakmış demektir. Azerbaycan istiklaliyetini, kendi istiklalimizi muhafaza edeceğiz. Fakat, böyle olmasın ki, bu istiklalimizi müdafa ederken, Raboçi konferansı istiklaliyetini müdafaa edelim.

Aynı zamanda bolşeviklerle mücadele ederken ve istiklalimizi müdafaa ederken, Denikin istiklaliyetini müdafaa etmeyelim. Biz yalnız Azerbaycan istiklalini müdafaa edeceğiz. Bu noktayı nazardan bu kesinlik siyasetidir, tehessür siyaseti değil. Eğer bu gün bir nefer Denikin adamlarından tutulursa, gelip onlar için aracılık edeceğine kimse inanmıyor. Fakat, bolşeviklerden biri tutulursa onlar için iyi aracılık yapacağına inanılır. Kapının tabanını çıkarırlar. Bu hakiki sosyalist değildir. hükûmet istiklaliyet noktayı nazarında durup, sağdan soldan hangi taraftan tehlike gelirse gelsin müdafaa etsin.

Sesler: Voskresenski neredediр?...

Mehmet Emin: (devamla) Voskrensenski neredediр diyorlar. Voskrensenski karşılığında sizin yoldaşlardan yüzlercesi bırakılmıştır. Hükûmet tedbirle iş görür. Eğer hiçbir şeye bakmadan, bütün cezaevine girmesi uygun kişileri tutarsanız Bakü'nün büyük bir kısmını hapsetmelisiniz ki, bütün askerlerimizi onların etrafına dizecek olsak yine de yetmez. Ama böyle olmaz. Vaziyeti ölçmelisiniz.

Efendiler! Bize Dağıstan'a yeterince yardım etmedik diyorlar. Azerbaycan Meclis-i Mebusan'ı ve hükûmeti yeteri kadar yardım etti. Eğer bu gün Dağıstan'da arzu olunmayan durumlar ortaya çıkarsa o da Azerbaycan'dan da ziyade kendisinin vaziyet-i siyasiye ve içtimaiyesindendir. Eğer onlar öyle olmasaydı bizim de bu kadar ettiğimiz yardımla bu sonucu görmezdik. Mateessüf, onu Dağıstan'ın adamlarında görmek olmaz. Eğer hükûmet onu bırakıp bütün yetkiyi Hacı Murat adında birine vermişse de biz zannederiz ki, bu Hacı Murat, Şamil zamanındaki Hacı Murat olmaz. İşte bu meseleye bile bakarak, hükûmetin bu zamana kadar gördüğü tedbirlere muvafakat etmekle beraber hükûmetten bunu talep etmeliyiz ki, istiklalimizi müdafaa edip, göz bebeği gibi saklasın. Ve Dağıstan'daki kuvvet Azerbaycan'ın boğazına çevrilmiş bir tabancadır. Bu tabanca Azerbaycan aleyhine olduğu için hükûmet ona dikkat etmelidir. Ve o varken biz hiçbir zaman emin olamayız. Binaenaleyh hükûmet, o tabancanın patlamasına fırsat vermemelidir. Tabancanın çıkarılmasına el atılır atılmaz bütün top, tüfek ve kılıçlarımız bu tabancaya karşı açılıp, bütün kuvvetlerimiz onu mahv etmeye çalışmalıdır. (alkış)

Musavat ve sosyalistler tarafından iki formül verildi. Musavat Fıraksiyasının formülü:

Dağıstan'da yerleşen (Denikin) ordusundan görülen tehlike konusunda verilen suale karşı Heyet-i Vekile Reisinin beyanatını müzakere ve gördüğü tedbirleri takdir ederek Meclis-i Mebusan memleketin istiklal ve toprağının tamamının müdafasına mahsus her türlü tedbirlere açık olacağını beyanla sıradaki meselelerin tartışmasına geçsin.

Sosyalistler Fraksiyasının formülü:

Büyük inkılabı neticesi olarak mahkum milletler esaretten kurtulup kendi geleceklerini aldılar. Onların sırasında Azerbaycan halkı kendi istiklalini ilan edip bir senedir ki, bağımsız olarak kendisini idare etmektedir. Fakat, hem Rusya çalışanlarının esaretten kurtulmasına sened olan ve en ziyade mahkum milletler ve bağımsızlığını çekemeyen Rusya aksi inkılabı ve onun neticelerini almaya koyuldular. Fakat, halk içerisinde istinat etmek için lazım olan kuvvet toplanamadığından hemen aksi inkılap güruhu kendi gücünü dışardan, müttefik hükûmetlerden almağa başlamıştır. topladığı gücünden istifade ederek kendi istiklallerini ilan etmiş Zakafkasya Cumhuriyetlerinin üstüne hükmetmek teşebbüsüne girişmiştir.

İngiltere kumandanlığı Zakafkasya Cumhuriyetlerine Gönüllü Ordu tarafından bir tehlike olmadığını defalarca söyleyip, sakinleştirmiştir. Fakat, karşı inkılapçı Gönüllü Ordusu bütün bu vaadlere bakmayarak Cebaliyyun hükûmeti'nin üstüne hücum edip, cemaatinin ricasının aksine olarak Dağıstan toprağını işgal etmiş ve bizim sınırlarımızı tehdid etmektedir. Dağıstan halkının hukukunu karşı inkılapçı Gönüllü Ordusu tarafından vahşiyane bir şekilde çiğnenmesi neticesi bizim için parlak bir ibret dersi olduğundan ve Gönüllü Ordu'nun Azerbaycan sınırına dayanması Azerbaycan halkının canına kast, inkılabın semerelerini mahv edeceğinden bizim Cumhuriyetimiz için büyük bir tehlike oluşturduğundan Azerbaycan Meclis-i Mebusan'ı ilan etmiş ki, Azerbaycan halkının müdafaa ettiği istiklali bütün halk bir asker gibi elde silah olarak şimdi de karşı inkılapçı Gönüllü Ordusu tarafından kati ve şiddetle müdafaa edeceğini ilan eder. Parlamentoda bulunan partiler vasıtasıyla gönüllü birlikler kurmak için ciddi muavenet gösterilsin ve bunun ile sıradaki meseleye geçilsin.

No: 42
Kırk ikinci Fevkalade Tartışmalı Toplantı

28 Mayıs 1919

Mehmet Emin Resulzade: (Musavat, alkışlar içinde hitabet kürsüsüne çıkar) Hazerat! Bu gün her hangi bir konuşmacı büyük ve harikulade bir konuşma yapsa da halkın, o her tarafı doldurmuş olan cemaatin ruhunun samimiyetinden çıkan **Yaşasın Azerbaycan! Yaşasın İstiklal**!den daha kuvvetli bir söz söyleyemez. Bugün bilmem halkın duyduğu hissiyatı, hangi hissiyatla ifade edebiliriz. Bu hayatı size yansıtmak için Azerbaycan toprağı altında senelerden beri yerleşmiş ateş, o mukaddes kuvvet feveran ederse, yalnız o kuvvet bugün milletin kahramanı olabilir. Fakat, bununla beraber her birimizin idrakinde, kalplerinde hürriyet ve istiklal uğrunda şehit düşmüş olanların hatırası için olan büyük minnettarlık hissi, o büyük himmet bununla arkadaş olabilir, onunla rekabet edebilir. Bugün Azerbaycan istiklali bilhassa onun için azizdir ki, bu istiklalimize dışardan tehlike var, tehdit var. Milletin ruhundan çıkan büyük samimiyetle söyleneni kuvvetle söyleriz ki, o her bir ateşten her bir cereyandan kuvvetlidir. Redd olsun bizim istiklalimiz aleyhinde olan murdar eller. (alkış)

No. 43
Kırk üçüncü Oturum

29 Mayıs 1919

Mehmet Emin: İkinci madde birçok tartışmaya sebep oldu. Fakat, bunu önceki oturumda arz etmiştim ki, burada **Ahrar Fırkası**'nın nazarı üstü duranlar eğer meseleyi olduğu gibi öğrenseydiler, anlasaydılar daha baştan uygun bir şekilde aleyhinde olmaları gerekirdi. Çünkü bunu kabul ettikten sonra dairenin geniş olmasını mecburen kabul etmelidirler. Fakat, bununla beraber Abdulla Bey cenapları ısrar ediyorlar ve ispat etmek istiyorlar ki, seçim dairesini çeşitli dairelere birlikte muhtelif usulünü düşünmek olur. Öyle zannederim ki, eğer böyle olursa,

asıl hakiki cemaat temsilcileri buraya gelirler. Başka türlü tavır olursa, meydan kuvvetli fırkalara kalır. Konuşmacı sözlerini söylerken büyük bir şaşkınlık içinde benim mensup olduğum fırkayı işaret ettiler. Dediler ki, Mustafa Efendi benim sözlerimi başka türlü söylediğinde ben kendi yerimde kaynıyordum. Bunu hisseden adamın yapması gereken başkalarının fikrini kızıştırmasın. Halbuki, burada öyle söz söylenilmedi. Buna benzer bir söz demiştim. Lakin benim de hakkım var ki, niye Abdulla Bey benim sözümü niye bu hale getiriyor diye kızayım. Ben seçimin tarihinden farklı bildiğim bilgiyi hazır bulunanlara arz ettim. Bir zamanlar öyle idi ki, ayrı ayrı şahıslar memleketi idare ederdi. Şimdi o şahıslara oy verenler biz değiliz, sizsiniz.

Binaenaleyh, bu itirazı kendinize iade ederim. Ayrı ayrı şahıslara cemaatin itirazı olamaz. Şahsı seçin, fırkayı seçmeyin diyen sizsiniz.

Seçim sistemi gelişti, nihayet en son derecesini buldu. Fikri, siyaseti seçmek lazım gelir. Biz bunu teklif ederiz. Sonra İsviçre'den dediler ki, orada kantonlar var. Lakin mesele biraz karıştırıldı. Seçim sistemi başka, idare şekli başkadır. Orada dediniz ayrı ayrı kantonlar ve her kantonun ayrı ayrı parlamentosu var. Eğer bütün İsviçre'nin bir parlamentosu olsaydı, o zaman seçim dairesi de bir olur idi. Bir de İsviçre'nin her parlamentinden iki kişi temsilci seçimi ile umumi bir meclis var ki, o da tamamı ile başkadır. Münakaşa da eder, karşı tarafa saygı da göstermez. Burada gösterdikleri İsviçre'den karşı tarafın bilgisi var ise burada oturanlar da bilgisiz değildir.

Kendisine adem-i merkeziyetçi diyen bir fırka bütün harekatına adem-i merkeziyet dahilinde icra eder diyenlerden ben delil ve ispat beklerim. Onların fikirleri kendileri için ne kadar mukaddes olursa, bunu söylemek için ispatlar ve deliller göstermelidirler. O zaman ben doğru yoldan çıkmış bir fırkamız namından bize doğru yolu gösterenlere teşekkür ederdim. Bu iddia yalnız oradan gelir ki, seçim sistemi ile yönetim şeklini karıştırırlar. Her meseleyi uzata uzata mantıksızlığa kadar getirirler.

Adem-i merkeziyet o değil ki, her kentin bir parlamenti olsun. Bunu samimiyet ve vatan nazarıyla tenkit ve tahlil etmeseniz, onu da mantıksızlığa kadar çekip getirebilirsiniz. Biz adem-i merkeziyet taraftarı olduğumuzu defalarca ispat ettik. Biz bunu Kafkas kurultayında ve Moskova'da ispat ettik, sonra Türklerle ve ittihat-ı islamcılara. Biz bu hayaldir diyorduk, bu o demek değil ki, ikibuçuk milyon nüfusu olan Azerbaycan kaç idareye bölünsün. Memleketin bir sürü durumu var: siyasi, iktisadi, belediye ve sair. Ancak siyasi idaresi bir merkezde olmalıdır. Bu o demek değil ki, bütün şehir idarelerini parlamento idare edecektir. Bu o demek değil ki, aristokratlar meclisi olmayacak, küçük kısımlar olmayacak. Sonra burada bir mesele de vardır. Siyasi adamlar vilayetlerde de vardır diyorlar. Evvela, burada ne tür imkan vardır. O adamların adaylığını, merkezden, fırkalar tarafından çıkarılacak, listelere alırlar, ve yalnız mahallinden elli altmış kişinin imzası ile özel bir listede ilan edilebilir. Buna kimse mani olamaz, eğer desek ki, Şeki kazası ayrı bir liste çıkarsın. Elli kişi bir köyden öyle yada böyle ne için liste çıkaramasın? Biz merkez bir olsun diyoruz, Şeki veya Zakatala'yı mahrum etmiyoruz. Orada kendileri için liste çıkarabilirler. **Ahrar Fırkası**'nın Zakatala'da ve Şeki'de nüfuzu çok ise o da orada liste çıkarsın.bununla ne Ahrar bir şey kaybeder, ne de ahali ve başka fırkalar. Eğer bu liste yalnız Şeki dairesinde oy almak için hazırlanmış ise, onda bütün Azerbaycan dairesi müsabakasına çıkamayacaktır. Çünkü Şeki dairesi küçük olduğundan, orası için hazırlanan liste de gösterilen şahısları başka yerler tanımayacaktır. Ama umumi listede bütün Azerbaycan'da tanınmış simalar gösterilecektir. Memleket tanınmış fırkalar için ses verecek, tanınmayanlara vermeyecektir diyorlar. Onlar temsilciden mahrum olacaklardır. Bir de tanınmış adamlara oy vermeyecekler diyorlar. Burada mantıktan bahs olundu. Bilmiyorum burada mantık nerededir. Bunun kendi bir mantıksızlıktır. Madem ki, bir fırkayı memleket tanıyor, o liste düzenlenirken

bunu düşünecek, çalışacak ki. memleket dahilinde şubeler açmakla kendini halka tanıtsın. Bir de fırka listesi hazırlarken böyle düşünmeden olmayacak. Madem ki bütün memlekette başarı kazanmak istiyor, o zaman bütün şubeler, bütün temsilciler çağrılacaklar, bir kurultay yapacaklar. Orada liste düzenlenirken her yerden meşhur adamlar getirecektir ki, memleket dahilinde meydana çıkarken bütün Azerbaycan onu tanısın. Ayrı ayrı şehirler, ayrı ayrı adamlar liste düzeltmek isteseler, onlar için de imkan bırakılmıştır.

Eğer böyle olmasa, böyle olur, şöyle olur, demek Meclis-i Mebusan'ı tehditten başka bir şey değildir. Meclis-i Mebusan'a bütün memleketin inandığı bir teşkilattır. Millet ve memleket onun sözünü kabul ettiği gibi, Meclis-i Mebusan hususunda oyunu da kabul edecektir. Hiçbir tehdid lazım değil. Çünkü memleketimizin idraki bir dereceye varmıştır ki, onun oyu aleyhine hiçbir şey çıkmaz ve hiç kimse de ihtilaf koymaya meydan bulamaz. Ve her kes de onun namına Meclis-i Mebusan da bir şey söyleyemez. (alkış) Artık sözlerimi söyledim ve muhakeme oldu. Bir daha da söylemeye ihtiyaç yoktur.

No: 45
Kırk beşinci oturum

5 Haziran 1919

Mehmet Emin: (alkışlar altında kürsüye çıkıyor) Muhterem mebus efendiler! Kara Denikin ordusunun raporlarının ne manada olduğunu ve o raporlar ile ne demek istediğini muhterem hükûmet reisi burada ilan ettiler. Fakat, **ben size bir çeşit başkalarını esaret altına almak ve esirlerden faydalanmaktan, onlardan zevk almaya doymayan ve eski ovalıklarının hasretinde kalan efendilerin hayallerinden bahsedeceğim.** Görünüz, bu efendiler ne düşündüler ve küçük milletler ile mücadeleyi nasıl kolay zannederler. Onlar öyle hayal ederler ki, az kuvvetle istediklerine nail olsunlar. Siz bilirsiniz ki, bizim üzerimize gelen kara kuvvetin temsilcileri Batum'da otururlar ve Batum'da onların

gazeteleri vardır. Biz burada henüz mücadeleye hazırlanırken onların gazetesi Bakû'yü almış ve parlamentomuz üzerine Rus bayrağını dikmişler. Gazete elimdedir. Tiflis'ten gelenlerin dediğine göre Denikin ordusu gelmiş, Bakû'yü almış ve Rus bayrağını parlamento üzerine dikmiştir. Denikin ordusunun Bakû'ye yaklaşmasını şehrin bazı inkılapçı müesseseleri tarafından hazır olunmuş, karşı koymaya çalışılmış, fakat, müslüman ahali karşı koymak istememiştir, denilmektedir. Hükûmet dostsuz bırakılmış, yetersiz kalmıştır. Teşkilatların karşı koymak istemelerine yerli ahali mani olmuş, şehirde karışıklık olmuş, Denikin ordusu da bu karışıklıktan istifade ederek şehre girmiş ve Rus bayrağı dikilmiştir. İstiyorlar ki, ona buna imtiyaz verilsin. Mesele bununla hallolup gitmiş. Bu Batum'da neşr olunan Denikin gazetesinin fikri ve düşüncesi neticesidir. İşte onların hayali, eski Rusya generalleri yatakta uykuda da rahat olamıyorlar. Nasıl olabilirler ki, onlar general iken el altında asker, ordu olsun, ayaklarının altını öpen bir millet olmasın. Onlar gelirler ve zannederler ki, ayaklarını öpmeye hazır bir milletr vardır. Lakin bilsinler ki, artık Azerbaycan'da ayak öpen bir vatandaş yoktur. (Şiddetli alkışlar)

Efendiler! Onlar öyle düşünürler ki, kendi hürriyet ve istiklalini ilan etmiş, bu yolda bütün mesul fırka ve heyetler namından defalarca bu mukaddes kürsüden var kuvvetiyle, malıyla, canıyla hazır olduğunu ve istiklalini koruyacağını ilan eden bir millet, bir millet ki, 28 mayıs'da hiçbir tahrik, teşvik olmadan, Bakû tarihinde örneği görülmemiş bir samimiyet ile caddelerde bayram etti. Hatta dışarda az görülen çarşaflı kadınlar da bu bayramı sevinç ile karşılamışlar ve caddelere çıkmışlardı. Böyle bir milleti kolaylıkla tahtı hakimiyetlerine alabilecekler. Buradan doğru söylediler, dili yemeğe çatmış bir senelik nevzad artık süt yemez. Bunlar boş söz, beyhude hayal değildi. Denikin'ler ve onun hampaları kalsınlar, kendi hayalleriyle, zannetsinler ki, Azerbaycan'da öyle hain bir hükûmet olur ki, düşmana karşı koymasın, öyle hain olsun ki, Denikin ile mücadele edenlere

mani olsun. Ben inanırım ki, mayıs gösterisi hakiki ve samimi bir gösteri idi. Eğer kan dökmek gerekirse, millet hazır olacaktır. Çünkü olabilir ki, kan döküp karşı koymasa da yine onun hürriyetini alacaklar. Tekrar onun zelilane bir surette ezecekler, o miskin olacaktır. O, buna razı olmaz. Miskinliği kabul etmez. Her bir tehlikeyi dikkate alıp çareyi düşünür, sebat ile mücadele meydanına çıkar ve mağrur bayrağımızı Azerbaycan serhadlerinde saklar. Onlara ise ancak boş bir arzu kalır. (sürekli ve umumi alkış) Cemaat! Elbette bir bütün tehlikeyi tasavvur etmekle beraber katiyyen onu geçirtmemeliyiz. Ve öyle bakmalıyız ki, bu tehlike kolaylıkla ortadan kaldırılır, geçer gider. Çünkü düşmanı zayıf olarak düşünen aldanır. Her kim ki, kendi hürriyetini ve istiklalini müdafaa etmek isterse, tedbirli ve ihtiyatlı olmalıdır. Ona göre cemaat bütün sınıfları ile hükûmet etrafında birleşsin ve hükûmete desin ki, milletin istediği artık aydın ve muayyendir. Eğer hükûmette ayıklık olursa, Batum gazetesinin hayaline cüz'ide olsa ümid verirse desin ki, sen (Burada satır atlanmıştır. SŞ)

Bu gün parlamento hükûmete yetki vermelidir ki, kendi arasından bir heyet teşkil edip umumi seferberlik, şiddetli kanunlar ve düşmanlar aleyhine muharebe tedariki göstersin. Ve sonradan hesap vermek şartıyla hazineden lazım olduğu kadar para harcasın. Çünkü bugün Derbent'te oturan ve bizim istiklalimizi kutladığımız günde bir mana ile telgraflar gönderip tehdid eden kuvvet, vaktiyle meşhur bir siyasinin dediği gibi Azerbaycan hayatına çevrilmiş bir tabancadır. Ne kadar o tabanca bize doğru tutulursa, rahat oturamayız. O tabancaya karşı bizim kalkanımız hazır ve belli olmalıdır. Geçen defa dedim ki, o tabancanın çakmağına el atılınca, biz harekete, müdafaya gelmeliyiz. Şimdi biz görürüz ki, çakmağa el atılır. Böyle bir tehdidi görmemek için kör olmalıdır. Binanealeyh, hazır olmalı ve belli bir kuvvetle sınıra koşmalı ve çakmağa uzanan düşman eli bir an bileğinden vurulmalıdır. (alkış)

No:48
Kırk sekizinci Oturum

16 Haziran 1919

Mehmet Emin: Ben öyle bilirim ki, burada resmi bir mesele var. Demek şahsi mesele de varmış. Bizim elimizde bazı senetler var. Onların birisi konferans üyesi, muhterem **Halil Bey Hasmemmedov** tarafındandır; ikincisi hükûmet tarafından bir vesika var. Onlara ilave, **Celil Bey Sultanov**'un bir dilekçesi var. Üç vesika olduğu halde ticaret ile meşgul olan Behbud Han cenapları ticaretle daha fazla alakalıdır. Bugün yalnız ticaretle meşgul olan bir mebusun Celil Bey Sultanov hakkında söylediği söz doğru da, yanlış da olabilir. Meclis-i Mebusan'ın kararı suiteftiş üzerinde gerçekleşmiştir. Eğer o bilgi parlamentoda doğru verilmiş olsaydı, elbette, o zaman da başka karar verilirdi. Bu tenkidi edenler bilmelidirler ki, dünyada mevcut olan kanunlardan başka bir de kanun nazariyyeleri vardır. Madem ki, Celil Bey Sultanov durumunda olan mebuslar uzun müddet meclisten ayrıldıkları halde zaman ve mekan haricinde olarak tekrar parlamentoya gelirler. Onlar hakkında tatbik edilen kanun Celil Bey'e de tatbik olunmalıdır. Eğer tatbik olunmazsa, bir çeşit adaletsizlik olur. Meclis-i Mebusan bilerek ve idrak ederek adaletsizlik etmemelidir. Doğrudan da Vanseyeviç ve diğerleri gibi konferansa gitmiş olanlar hakkında tatbik ettiğimizi Sultanov hakkında etmesek, doğrudan da hakikate aykırı bir iş yapmış oluruz.

Muhterem mebuslar! Bana öyle gelir ki, bu hususta riyaset heyeti tarafından işittiğimiz karar, **Celil Bey Sultanov**'un ne suretle gittiği hakkında etraflı surette bilgimizin olmadığından işaret edip, o tertibe göre ona riayet edilmiştir. Fakat bununla beraber diğer delegelerimiz de vardır ki, onlar geçici olarak gitmişlerdir. Parlamentlerde bu konuda bir anane var: delegeler kanunun bu maddesinden müstesnadırlar. Parlamentimiz de bu ananeye müracaat eder. Bu şekilde Paris konferansına giden mebuslarımız da bu şekildedir. Zakafkasya konferansına giden Halil Bey, Fethalihan ve s. Celil Bey Sultanov hakkında ilan ve kabul olunan karar bir suiteftiş neticesi olmuştur.

Reis: Teklife itiraz yoksa .. Ahmet Bey.

Ahmet Bey Cevdet: Mesele hakkında sözüm yok. Parlamento kendi üyelerine izin verir, devletin işlerinden dolayı izinli gider, tekrar parlamentoya dönerler. Bunun gibi meseleleri halletmeli ki, bundan bir hafta önce birisini parlamentodan ihraç etmiştik, bugün onu tekrar kabul etmek parlamento için gülünç bir iş olur.

Mehmet Emin: Eğer o parlamento'nun kanunlarını bilseydi, 10 gün için bir ay izin isterdi. Nasıl ki, Vanseviç istiyor, yahut bize telgrafla haber verirdi. Fakat burada bir hata oluştuysa, bizim tarafımızdan oluşmamıştır. Onun kendisindendir. Biz Sultanov'un şahsen aleyhine değiliz. Ona başka türlü yaklaşılamaz. Bugün elimizde hiçbir bahane olmadığı halde koyduğumuz kanunları bozmak bize yakışmaz. Ben parlamentonun koyduğu kanunlara riayet etmesini istiyorum. Taki cemaat için örnek olsun.

M.E. Resulzade: Bu mesele teknik bir meseledir. Bu öyle değil ki, yerde kalan fazla oylar memlekette çok oy alana verilir. Bunun bir sayısının tesbit edilmesi gerekir. Her 25 bin bir mebus seçsin. Eğer bir liste seksenbin oy alırsa, o üç mebus çıkarsın, 5 bin oy fazla kalsın. 115 bin oy alan listeden 15 bin oy fazla kalacaktır. Bir listeden de 105 bin oydan 5 bin oy fazla kalmıştır farz edelim. Üç listeden 25 bin oy vardır. Bu oylar bir mebus çıkarırlar. Bu üç liste 11 mebus çıkarmalıdır. Bir adam üzerinde ihtilaf var. Nasıl olsun, kime düşsün? Birinin beşbin, öbürünün Onbeş bin, üçüncüsünün de beş bin oyu fazla kalmıştır. Burada kanun, o bir mebusu çok oy alan liste çıkarsın der. Yeni misalimizde 15 bin oy alan listenin olur.

Mehmet Emin Resulzade: Bu madde biraz izaha muhtaçtır. Burada adayların sayısından ziyade azalık yeri düşse, Meclis-i Mebusan'da o kadar boş yer bırakılmalıdır deniliyor. Mesela, bir listede 15 adam yazılmıştır. O liste o kadar oy almış ki, 20 adam seçilebilir. (5 adamın yeri boş kalır) layıha, aynı listenin 5 adamını ilave etmeye hakkı yoktur, yer de boş kalmalıdır diyor. Bu nokta-yı nazardan komisyonda çoğunlukla itiraz var idi ki,

ilave olarak boş yerlere aynı liste adaylar versin. Komisyonda çoğunluk buna itiraz etti, dediler ki, liste halka takdim olunur, lakin halk yalnız fırkaları değil, fırkaların çıkarmış olduğu adamları da dikkate alırlar. Halk düşünüp muhakeme etsin ki, aynı fırka ne gibi adamlar ile kendi proğramını tatbik etmek istiyor. Mesela, bir fırka beş altı bilinen ve meşhur adamı gösterip onları geçireceğim diye oyunu yığdıktan sonra yeniden öyle adamlar ilave ediyor ki, halk önceden bilseydi hiç oy vermezdi. O zaman aldanılmış olur ki, buna da izin vermek olmaz. Bunu önceden ölçüp her fırka gerektiği kadar aday göstermelidir. Listede bazı adamları yazıp, sonra aldığı oya göre cemaatten bihaber başka adamlar ilave etmek, halkı iğfal etmek olur. Her fırka kendi listesine istediği kadar adam yazabilir. Listeye 120'ye kadar adam yazılabilir. Bunlardan seçilemeyen seçilmez. Eğer burada yalnız birisi dikkate alınsaydı, fırkalaramı oy verilsin ona liste gerekmezdi. Liste öyle değil ki, oraya dört adam yazıp birini de dalda saklayasın. Onda seçiciler diyorlar ki, eğer o bir adamı tanısaydık belki o doksan adama oy vermezdik. Sonra bu kanunun partiler için de önemi vardır. Çünkü liste çıkarmaktan önce fırkanın adayları artacak, liste düzenleyecek, o liste düzeltmekte komitelerin elinde olur ve bilir ki, tüzüğü icra etmeyi kime bırakırlar. Deniliyor ki, adaylığını listeye yazdığı aza verdiği vekiller için kredi usulüdür veya değildir.

Mehmet Emin: Az önce burada Maliye bütçe komisyonu gelmeyen üyelerin adlarını okurken benim de 10 toplantının ikisine gelmediğimi söylediler. Burada izah olunacak bir nokta vardır. Sebebi söylenmeden gelmedi denilince, başka tesir hasıl olur. Doğrudan da belki azalar var ki, hiç gelmiyorlar. Bazıları da var ki, sebeplerinden dolayı gelmiyorlar. Komisyonların toplanma zamanı belli değildir. Çoğu zaman bir komisyon öbür komisyonla aynı zamanda, belki aynı saatte toplantı tayin ediyor. Odur ki, bir komisyonun toplantısında olurken başkası beni gelmedi yazmış. Eğer birine gitseydim, öbürüne gitmemiş olurdum keza. Yok zaman olur ki, bir komisyon reisi toplantı yap-

maktan dolayı diğer komisyona gelip, üyeleri tespit etsin. Ona göre ben bütçe komisyonunun toplantısında teklif etmiştim, komisyon reisleri bakanlık divanı ile görüşüp komisyon toplantılarının zamanı için belli saatler tayin etsinler. Ki komisyon toplantıları aynı saatte olmasın. Ancak bu şekilde olsaydı, yemin ederim 10 toplantının ikisini kaybetmezdim.

No: 49
Kırk Dokuzuncu Toplantı

19 Haziran 1919

Mehmet Emin: Bu meseleye esas bir nokta-yı nazarla bakmak lazımdır. Burada ulema ve din adamlarının haysiyetine dokunacak hiçbir şey yoktur. Bir defa bilmeli ki, halk cumhuriyeti ilan etmiştik, sonra, bütün hakimiyet milletin elindedir ve bütün kanunlar halkın oyuyla hakimiyeti milliye esasından çıkacaktır denmiştir. Halkın seçtiği mebuslar millet ve memleketin ne şekilde yönetileceğini hususunda kanunlar çıkaracaktır. Böyle bir zamanda eskisi ile bundan evvelki, esasları kurmak zemini değildir. O zaman çoktan geçmiştir.

Efendiler! Ulemanın vazifesi bir vazife-yi diniye olduğundan mukaddestir. **Mescitlerde vaz etmek mukaddes bir vazifedir. Seçim de mukaddestir diyorlar. Mukaddes bir işten din adamlarını mahrum etmek olmaz. Lakin, dini meselelerle olan bağ başka, dünya işlerinin ise bam başka olduğunu bilmek lazımdır. Dünya mücadelesi, siyasi mücadele, bence çeşitli tenkitler, münakaşalarla doludur. Bunun kutsiyeti elbette ki, din meselesinden, kutsiyetten başkadır. Dini kutsiyet ise ancak ahirete aittir, nokta-yı nazarıyle bu dünya ve onun meselelere dünya kutsiyetiyle bakmak olmaz.** Eğer dikkatli olsanız dünya mesailinde katiyen dini anlamda bir kutsiyet yoktur. İtikatlar tenkidin, muhakemenin üstündedir. Halbuki siyasi itikatlar daima tenkit edilirler. Bir şey ki, tenkide ve muhakemeye mahkumdur. Onda kutsiyet aramak abestir. Bir de dikkat ediniz ki, seçimler millet oyu-

nun bağımsızlığından oluşmalıdır. Ona göre bütün polis memurlarının, rütbece küçük polislerin ve başka hakimlerin seçim hakkı ellerinden alınır. Bu ne içindir? Diğer cumhuriyet ehillerinin hürriyeti olduğu gibi bu da her bir vatandaştır, niye seçimden mahrum edilsin. Ona göre, bununla nasıl başkalarının hür oy vermesini temin edersiniz. Bize, küçük rütbeli polis, polis memurları sopa ile, kamış ile din adamları ise vaz ile gelecekler diyorlar. Fakat, siz beni temin edermisiniz, polisler kamış ile gelince, bazı din adamları lanetler ve küfürlerle gelmeyecekler? Polisin elinde sopa varsa, din adamlarının da küfrü, laneti vardır. (alkışlar) (Sultan Mecit Yerinden o ruhani değil, o mersiyehandır) Evet, geçen sene bunun tecrübesini gördük, size mahsus olan din adamının birinin ne yaptığını gördük. Ona göre de daha imkan vermiyoruz ki, Allah'ın evinden istifade edip, yeniden küfürler yağdırıp, teşvik etmekle maksadlarına nail olsunlar. Bir de efendiler, bunu bilmelisiniz ulemanın vazifesi tarafsız halkı hak yoluna çekmektir. Fakat, insan bir siyasi fırkaya mensup olursa, tarafsız kalamaz. Bir zamandaki fırkalar rekabete çıkmışlar, bir zamandakiler, hissiyatla oynamış, bir zaman fırka meşru ve gayrı meşru vasıtalarla diğer tarafı mağlup etmeye çalışmış, bir zaman da duygusallık çoşmuş, fırkalar mücadele ve münakaşada ahalisini bir sınıf diğeriyle mücadele ve rekabete kalkmış, böyle bir zamanda yegane bir sulh yeri varsa ki, barışmak için oraya müracaat etmelidir. Böyle zamanlarda ulema sulh sözüyle gelip fırkalara nasihat etmelidir. Lakin ulema da bu karışıklıkta dese ki, hakk falan fırkanındır, falan fırka ise kıskançtır, o zaman meclisler bir ihtilaf yeri olur ve mitinglerde görülmeyen kavgalar olur ve ulema barışa davet edip, halkı barıştıracağı yerde, minberlerden doğru bilmediği fırkalar üzerine küfürler yağdırmakla ateş üzerine yağ dökecektir. **Bir alim bütün inananlan aynı görmelidir. İnananlar mescide gelip huşu ve huzur içinde Allah ile dünya endişesini unutmak isterken min-**

beri, meclisi mescid ve vaizi de siyasete karıştırırsanız, ister istemez siyasete karışmaya mecbur edersiniz. Bu suretle zavallı vatandaşı bura da da rahat bırakmayacaksınız, bir alim ki, minberden mesela musavat veya ittihat'a zıt gitse, minber dibinde oturan diğer bir vatandaşın da hakkı var ki, çıkıp ona itiraz etsin. Bir başkası da ona itiraz ederse, o zaman sorarım size burası mescit olur mu? Orası mescit olmaz. Bununla din temsilcilerinin saygısı artmayacak, azalacaktır. Çünkü benim mesleğime minberden biri zıt giderse, emin olunuz ki, bu zıt giden alim de olsa ben ona itiraz edeceğim. Ona karşı hürmet beslemeyeceğim. Şimdi söyleyiniz o ulemanın hürmeti kalır mı, katiyen kalmaz. Eğer istiyorsanız ki, mescit muhterem bir vasıta, sulh ve selah olsun, bırakınız o tarafsız ve mukaddes kalsın. Eğer istiyorsanız ki, din adamlarının haysiyeti baki kalsın, eğer istiyorsanız ki, mescit mescitliğinde bulunsun dünya meselelerini oraya dahil etmeyin, bırakınız orası ancak ibadet için kalsın. Din adamlarını siyasetten uzak tutun, onları bir maden gibi saklayınız ki, biz vuruşunca bir büyük ata gibi gelip bize arabulucu olsunlar ve desinler ki, vuruşmayın. Mücadele zamanı onlar da gelip desinler ki, hurra. O zaman kargaşalık çıkar, fesat olur. Bu böyledir. Bir alim ittihatçı, diğeri musavat, sosyalist olursa, ulemanın biri çıkıp der ki, oyunuzu falan fırkaya verin, ardından da mersiyeci çıkıp oyunuzu falan fırkaya verin, o yalan söylüyorsa o zaman ne olacak? Böyle mescitten ne çıkar? İşte bu nokta-yı nazardan mescitleri rakip siyasi fırkalar arasında bir amil sulh-ı silah üzre saklamak için bu madde kabul edilmelidir. Lakin bir alim minberden başka bir yerde, mescidin haricinde kendi fikri ve akidesini söyleyebilir. Kimse buna engel olamaz. Fakat, kendi siyasi fırkasından dolayı mescidi çıkar aleti olarak kullanmasın. Halkın ilahi huzura huşu içinde bir vaziyetten istifade edip istediği tarafa sürmesin, mescit ile minber tarafsız kalsın. Alimler halkı sulh-ı selamete ulaştırsın, mescid de işlere iştirak etmesin. (alkış)

No: 51
Olağanüstü Elli Birinci Oturum

27 Haziran 1919

Mehmet Emin Resulzade: Efendiler! Bugün Zakafkasya tarihinde mühim bir olay oldu. O hadisede Zakafkasya'da oluşan hükûmetlerin ayrılıp da herkes kendi başına millî hükûmet tesis etmesini kınayanlara bir cevaptır. Siz bilirsiniz ki, millî hükûmet kurmak fikrini tenkit edenler daima bir noktaya dikkat çekmek istiyorlar ki, bu hükûmetler şahsi fikirlerden doğmuş, bu hükûmetler ayrılırken birbiriyle vuruşacak, kin ve düşmanlıkla yaşayacak, kendi menfaatlerini anlatamayacaklar. Bu yanlış fikre ve art niyetle söylenen sözlere millî hükûmet fikrini savunanlar her zaman, millî hükûmet kurmak kesinlikle cemaat, çalışan halkı yekdiğerine karşı çıkmak değil, bilakis onları kemal-i idrak ile kendi hukuklarını tamamıyla anlayan, menfaatlerini anlamak üzere tek vücut tek yüz haline gelir, bu vasıta ile milletler birleşmez belki anlayışlı hale gelirler diyorlar. Bu teşkilat milletlerin birleşmesi için bir vasıta olur. Bugün Gürcü milleti ile imzaladığımız antlaşma ispatlar ki, millî hükûmetleri savaştırmazlar, belki bir tehlike vaki olursa derhal tehlike millî hükûmetlerin yakınlaşmasına, uzlaşmasına, birleşmesine daha iyi vesile oluşturur. Bugünkü muahedename işte Zakafkasya hükûmetlerine vurulan töhmetin canlı bir tekzibidir.

Efendiler! Bu muahedename iki milletin muahedesi kendilerini dış düşmanlara karşı tehlikeden saklamak için hazırlanmaları ve birleşmeleri öyle bir anda gerçekleşti ki, dışardan kara kuvvet ve kara tehlike bizi tehdit ediyordu. Denikin'in Zakafkasya'ya karşı tecavüzü aleyhine olarak karşı ittifak vücuda getirdi. Bu münasebetle Farsların bir şiiri var diyor ki: **eğer Allah istese düşman hayra sebep olur** işte Allah'ın isteği ki bu da cemaatin isteğidir. Denikin de Allah'ın istediği düşmanlardan ki, düşmanlığı hayra sebep olur.

Efendiler! Hükûmetler arasında akt olunan muahedenameler olabilir ki, hükûmette bulunanların fikrince faydalı görünse

de, geniş halk ve cemaat tarafından uygun olmasın islah-ı mahsusa ile anlaşılamaz. Bugün onayımıza sunulan ittifak öyle bir muahedenamedir ki, yalnız hükûmet değil Azerbaycan milleti tarafından makbul görünmüştür. Gürcistan ile Azerbaycan arasında dostluk, ittifak birkaç küçük itilafa rağmen Azerbaycan milleti arasında mağlup olmuştur. Bugün ki, meclis aynı muahedenameyi tarihi olarak tasdik edecektir. Azerbaycan milletinin yüreğinde Gürcü milletine karşı daima güzel ve samimi hisler beslenmiştir. Azerbaycan milleti umumi düşmanlarına karşı Gürcülerle silah arkadaşı olduğu gibi hemfikir ve mutabık olacaktır. Ona göre bu ahidname yalnız Meclis-i Mebusan tarafından değil bütün millet tarafından alkışlanacaktır. Bu millet de böyle düşünür. (alkış) Siz muahedenamenin konularını gördünüz ki, bu ittifak yalnız bir maksat için akt olunmuştur ki,o maksat da bizim istiklalimizi ve toprak bütünlüğümüzü dış kuvvetlere karşı korumaktır. İşte bu antlaşmanın asıl maksadı. Burada tecavüz maksadı yoktur ve olamaz. Bir millet ki, bütün hükûmet ve hakimiyetini millî hukuk üzerine kurar ve mevcudiyetini müdafaa etmek istiyor, böyle bir millet oluşumunda hiçbir zaman başkalarının millî hukukuna emperyalizm fikriyle tecavüz etmez. Böyle milletleri tecavüzkarlıkla suçlayanlar ya garazkardır, ya da ahmaktırlar. Ona göre Azerbaycan ile Gürcistan arasında imzalanan bu muahedenameyi maksat gütmek ve zan altına almak gibi telakki etmek olmaz. Elbette biz arzu ederiz ki, bu ahidname yalnız Azerbaycan ve Gürcistan'ın değil bütün Zakafkasya devletlerinin ahidnamesi olsa idi. Bütün Zakafkasya tehlikesine karşı bu muahedenamede bütün Zakafkasya devletleri temsilcilerinin imzası olsaydı. Bu yoksa buna teessüf ederiz. Fakat yine ümit ederiz ki, Zakafkasya'nın üçüncü bir mühim üyesi olan Ermeni çilekeş halkı hakiki arzu ve menfaatinin bizimle beraber olmakta olduğunu düşünüp, bizimle daima, barış içinde yaşamak mecburiyetinde olduğunu anlar. Eğer Ermeni demokrasisi temsilcileri bugün bazı cereyanlara uyarak meseleyi anlamamışlarsa de yakında anlayıp muahedenameleri imza

ederler ve imza etmelerine de imkan vardır. Azerbaycan ve Gürcistan temsilcileri muahedenamede böyle bir maddeye yer vermişlerdir.

Maddede üçüncü komşu olan Ermeni milletine imkan verilmiştir ki, belli bir zamana kadar isterlerse ittifaka iştirak edebilirler. Ümit ederim ki, Ermeni demokratları kısa bir süre içinde kendi menfaatlerini anlayıp geleceklerini ve menfaatlerini Zakafkasya milletleriyle birlikte müdafa etmeye çalışırlar...

Efendiler! Bu kürsüden inmeden evvel ben muahedenamenin tarihine Azerbaycan hükûmetinin bilfiil kendi toprağı üzerinde birinci hükûmet teşkili arasında tesadüf olarak bir münasebet görürürm. Haziran'ın başlarında Azerbaycan ile Gürcistan kendi aralarında bir antlaşma imzaladılar. Yine geçen yıl Haziran'ın başlarında Gence'de Azerbaycan'ın önceki hükûmeti kurulmuştu. Azerbaycan resmen oluşturulup paydar olması için ebediyyen kendisini müdafaa etmek, dışardan gelecek her türlü tehlikelere karşı komşuları ile ahidname imzaladığı yine aynı tarihe tesadüf eder.

Efendiler! Bana izin verirseniz bunun tesadüf değil ben gerçek ahd ederek hüsn-ü tesadüfle iki milleti temsil eden cumhuriyetlerin, iki milletin umumi demokratlarının arzularıdır. Zannederim hürriyetimize tecavüz vaki olursa bir silah arkadaşı gibi Azerbaycan ve Gürcistan milleti beraber hareket edecektir. (sürekli alkışlar)

No: 56
Elli Altıncı Oturum

17 Temmuz 1919

Resulzade Mehmet Emin: Teessüf edilecek bazı cihetler vardır ki, o cihetleri Kara Bey gerekenleri söyledi. Çünkü orada olan şeylerin aynısını söylemek mümkün değildir. Parlamento üyesi Malhazyan cenapları, bu mesele iki milletin arasındaki heyecanı kaldırsın diyorlar. Eğer işe hakikat nazarı ile baksak gö-

rürsünüz ki, bu hususta Azerbaycan Ermenistan'dan çok çalışıyor ve adalet göstermektedir. Çünkü Ermenistan Nahçivan Müslümanları onları istemediği halde onlara sahip oldular. Ve sonra oradaki ahaliyi göçe mecbur ettiler, üzücü bir çok meseleyi ortaya çıkardılar. Umumiyetle Ermenistan'da açlık var diyorlar bu doğrudur. Fakat birçok fark var ki, orada Ermeni açlarına yardım edilir. Müslümanlara yardım edilmiyor. Yalnız Ermeniler tarafından değil, Amerika tarafından da Müslümanlara yardım edilmiyor. Tabii hal böyle iken Azerbaycan onlara karşı koymalıdır.

Ermenistan hükûmeti reisi Hatisov söylemiştir ki, Azerbaycan'da Ermenilerin hali Ermenistan'daki müslümanların hali kadar iyi olsaydı, ben bununla iftihar ederdim. Evvela Allah eylesin ki, buradaki Ermenilerin hali Ermenistan'daki müslümanların hali gibi olsun ve burada bir de fikir beyan ederim ki, güya Ermenistan'daki müslümanları Azerbaycan'a göndermek lazımdır. Bu doğru fikir değildir. bu hareketle biz Ermenilerin arzularına emel etmiş olurduk. Ve onlara yardım ederdik, Nahçıvan ve Şerur gibi kazalar var ki, onlar bizim tebalarımızdır. Biz var kuvvetimizle çalışmalıyız ki, onları kurtaralım. Hükûmetten rica ederim ki, gönderilen unları yerinde adaletle uygun dağıtsınlar, ahali için gönderilen unlar vekillerin cebine girmesin.

No.60
Altmışıncı Oturum

29 Temmuz 1919

Mehmet Emin Resulzade: Burada Mustafa Bey'in bir fikri vardır. Bu fikre önem vermemek olmaz. Demokratik parlamentolarda askeri meseleler tartışılırken meclisler kapalı olur. Bunun önemli bir manası vardır. Fakat maalesef, bizde bu gibi şeylere riayet edilmiyor. Kürsüden herkes istediği şeyi söylüyor. O sözlere de açık açık cevap vermek olmuyor. Bununla beraber askerlik bir yılmı olsun, beş yılmı olsun çok zor bir meseledir. Madem ki, esas itibarıyle askerlik mükellefiyeti kabul edilmiştir.

Müddetin 2 yıl, 5 yıl olması meselesi fenni bir meseledir. Bu hususta bizden evvel askere alma hakkında medeni devletler ve askeri mütehassısların fikri vardır. Harbiye Nezaretinde burada söz söyleyenlerden daha ziyade mütehassıslar vardır. Onların fikirlerine de önem vermeliyiz. Son askeri mütehassıslar iki sene üzerinde durmuşlar. Ve iki seneyi yeterli görmüşlerdir. Daha kuvvetli askeri teşkilata sahip olan ve bugün silahlı millet olarak tanınmış olan Almanya'nın meşhur generallerinden Fordurgum'a yazmış olduğu askeri eserinde askerlik hizmetinin iki sene olmasını kafi görmüştür.

O halde biz kendi hissiyatımıza kapılıp da sırf kendi fikrimizi yeterli görmeyelim. Bence askeriyenin ve askerlik uzmanlarının fikrini dikkate almak ve uygun görmek lazımdır. Bize tecrübeler gösterdi ki, başı bozuk, talim ve terbiye görmemiş cemaatle iş görülmüyor. Her bir iman Her bir itikat bir sebebe bağlı olmamalıdır. 2 sene askerlik müddeti fikri birçok denemelerden sonra ortaya çıkmıştır. her bir şeyi uzmanların fikri ve daha sonra denemelerden netice olarak hasıl oldu. Lakin bunların hiçbiri olmazsa ve dikkate alınmazsa ve bu kürsüden çıkıp bir yılda kafidir deniyorsa, o zaman düşünelim ki, bu bir geçici heves olur. Bu bir iman, bu bir inanç değildir. Bir inat, dışarıya karşı tesir etmesi için yapılan boş bir hevesin neticesidir. Bu adım da çok korkunç ve tehlikeli bir şeydir, çünkü böyle nazariyye hiçbir zaman uzman düşüncesinden olamaz. Bunu saçı sakalı ağarmış bir şahıs bu kürsüden söylerse zannederim memleket için iyi olmaz. Burada İngilizlerin gönüllü sıfatıyla bütün dünyayı aldıklarını söylediler. İngilizlerin mecburi askerlik hizmetleri yoktur. Askerleri tamamen gönüllü idi. Lakin bunu söylerken İngilizlerin tutmuş oldukları coğrafi mevkiyi göze almıyorlar. Onların memleketi bir adadır. Karada hiçbir şeyleri yoktur. Onun için mecburi asker koymaya ihtiyaç görülmemiştir. Lakin bunun karşılığında İngilizler kuvvetli bir filoya sahiptirler. Böyle bir milletin siyasetini bir taraflı, bir süs olarak kabul etmek mümkün değildir.

Mamafih bu savaşta İngilizler kendi adalarından dışarı çıkmak istediler. İngiliz gizlice Almanlara karşı çok iyi çıkamadı, o zaman İngilizin kabul etmemiş olduğu askerlik mükellefiyetini kabule mecbur oldu.

Askerlik müddetinde bizim dediklerimizi kabul ettiler. Ve sonra Napolyon'dan ve onun ordusundan bahs ettiler. Acaba, onlarda altı ay mı askerlik var idi? Yemin ederim ki, bunu düşünmemiş olsunlar. Bu, Karayev'in düşüncesidir ki, Lenkeran'da halk arasında öyle gayretli albaylar çıkar ki, yalnız Mehdi bey değil, belki Kerim Saniyev'ide yan yana koysanız vurur. Lakin öyle yemin ederim ki, böyle kahramanlar bu memleketi, bir milleti kışla hayatı görmeden müdafaaya kadir olsunlar.

Karayev: (yerinden) Denikin'den kim müdafaa etti?

Mehmet Emin: (devam eder) Biz sizin tecrübenizi Şamhor savaşında gördük. Rus askerlerinden tüfek aldıktan sonra kendiniz de korkuda kaldınız. Nizami askerlere galip gelenler tüfek paylarını aldıktan sonra, zorla patronlarımızı da veriniz dediler. Size böyle adamlar lazımdır ki, Mehdi Bey gibi adamları vurabilsin. Fakat bize böyle adamlar lazım değildir. böyle askerlerle de Denikin'in karşısına çıkamayacaksınız. Bunu Harbiye Nezaretindeki, uzmanlar böyle teklif ederler. Ona göre de bu layihayı olduğu gibi kabûl etmeyi teklif ederiz. Öyle asker yetiştirmek lazımdır ki, kışla görmüş, silah tutmuş, hudud beklemiş asker olsun. Vatan ve memleket müdafaası için hudutlarda durabilecek böyle askerler lazımdır. Şamhor kahramanları gibi yaramaz ve bu görevi yerine getiremezler. O zaman hükûmette hudutta iyi bir ordu görür. Yoksa altı ayda asker yetiştirmek olmaz. Ve Şamhor kahramanları ile de Denikin'in karşısına çıkmak mümkün değildir.

Vatan savunması için hakiki asker olmalıdır. Eğer hakiki askere ve sağlam bir orduya sahip olmak istiyorsak iki seneyi kabul etmeliyiz.

No: 65
Altmış Beşinci Oturum

14 Ağustos 1919

Mehmet Emin Resulzade: Tertip hakkında müsaade etseydiniz?

Başkan: 21 üye seçilecek idi.

Kara Bey: Ne suretle olsun, açık mı olsun?

Başkan: Böyle de seçmek olur. Seçimi açık yapmak da olur. Kapalı seçime ihtiyaç yoktur.

Mehmet Emin: Rica ederim.

Başkan: Buyrunuz.

Mehmet Emin Resulzade: Bu merkezi komiteye üye seçilmesi hakkında grupların ayrı ayrı kararları vardır ve gruplar daha kendi aralarında anlaşmamışlar ve adayları göstermemişlerdir. Komitenin intihabı için teneffüs esnasında kağıtlar hazırlanıp, her grub kendi adaylarını göstermeli ve seçmelidir.

Mehmet Emin Resulzade: Bu meselenin lehine de aleyhine de söz söylemek mümkündür. Harbiye Nezaretine verilmesinin lehine olarak denebilir ki, hududlarımızı muhafaza etmek Harbiye Nazırına ait bir mesele olduğu için bu da ona verilmelidir. İlk bakışta bu uygun görülür. Fakat hudut muhafazası başka bir askerin olacaktır. Dışardan bizim hudutlarımıza bir kuvvet tecavüz ederse, aynı hududun müdafaa ve muhafazası için askeri teşkilat lazımdır. Hudut da bu askeri koymanın teşkilata ve Harbiye Nezaretine müdahale hakkı var. Fakat, şehrin içerisinde asker varsa yöneticilik lazım değildir. Halkı eşkiyalardan muhafaza etmek için asker lazım olduğu gibi kaçakçılardan korumak için de bu teşkilat lazımdır. Bu istibdat zamanından kalmıştır diyorlar. Her bir şey, istibdat zamanından kalmıştır. Her bir şey, istibdat zamanında polis de vardı özel emniyet teşkilatı da var idi. Lazım değil harbiyye de verelim demek olmaz. Halbuki, şimdi gümrükte ihmal en aza inmiştir. Eskiden mal değişimi yok iken, ticaret yolunda iken kaçakçılık da çok olduğu halde böyle bir askeri hudut teşkilatına lüzum görülmüş idi. Şimdi ise her bir

şey çığrından çıktığı halde. bu meseleyi de Harbiye Nezareti'nin üzerine bırakırsanız o zaman vazifesi ancak mukaddes vatan müdafaası iken, onu bir kaçakçılık ve dahili eşkiyalarla uğraşmaya alıştırırsanız, onun askeri şerefini tahrif etmiş olursunuz. Askerin vazifesi istiklali korumaktır. Bunu izah etmeli, yoksa şerefine aykırı kaçakçılık gibi şeylere onu sevk etmek, askerlik şerefini ihlal eder.

Hudut da gümrük meselesi üzerinde bir olumsuzluk görülürse, oradan ilk şikayet Maliye Nezareti'ne gelecek, Maliye Nezareti de Harbiye Nezareti'ne yazacaktır ki, sizin askerleriniz bu şeyleri yapmış, o da yazacaktır ki, bizim askerlerimiz değil, sizin adamlarınızdır. O diyecek sizin memurlardır. Öbürü yok diyecek, suçlu sizin askerinizdir. Böylelikle ihtilaf iki nezaret arasında gidecektir. Ve bu arada bu karışıklık da kaçakçılık daha da çok olacaktır. İstibdat zamanı bu hudut askerleri ayrı teşkil olunduğundan istibdat gücü ile değil, o zaman da bu düşünce ile meydana çıkmıştır. Eski zamanda Rusya'nın hudutları büyük ve muntazam general orduları tarafından muhafaza edilirken, yine bu kaçakçılık meselesini böyle zayıf bir kuvvete vermişti. Bu kaçakçılık üzerinde olabilecek bir münakaşadan Maliye Nazırı mesul iken kuvvet Harbiye Nezareti'nin olur. Demek vazife ayrı, sorumluluk da ayrı adamda olur. Böylelikle şimdi içinden anlaşmazlık çıkabileceğinden o zaman da Maliye Nezaretine verilirdi.

No: 67
Altmış Yedinci Oturum

21 Ağustos 1919

Mehmet Emin: (Musavat) Burada üniversite meselesinde gerek bizim efkar-ı umumiyemiz, gerek parlamento salonlarında ayrı ayrı gruplarda muhtelif renk almış ve başka başka bakış açılarıyla bu meseleye yaklaşırlar. Her şeyden evvel biz hepimiz bunu itiraf ederiz ki, Azerbaycan dahilinde ilim ve fenne aşina uzmanlar genel olarak memleket irfanını yükseltmek için

Dar'ül-fünun binası lazımdır. Esas olarak üniversite açılması aleyhinde değiliz diyorlar. Fakat doğrudan ise aleyhinedirler. Mesele açık şekildedir. Şimdi görelim bu üniversite tesisi lazımdır, lazımdır diyorlar. Bu hususta müzakere lazımdır. Bilirsiniz ki, memleketlerde, özellikle bizim memlekette Dar'ül-fününa ihtiyaç o bakış açısından vardır ki, bizde fen alimi, sahasında uzman, ilmi noktalarda alim adamlar, ulema yoktur. Bu tür adamların yokluğu her yönden tesirini gösterir. Ona göre bir an evvel ulema, fen alimi, usule aşina adamları yetiştirmek hükûmet ve memleket vazifesidir. Elbette iyi olurdu bu fen ocağı, bu ilim kaynağı kendi dilimizde olsaydı ve orada ki profesör ve müderris Türkçe ders verseydi. Mateessüf fiilen bunu tatbik etmek böyle bir fen ocağı açmak imkanı bizde henüz yoktur. Başka memleketlerde olduğu gibi hiçbir zaman ilmin, fennin başka lisanlarda yıllarca olsa da ihtiyacı lüzumsuz olduğunu tecrübe göstermiştir. Madem ki, biz hepimiz aynı bakış açısındayız, ilim, fen ilmi bize lazımdır. İtiraf etmeliyiz ki, Dar'ül-fünun da bize lazımdır. Başka bir lisana müracaat ederken bu hususta ne için yalnız Rus lisanına yüklenilir ve buna imkan verilir. Bu ne için böyle -cevabı açıktır. Bu öyle bir mesele değil ki, onu halledemeyelim. İlk defa içimizde birçok ders almaya hazırlanmış talebeler vardır ki, yalnız Rusça öğrenmeye dersleri ve imkanları vardır. Binaen-aleyh Avrupa memleketlerinden birinin lisanında mümkün olsa idi, o lisanda yapardık. Bu olmayacaktır, çünkü talebelerimiz Rus mekteplerinde Rusça ders almışlar. Bu noktayı nazardan bir delil var. İlim ve fennin Dar'ül-fünun'da Rusça öğretim yapılmasına gelince elbette, bize söyleyebilirler ki,, dar'ül-fünun millî olmayacak, orada yapılan dersler Türkçe olmayacak, bu suretle talebelerimizi harici memleketlere gönderip, bu suretle tahsil yapmaları mümkündür. Bu doğrudur. Fakat dikkat etmeliyiz ki, memleketimizin ilim ve fenne olan ihtiyacının bu yol ile temini mümkün değildir. Elbette biz daha ihtisaslı ve bilgili adamlar yetiştirmek için Avrupa'ya talebeler göndereceğiz. Fakat aynı zamanda memlekette de bir fen ve

ilim ocağı vücuda getireceğiz. Çünkü dar'ül-fününu yalnız talebeler hazır etmiyor. Bununla beraber ilim ve fenne aşina adamların ve ihtisas erbabının bir mecmuası olacak ki, bir taraftan talim ederken diğer taraftan memleketi öğrenir, onun ahval ve hususiyetini tahlil ve tenkit eder. Bu bakış açısından dar'ül-fünun Azerbaycan'a dışardan birçok ilimler ve profesörler getirecektir. Onlardan hiçbir suretle korkup tedbir almak gerekmez, güya alimler ve profesörler burada bir Rus medeniyetinin ocağı olup kalacak da, talebeler Ruslaşacaktır. Benden önce konuşan konuşmacı burada açılacak dar'ül-fünun'da Rus medeniyeti ocağı diye her ne kadar söylendi ise de, ben zannedersem bu şekilde konuşan zevat o grup namından burada fikir beyan eder ki, o komisyonda tamamıyla dar'ül-fünun aleyhinde cereyana daha kuvvetli desteklemek ve ona yardım etmek düşüncesinden bu suretle burada bu şekilde konuşurlar. Lakin emin olsunlar ki, madem ki, hükûmet bizim elimizde dar'ül-fünun'a davet ettiğimiz adamlar üzerinde hakim olacağız ve maddi cihet elimizde olduğundan maaş endişesi gibi düşünceleri olmamalıdır. Onların defalarca Rus ilmi, Rus medeniyeti diye tekrar etmeleri halkın düşüncesinden korkudandır. Çünkü herkes bilir ki, Rus veya başka bir millet medeniyeti yoktur. İlim ve fen tarafsızdır. Dünya'da Rus ilmi değil, beynelmilel bir ilim var. Biz bu beynelmilel ilmi, her bir milletin ağzından işittiğimiz gibi, Rus profesörlerin ağzından öğrenebiliriz. Çünkü bize ilim Çin'de de olsa öğreniniz demişler. İlmi ve fenni Çinde bile olsa öğrenmeyi tavsiye etmişler. Binaenaleyh Çin'de öğrenilmesi lazım gelen bir ilmi Azerbaycan başkentinde bir Çin'liden öğrenmekten bizim için hiçbir fark ve tehlike yoktur. Biz rusluk merkezinde, Rus dar'ül-fünunlarında tahsil edenlerden zarar görmedik. Bilakis onlar daha sebatkar olurlar. Biz, Rus dar'ül-fünunlarında tahsil edenlerin tamamı ile temsil etmesini değil, politikasıyla ciddi surette mücadele edenlerin o dar'ül-fünunlardan çıkanlar arasında gördük. Binaenaleyh bu bakış açısından hiçbir korku yoktur. Dar'ül-fünun'un faydalarından birisi de budur ki, burada bir

kere ilmi bir müessese vücuda gelecek. Bununla memleketin meçhul kalmış birçok hususiyeti öğrenilecektir. Halk arasında ilme ve fenne olan merak artacaktır. Diğer taraftan dışarıya gitme imkanı bulamayan talebeler ilim ve fen öğrenmek imkanında olacaklar. Zamanla bu dar'ül-fünun git gide millileşecek. Bununla beraber orada Türk dili umumi surette mecburi olarak geçilecek ve öğrenilecektir. Rus veya ecnebi bir lisanda tahsil ettiği bir ilmi kendi dilinde ifade edebilecek. Halbuki dışarı giden talebelerimiz için bu mümkün değil. Onlar kendi lisan ve muhitlerinden ayrılmak mecburiyetinde oldukları halde dar'ülfünunumuzun talebeleri ise tahsil ettikleri ilimlerle beraber halk arasında olacaklarından, bunun da bize birçok faydası olacağı tabiidir. Fakat bazı düşünceler vardır. O düşüncelere bizim grup dahilinde azınlıkta kalanlar da iştirak ediyorlar. Onlara itiraz etmek de mümkün değil. İlk olarak istenilen profesörler bulunmayacak. Tabiat ve başka bu gibi şubeler için olan alet ve edevat elde edilemeyeceğinden dar'ül-fününumuz eksik olacaktır. Aynı zamanda burada Rus profesörleri olduğundan bize Rusya'dan yeni ayrılmış olduğumuz için aynı profesörler bizi tekrar Rusya ile birleştirmek fikrini takip edecekler. Bunlar basit düşüncelerdir. Grup çoğunluk itibarı ile kabul edilen kanun taraftarıdır. Bunun kabulünü teklif eder. Grubumuzun düşüncesini arz ettim ve özel olarak diyorum ki, her memlekette, her yerde dar'ül-fünunlar bu şekilde kurulmuştur. Genel olarak eğer Rusya dar'ül-fünunlarının tarihine bakarsanız görürsünüz ki, onlar da böyle kurulmuştur. Ona göre de bizde (hoca) yoksa hiç olmamalıdır diyemeyiz. Ve eğer bugünkü Türk dar'ül-fünunlarına baksanız orada da Almanca, Frenkçe öğrenim yapıldığını görürsünüz. Hiçbir millet tarihinin ilk adımında millî bir dar'ül-fünuna sahip olmamıştır. Önceleri yabancılardan istifade ederek, sonra gitgide kuvvet kazanmıştır. Binaenaleyh korkmamalıyız. Dar'ül-fünun hangi dilde olursa olsun açık olmalıdır. Çünkü bu müessese ile biz bir irfan müessesesi kuracağız ve gitgide kendi gençlerimizi onun vasıtasıyla aydınlatıp istediğimiz millî pro-

fesörlerimize yavaş yavaş sahip olacağız. Meşhur Rus müsteşrikleri eğer buraya getirmeye muvaffak olursak ve tabiidir ki, olacağız da, çünkü bir profesör tehdidi altında vatanı Rusya'da akrepler içerisinde çalışmaktansa Azerbaycan'da oturup kendi düşüncesini yürütmek, alelhusus ki, onları maddi yönden de temin ederseniz, onlar buraya gelir ve emin olunuz ki, ihanet de etmezler. Siz buna güven ile elinizi kalbinize koyup oy verebilirsiniz. (alkış)

No: 68
Altmış Sekizinci Oturum

25 Ağustos 1919

Mehmet Emin: Tabii bilirsiniz, bu Ahrar grubu tarafından verilen arzı matbu bir arzdır. Bunun fakültelerde Türkçe alınması kaydolunduğu zaman bu arz zannederim aynı maksattır. Bu ilave edilmiş arzını parlamento bir arz olarak kabul edebilir. Fakat yeni madde gibi kanuna belirsizlik koymak mümkün değildir. Kanuna yazılan maddeler açık olmalıdır. Kanuna yazılan maddeler açık yazılır. O derecede güçlü öğretmen olsun ki, okuduklarını Türçe diyebilsin. Bu bir arzu olarak kabul edilir. Fakat bir madde kanun olamaz. Bu arz madde olmadığından parlamento arzı kabul eder.

Mehmet Emin Resulzade: Ortada bir anlam bozukluğu var. Ona göre meseleler engele uğruyor. Ya şimdiki kanun dahilinde dar'ül-fünun kurulması olmaz demeli ve ısrar etmeli. Veyahud elde mevcut kanunla bazı noksanlarla mektebi açmalı. Madem ki, şimdiki kanunlar dahilinde etraftan profesörler çağırarak dar'ül-fünun açılır, itiraz edilmez, o halde onların muhtariyetine de itiraz olmamalıdır. Muhtar olan dar'ül-fünunlarda profesörler seçilir ve tehdit edilir. Yoksa onların muhtariyeti siyasi bir muhtariyet değil, nizamname dahilinde ilmi bir muhtariyettir. Biz eğer bu ilmi muhtariyeti haiz heyete ilmi alakası olmayanları da dahil edersek bu doğru olmayacaktır. Her halde şimdiki zamanda noksanlarla beraber dar'ül-fününu bu şekilde ka-

bul edip, ona muhtariyet verilmelidir. Meselenin aleyhinde olanlar daha ziyade siyasi taraftan düşünürler. Eğer muhtariyet verilmesiyle bir tehlike mevcut ise bu tehlikenin önün Maarif Nezaretine verilecek küçük bir yetki ile kontrol edilir. Esasen hükûmet elinizdedir. Hakim sizsiniz, her şeyi yapabilirsiniz. Fazla tehlike gördüğünüzde icabında tahsisatını keser ve Maliye Nezaretine emir verirsiniz.

Mehmet Emin: Burada bu madde münasebetiyle bir pratik ameli meseleden bahs olunur. Bir de esas prensipten bahs olur. Mülkü hacz etmek ya mümkündür yada değildir. Bu hususta hükûmetin, devletin elbette yetkisi vardı ki, lüzum gördüğü taktirde müesseseleri özel şahıslara ait mülkleri halk idarelerini umumun hayrı için iyi bildiği için sahibinin elinden alır. Bu bakış açısıyla mekteplere bina lazımsa hükûmet alır. Bu iki bina yeterli olmazsa hükûmet bir kanunu parlamentoya gönderir. Parlamento da dar'ül-fünuna lazım olduğu için karar verir, mülkleri hacz eder, mülkün kıymetini verir, sahibi razı edilir. Bununla da mesele bitmiş olur. Esası ile böyledir. Fakat burada söylediler ki, dar'ül-fünun açılınca ticaret mektebini kapamak doğru değildir. Maarif Nazırı dedi ki, ticaret mektebi özel değildir. Bu mektebi Maarif Nezareti idare ediyor. Ticaret mektebini hacz etmek için nazır daha önce düşünmüş ki, ne yapsın. İhtimal ki, ticaret mektebi başka bir yerde olsun, daha uygundur. O binayı alıp dar'ül-fünuna vermek ve ticaret mektebini başka bir binaya taşımaya Meclis-i Mebusan karar verirse işe engel çıkmaz. Mamafih, Ahmet Bey'in dediği gibi bir dar'ül-fünun için özel olarak parlamentodan bir kanun geçirmeye lüzum yoktur. Dar'ül-fünun'a bina vermek için hükûmet yetkisi çerçevesinde hareket etsin. Buna göre de Ahmet Bey'in teklifi kabul edilsin.

Mehmet Emin: Bilirsiniz ben mahiyet itibarı ile bunun aleyhine çıkmadım. Şekil itibarı ile diyorum ki, umumen reye koyun. Mesele odur ki, komisyonlar noksan seçilir. Bir gruptan

bir temsilci çıkmışsa o parlamento seçilir. İstifa veren beyanat verir. Bir grubun temsilcisi bir komisyondan gitmiş, diyor ki, yerine başka adam veririm, manen doğru olsa da şekil itibarıyle olmaz.

No:74
Yetmiş Dördüncü Oturum

18 Eylül 1919

Mehmet Emin Resulzade: Ben burada vaki olan tashihleri Karayev tarafından gelen hususta uzun uzadıya konuşmağa ihtiyaç görüyorum. Bu hususta onun fikriyle rektör şurasında bir talebe temsilcisi olsun. Bu terbiye nokta-yı nazarından doğru değil. Profesörler şurasına bir talebe temsilcisi dahil etmek ilim nokta-yı nazarından fayda getirmez. İfade edilen teklife göre, rektör Maarif Nazırı tarafından tasdik edilmesine lüzum görüyor ve diyorlar ki, güya bu da dar'ül-fünun muhtariyetine zıttır. Ve Malhazyan cenapları buna itiraz etti. Bu doğru değil. Fakat başka memleketlerde de dar'ül-fünun var, bu dar'ül-fünunlarda Maarif Nazırları bu işi tecrübe etmişlerdir. Eğer Rusya'da dar'ülfünunlarda Maarif Nazırlarının iş yapmasından ve tasdik meselesinden korkmak lazım gelirse, Azerbaycan için düşünmek ve korkmak doğru olmaz. Elbette Maarif Nazırı'nın bir takım siyasi ve bir takım başka düşünceleri ve bu düşünceden Azerbaycan dar'ül-fünun idaresine kötü tesir hasıl olur. Efkar-ı umumiyeye gelince bazı vaziyet hasıl olur ki, bu da dış siyasete tesir edebilir. Onun yalnız ilim ve fen için değil, fakat rektörün Maarif Nazırı tarafından tasdik edilmesi devlete bu bakış açısından siyasi faydası var, kesinlikle zararı yoktur. Düşününüz ki,bir cumhuriyet'te ki, başka yerlerden profesörler gelir ve orada okumaya başka yerlerden de gelenler olacaktır. İlim ve fen için tasdik ettirmeye bir kast olamaz ve engel çıkarmak dahi doğru olmaz. İlme hizmet lazımsa da fakat siyasetimize zarar ve ziyan veren unsurları tasdik ettirmeye uygun olmaz. Azerbaycan dar'ül-fü-

nunun şurası uzakta değil. başkentimiz olan Bakü şehrindedir. O başkentimizin hususiyet ve keyfiyetçileri ile hesaplaşmak mecburiyetindedir. Onlar seçilmeden evvel bilirler ki, seçildikleri şahsi nezaret tasdik eder veya edemez. Eğer şura ile nezaret arasında bu hususta ihtilaf olmazsa bu gibi maddelerin asla önemi olmaz. Ben rektörün Maarif Nezareti tarafından tasdik edilmesi taraftarıyım. İki sene veya üç sene süresinin olmasına, buna da ben bir türlü razı olamıyorum. Doğrudur, Ahmet Bey söylediği gibi demokratik usul ile iki sene kabul görülmüştür. Eğer parlamento seçimleri ve sair teşkilatın seçimleri yapılsa idi, bunun zararı olmazdı. Lakin dar'ül-fünun yeni bir meseledir. Yeni işte bir takım sistemler vardır ve olacaktır. Yeni iş başına geçmiş olan şahsa işi eline almak için uzun bir zaman dilimi gerekir. Üç sene de uzun bir zaman değildir. Onun için ben böyle bilirim ki, üç seneyi iki seneye indirmenin pratik olarak faydası olamaz.

No: 76
Yetmiş Altıncı Oturum

22 Eylül 1919

Mehmet Emin Resulzade: Mütalaa ve tasdikimize sunulan mesele, öyle bir meseledir ki, bunu her ne suretle, her ne şekilde muhakeme etsek, neticede kabul etmekten başka çare yoktur. Yoldaşımız Karayev cenapları falcılık gibi bir keramette bulundular. Bu hususta konuşmak isterim fakat eleştirilerin geleceğini bildiğim için bu meseleyi hükûmetin bakış açısından değil mantık ve esası tarafından düşünmek lazımdır. Taa ihtilallere, ihtilaflara kadar gitmeye ve oralarda kaydetmeye lüzum yok. Tarihin bazı zaruri devirleri vardır. Tabii biz de onlara geçeceğiz. Bazı konuşmacılarımız bu hususta bir takım tedbirlerin yapılmasını talep ve bunu tayin ediyorlar. Fakat bunu öyle ki mukayese ettiler. Misal olarak, Ahmet Cevdet diyor ki, Gürcistan'da hükûmet memurları az maaş alırlar ise de, yine de yaşayabilirler. Çünkü hükûmet ucuz şeker, pirinç falan verir, lakin bu mukayese olmadı ki, hangi şey orada ucuzdur, burada paha-

lıdır izah edildi. O memurlar ki. az maaş ile iyi geçinirler demek onların bir iyilikleri vardır ki. o iyilikler sayesinde iyi bir hayat sürmektedirler. Eğer böyle bir iyilikleri varsa buyrun söyleyin, belki biz de uygularız. Gürcüler iyi geçiniyorlar diyorlar, fakat ispat etmiyorlar. Burada bir düşünce var ki, diyorlar ki birleşmeyi anlamıyoruz, o da Ağa Aşirov'un düşüncesidir. Ve, diyorlar ki, eğer birleştirilse yine 18 sınıfa bölünür. Bu düşünce de doğru değildir. Aynı sınıfta demekdir ki, bir nezarette bir memur ne alırsa, diğer nezarette de aynı maaşı almasıdır. Sınıfları birleştirmek mümkün değildir, çünkü, büyük bir memuriyette olan şahıs ile kapıda duranın eğitimi bir olmaz. Her ne kadar bir iki sınıf birleştirilirse büyük mevkilere adam bulamayız. Nezaretlerde rütbeleri aynı olan memurların gelirlerinin birleştirilmesi dikkate alınır. Sonra burada bir mesele var ki, o da şubelerin ayrılmasıdır. Bu da doğrudan dikkat edilecek önemli bir meseledir. Bir memleketin adaleti doğru olmazsa orda adalet olmaz. Binaenaleyh adliyenin memurları ayrıca donatılmalıdır. Bazı yerlerde öyle memurların mevkilerinin daimi olması ile donatılır ve maaşları arttırılır. Burada uzun uzadıya anlatmaya gerek yoktur. Bu mesele etrafında belli bir tartışma olduysa o da şudur ki, ne kadar faiz artırılmıştır. Doklatçık dedi ki, memurların bir kısmı bir rütbe ileri çekilmiştir. Her neyse biz şimdi bunu esas itibarıyla kabul edersek ve sun'i olarak bazı faizlerin artırılmasını tatbik edersek, ortalığa ilgisizlikler girecektir. Ona mahal olmamak için esas itibarı ile bu meseleyi kabul etmeye lüzum görerek ve hükûmete dahi göstermek lazımdır ki, onların geliri biraz artırılsın, burada bir başka mesele var ki, o da ne zamandan artırılacaktır ki, mart'tan mı, yoksa Temmuz'dan mı artırılsın ve memurların acınacak hallerinden bahs ediyorlar. Yalnız bahs etmekten bir şey çıkmaz memurların ihtiyaçlarından bahs edildiği halde, memleketin de ihtiyacından bahs etmek lazımdır ve onlar düşünmelidir ki, böyle ağır bir gelir vermek ile memleket iflas eder, işte bütçe komisyonu meseleyi bu yönüyle düşünmüş ve Temmuz'dan gelirlerin artırılmasına karar vermiştir. Biz de

bu müddeti savunuyoruz. Şimdi ben bu meseleden bahs etmek istiyorum ki, onun artık vakti gelmiş, o da meşhiyyette iki başkan olması konusudur. Burada diyorlar ki, bir meşhiyyette iki başkan olamaz. Fakat bizim idare-i ruhaniyemiz iki başkan ile değil, birçok kadılar ve diğer din adamları tarafından idare edilir. Eski zamanda bunlar yalnız defter saklar ve bir de mescit işlerini yaparlardı. Amma şimdi bunlara ilave olarak din adamlarımız askerlik hizmeti işlerine başkanlık ediyorlar. Mesela, kara askerlerinin seçimi ve heyet askere yazma işlerini tatbik etmek ile beraber onlara bir vazife de olmuştur ki, asker alma idaresinden olan memurlar hemen ağızlarındakini çıkarıp diyorlar ki, falan iş böyle oldu, filan iş öyle oldu, yani onların içinde din adamlarının yanında hükûmetin de mesuliyeti olduğunu söylemeliyiz. Bu sorumluluk mukabilinde biz onlara hiçbir şey vermiyoruz. Biz arzu ederdik ki, yakın zamana kadar ulemanın geçinmesi için bir layıha hazırlayıp da parlamentoya getirilse idi. Benim söylemek istediğim şey budur.

No:80
Sekseninci Oturum

2 Ekim 1919

Mehmet Emin Resulzade: (Musavat) Bu meseleyi iki türlü halledebiliriz. Bu meseleyi fırka bakış açısına göre propaganda şeklinde düşünmek, eğer böyle ise de pek doğru değildir. Seym tarafından kabul edilmiş kanun layihası, o zaman neşr olunmuş, şimdi de beyanname suretinde ortaya çıkarıp gösteri şeklinde ortaya atıp müdafaa etmek fırka açısından büyük karaborsacılıktır. Şimdi burada meseleyi önemine bakmayarak, baltayı böyle de, öyle de vururlar, memleket ne hale gelirse gelsin onun için asla etkilemiyor. Burada Karayev şaşıyor ki, muhterem Samedağa onun kendi yoldaşıdır, kentçileri ondan daha iyi tanıyor. Çünkü onlarla daha yakın temasta olup, niye meselenin bozulmasının taraftarıdır ve diyor ki, o şimdi kentçilerin yanın-

dan gelir ve kentçilerin taleplerini daha iyi bilir. Fakat burada bir şey vardır. Karayev ve Kazah'da olan kentçi kurultayına gitmişti ve kentçilerin ona verdiği cevaptan Karayev iyi bir cevap almıştı. Ve memlekete dağıtılan layihayı fırka bakış açısından geçirilmesinin mümkün olmadığını anlamalı idiler. Anlayıp da burada parlamentonun dahi zamanını almamalı idi. Mesle çok mühimdir. Komisyon hiç şek ve şüphe yoktur ki, meseleyi halletmek istemiş. Bütün mevcudu ile buna son derece de heyecanlanmıştır ve tam 9 ay zaman ayırmıştır. Eğer kolay olsa idi şüphesiz kolaylıkla onu geçirirdi, görünüyor ki, bu mesele sonuçta çetindir. Seymin neşrettiği layihayı ise Gürcülerin kendileri de uygulamamışlardır. Yalnız o zaman o kanun layihasını kabul etmekten başka bir şey yapamazlardı. Ben burada başka bir ahval-i ruhiye görüyorum. Şimdi buradan Ziraat Nazırı tarafından söylenildi ki, bu mesele son derece zor olduğundan hükûmet dışı ve bazı yerlerden bilgi alıyorlar ve yeni kanun layihası hazırlayıp tekrar müzakereye koyacaklardır. Buna itiraz olarak diyorlar ki niye ve ne sebeple Ziraat Nazırı toprak meselesinin hallolacağını ve bu iş için özel bir komisyon seçildiğini bile bile komisyon ile birlikte çalışmıyor. Bunlar mantıklı sözler değildir. Burada ben de soruyorum, madem ki toprak komisyonu bilirdi ki, bu mesele üzerinde Ziraat Nezareti'ne müracaat etmek lazımdır, sebep nedir ki, Nezarete müracaat edilmiyor ve kanun layihasının kendi düzeltiliyor. Demek bu yapılmamıştır ve Nezarete de bilgi verilmemiştir. Ayrıca ilgilenmek istememişler ve Nezaret de iştip de mesele bugün hallolacak dememiştir.

Ona göre kendi temsilcilerini gönderip, mesele hallolmadan evvel bu konuda izahat versin ve onun temsilcisine bu işte ona mukabil teşekkür etmekten ise ona itiraz etmek ne mahalli ne de yerlidir. Şimdi toprak meselesini götürüp başka kanunlara bakmayıp, o bizim vazifemizdir ve yeni kanun layihasını Ziraat Nezareti tarafından beklemeliyiz ve o kanun tartışma mevkiine

koyulunca icab ederse kabul etmeyip reddederiz. Yoksa memleketin durumunu düşünmeyip is yapmak isteyenler bilmelidirler ki, memleketin öyle bir işe tahammülü yoktur ve o iş de yapılamaz. Bu meselenin halli etrafında vatanperverane davranmalı ve hükûmete fırsat vermeliyiz ki, kendi layihasını uygulayıp parlamentoya takdim eylesin. (alkışlar)

Resulzade: Burada süre hakkında söylenen sözler meselenin halli için değildir. Onların maksadı başkadır. Burada göstermek istiyorlar ki, bir taraf köyden inmiş melektir. Çiftçiye toprak ve yer vermek istiyorlar. Diğer tarafta var ki, toprak meselesinin halline razı değildir, onlara mani olmak istiyorlar. Kendileri de çoğunluğu oluşturduğundan kendi sözlerini geçirirler. Fakat, mesele böyle değildir. Eğer burada hükûmet toprak meselesinin halline razı olmasa idi, ne bu meseleyle aylarca uğraşıp malzeme toplardı, ne de Nezaret vakit ayırıp, proje hazırlardı. Demek hükûmet bu meseleyi halletmek istiyor. Böyle belli bir zaman tayin etmek, hükûmet müesseselerine inanmaktır. Bu doğrudan inanmamaktırda. Yahut bir yaltaklıktır. Birincinin bizden dolayı önemi yoktur. Çünkü biz, Nezaretin layiha düzeltmeyi çocuk oyuncağı değil, adam aldatmıyor, layiha düzeltir diye inanırız. Bu layiha belki iki üç hafta da oldu, belki de bir ay, hatta iki ayda olmuştur. Eğer buna bizim burada oturan politikacılarımız önem verirlerse, Azerbaycan çiftçisi, çilekeş halkı kendi inanacağı, düşüncesiyle anlıyor ki, zorlamakla iki ay önce buğday yetişmediği gibi layiha da iki ay önce yetişmez. Bunu o iyi anlar. Eğer layiha geç gelse, orda burda oturan fakir fukara taraftarları yeniden bunu mevzu bahs edip diyorlar ki, hükûmetin layihası suya düştü çıkmadı, bu meseleye bakmak lazımdır. Layıha her zaman hazır olur gelir. Bunun dahi o kadar zararı olmaz.

Mehmet Emin Resulzade: Burada ekonomiye, kanunlara dair yapılan konuşmalar ilk defa doğru görülüyor. Fakat işe yakından bakınca bunun doğru olmadığı görülür. Burada halkın

bakış açısından bakılınca çok sözler söylendiği doğrudur, lakin alt üstlük zamanında çoğu zaman çoğu yerde halkın bakış açısı üstün çıkmıştır. Halkın bakış açısına göre her şeyi kenarda tutmak lazımdır. Amma muharebe zamanı bu işlerin hepsi alt üst oldu diyorlar. Ahalinin bakış açısını ciddiye almak mümkün olamaz. Gönderilen malların karşılığında altın gelecek midir? Ben o cenaplardan soruyorum ki, altın nereden gelir ve kim getirecektir. Burada Malhazyan cenapları Kazımzade'den şikayet edip, Kazımzade silyotkayı 100 manata alır diyor. Her zaman silyotkayı dışarı çıkarmak ile vatanımıza altın gelir ise, Kazımzade cenapları da silyotkayı yemeyip vatan için altın ister. Bu doğru değildir. Her ne kadar mal satıp ve altın getirmek mantığı doğru olsa idi, biz buğdayın kenara çıkarılmasına karşı gelmez idik. Normal zamanda her türlü malın dışarı çıkarılması caiz görülse böyle zamanlarda memleketin ona şiddetli ihtiyacı olduğundan, çıkarılamaz. Her halde biz komisyonun oyuna ortak olup, çıkarılan mallara ağır gümrük konulmasının taraftarıyız.

No: 81
Seksen Birinci Oturum

9 Ekim 1919

Mehmet Emin Resulzade: Bu kanun her hükûmetin her cumhuriyetin müdafaa esasıdır, yalnız Samedağa gibi bütün gün bütün gece konuşanlardan, hiçbir hata gelmez, tabii konuşmalara karşılık olur. Susmak da olmaz, kanun yapanlar içinde konuşmak isteyenler de Musavatçı değil, onlar sosyalisttir. Konuşmak istemeyenler de sosyalisttirler. Eğer hürriyet memlekette kanun yapmamayı gerektirirse, o başka zaten, o zaman biraz daha hürriyet verirsiniz. O zaman memleket karışıklık içinde perişan olur. Anarşi doğarsa, işte o zaman sizinle istibdadın tekrar dönüşünü sağlarsınız. Hürriyetin bir ölçüsü vardır. Siz halk cumhuriyeti teşkil etmişsiniz. O, cumhuriyetin aleyhinde

silahlı kuvvetlerle varlığını tanımayanlara karşı tabii olarak memleketi müdafaa edersiniz. Konuşmacı, Londra'da konuşmacıların gayet serbest konuştuklarını söylüyor. Fakat orada, hiçbir zaman halk içinde ihtilal çıkarmak, halkı silahlandırmak ve teşvik etmek gibi fikirler yoktur. Samedağa'nın korkusu her zaman ki gibi, gereksiz bir korkudur. **Şunu da söylemek isterim ki, hain adamlar yaptığı kötülüklerden korkar. O kanunlar işte bu gibi hainler içindir. Yoksa temiz ve namuslu bir vatandaş hiçbir zaman, hiçbir şeyden korkmaz. Madem ki o şeyler yoktur, korkuya mahal kalmaz.** Sonra Ahmet Bey her bir memlekette kanun var, olması da lazımdır diyor, doğrudur. Fakat şimdilik bunsuz da gerçekleşmesi gereken kanunlar vardır, onun için şimdilik bu kanunu tehir etmek lazımdır. Önceki konuşmacılarla bunun farkı odur ki, birinciler halk ile kanunun aleyhine olanlar, amma bu durumda kanunun aleyhinde olmak ile beraber samimi aleyhinde gözükmeyip, fakat şimdilik gerekli değil diye tehirini talep ediyor. Muhterem mebuslar, siz bilirsiniz ki, halen memleketimizde belli cereyanlar vardır. Bu cinayetlerin hesabı bir memura, mesela bir valiye havale olunsa, istediği gibi cezaları tatbik eder, bu da çok kötü bir istibdat olur. Samedağa'nın dediği gibi, o zaman inzibat memurları yoldan geçeni tutarlar ki, bu hükûmetin aleyhine olur. Amma, kanunu kabul ve her işi ona havale etsek, o zaman vatandaşları büyük bir istibdattan müdafaa ve hürriyeti temin etmiş oluruz. Bir de bunu zamanı gelmemiştir, diyemeyiz. En uygun zamandır ki, gereken kanun kabul edilsin. Nihayet, ben geri dönmüyorum, kendisini sosyalist kabul eden konuşmacılar bu kanunun aleyhine olsunlar. Halbuki sosyalist olan Adliye Nazırı bu kanunu gerekli görmüş ve gerekliliğine de inanmıştır ki, bunu buraya göndermiştir. İşte bu düşüncelerdendir ki, ben kanunun zamanıdır ve onu kabul etmek lazımdır diyorum.

No: 88
Seksen Sekizinci Oturum

25 Ekim 1919

Mehmet Emin: Burada matbuat kanunu aleyhine Türkçe söylenilen sözleri Rusça, belki daha mantığa uygun bir tarzda müdafaa ettiler. Hepsi söyledi ki, matbuat hürriyeti lazımdır, fakat buna bir de kanun tayin etmek icap eder. İşte basın kanunu savunanlarla aleyhinde olanlar arasında başlıca fark bundan ibarettir. Burada basın hürriyetine karşı çıkacak bir tek kişi bile bulunmaz. Dediler ki, bir adam da yok ki, ölçü istemesin. Burada Karayev'in savunduğu basın hürriyeti değil, anarşi matbuatıdır. Basına bir ölçü ve nizam lazımdır. Bunu istemeyenler basın hürriyetini değil, basın anarşisini savunurlar. Her kes bu tür basın hürriyeti taraftarı ise, onlar basın mensupları değildir. burada konuşanlar basın hürriyetine zıt maddeler bulduklarından kanun layihasına oy vereceklerini ve kanunu reddedeceklerini söylediler. Mantık icab eder ki, anarşi matbuatı taraftarı değillerse, kanunu kabul edip, sonra madde madde kabul edilirken tashih eylesinler. Fakat bunu da kabul etmek istemiyorlar. Burada mantıksızlık olduğu görülür. Tabiidir ki, tartışılırken düzeltme konusunda her kes kendi bakış açısına göre konuşacaktır. Şimdi gelelim söz hürriyeti ile yazı hürriyeti arasındaki farka. Burada size bu konuda konuşurken güzel felsefe yaptılar ki, görünüşe göre çok doğrudur. Fakat gerçekte manasız sözlerdi. Söz hürriyeti ile basın hürriyeti arasında fark olmadığı dışardan öyle görülür. Fakat yazı ile söz arasında hakikaten fark çoktur. Zira her adam söz söyleyebilir, fakat her adam yazı yazamaz. Çünkü yazıyı hesaplamak lazımdır. Söz söylemek insanda tabii bir haslettir. Yazı ise sonradan kazanılmıştır. Söz ile yazıyı birleştirip tanzim etmek olmaz. Yazı yazanlar için bir kanun koyup düzenlemek mümkündür. Çünkü onlar azdır. Fakat üç milyonluk bir halkın söz söylemesi için bir kanun koymak mümkün değildir. Bunların arasında imkan ile imkansızlık kadar fark vardır. Binaenaleyh bu zahiri mantığa uygun ve hoş görünürse de ba-

tınen öyle değildir. Şimdi bakalım bu kanunda neler var ki, basın hürriyeti aleyhine olduğunu söylüyorlar. Kanun diyormuş ki, gazetede de yazan şahıs bilgili olsun, yani gazete de yazanlar bir şey yazıp anlayabilsinler. Bu da basın hürriyeti aleyhine imiş. Sonra, diğer bir madde hakkında konuşurlar ki, yazıda bir maddeye reddiye gelirse, aynen yayınlansın ve idare tarafından ilave yapılmasın. Bunun aleyhinde bulunulmaz. Lakin bu maddeye göre bütün kanunun karşısında durmak olmaz. Halbuki hükûmet müessesesi halk müessesesidir. Onu töhmet altında bırakmak, gerek tarafsız olarak umumi efkarı da dinleyiniz. Matbuat medenidir. Suçlanan taraf aleyhinedir. Üçüncü bir taraf var ki, efkarı umumiyedir. Siz bir tarafı suçladıkça, gerek tarafsız olan efkarı umumiyeyi de dinleyip, sonra bir karara varasınız. Siz düşman olduğunuz zaman, ikinci taraf rakibe de imkan vermelisiniz, sözünü söylesin efkarı umumiye de versin. Halbuki, siz düzeltme esnasında, taklit eden sözlerinizle ona imkan vermiyorsunuz ki, tarafsız olanlar kendi fikirlerini söyleyebilsinler. Sonra, ikinci numarayı müdafaa etmeyip reddedecekseniz ediniz. Lakin, rakiplerinize de imkan veriniz, efkarı umumiye karşısında tarafsızlar belli olsun. Kanun kesinlikle tarafsız olmamalıdır. Taraflı olmalıdır. Halbuki siz buna razı değilsiniz. Bir başka bakış açısını savunursunuz. Kanun layihası tamamı ile ret olunmamalıdır. Meseleye peşin hükümle yaklaşmak kanun layihasını ret etmeye sebep olur. Kanunda basın hürriyetini engelleyecek bir şey yoktur. Burada müdür okur yazar olsun deniliyor, eğer bu lazım değilse söyleyiniz düzeltelim. Niye bununla Karayev doğu dünyası da geri gidecek biz batıya yakın olmalıyız diyor ben bilmem, acaba, oralarda öyle yerler var ki, kanun olmasın, müdürlerde okur yazar olmasın mı? Burada tartışma olduğunda bizim fırkaya iftira atıp dediler ki, fırkamıza mensup hükûmet (bilmem hangi hükûmeti diyorlar) gazetelerden yazı alırmış ki, filan fırka ile ilgili haber çıkmayacak. Bunlar bolşevik ve gayrı gazeteler hakkında olur. Bunlar hükûmetin emriyle matbuatı nizama sokmak için kurduğu tedbirdir.

Sonra Karayev gazetede, meclis başkanı başka yerlere gitmiyor, ahalinin derdini bilmiyor diye yazıyor. Meclis başkanı yazın sıcaklarında çıkıp, Ağdaş'a giderse o zamanda, Karayev cenapları meclis başkanı yaylaya gidiyor diyorsa, Ağdaş'da olan kentliler düşünüp bu basın haberlerini görünce nefretle diyorlar ki, hayır, bu sıcakta oraya gezmeye gitmek olmaz. Bunun gibi kanunsuz iş gören basına karşı hükûmet tedbir alır ve alacaktır.

Karayev: (yerinden) Tedbir yalnız **Fukara Sedası** hakkında mı?

Mehmet Emin: Sizin dediğiniz o **Fukara Sedası** değil, **fukarayı iğfal edenlerin nidasıdır.** Burada iki esas var, biri basının idare ve tanzimi hakkında, ikincisi basının yayınlanması ve yayınlanan yalan ve iftiralara verilen cevaplar hakkında ve bazı yerlerde memleketin medeniyeti noktasından ve askeri bakış açısından böyle kanun düzenlenir ki, nerede ve hangi matbaada, ne kadar kitap ve gazete basılır. Biliyorsunuz önemli ve tarihi günler geçiriyoruz. Bu kadar yazıp bozuyoruz, elbette bunlardan hükûmete, yeni atanan matbuat müdürüne bütün basılan evraktan bir nüsha gelmelidir ki, bir iki seneden sonra ne yazdığımız ve ne zamanlar kabul ettiğimiz o evraktan tarih noktayı nazarından bilinsin. Bir de tartışma var ki, bazı yerlerde matbuat işleri kaza müdürleri ve valilere bırakılmıştır. Onlara kapama yetkisi verilmiyor, onlara bazı haklar verilir ki, müdüriyete lazım olan bilgiyi toplayıp göndersinler. Biz basının bizim memlekette öyle farklı olmadığını biliriz ki, her yere bir matbuat müdürü tayin edelim. Yalnız Şuşa'da ve Gence'de birer gazetemiz vardır. Bir de Nuha'da bir matbaa var ki, o sadece Dadanov'un tömbeki kağıtlarını basar. Buna göre Nuha'da bir matbuat müdürü tayin etmek doğru değildir. Her halde bu işleri düzenlemek için hükûmet memurlarına yetki verilir, çünkü memleketin ekonomik durumu bakımından doğru değildir. Şimdi Şuşa şehrinde bir hükûmet matbaası var ve orada hükûmetin gazetesi neşr olunur. Onun için bir matbaa müdürü, bir gazeteye bakacak müdür tayin edilemez, küçük işleri müdüre

yaptırmak olmaz ve bunun gibi birçok daha başka yerlerde küçük matbuat müdürleri meydana gelecektir ki, bu da doğru olmaz. Halbuki bu iş Nuha'da olan kaza müdürüne yahut Karabağ'da olan general-valiye verilse daha münasip olur. Onların vasıtasıyla merkez de bilgi alacaktır. Aynı valilere ve kaza müdürlerine öyle itiraz edildi ki, bunlar memurların yetkisine bırakılsın. Burada kimseye yetki verilmiyor, müdürler yazı yazıp savcıların idaresi altında olan bir gazeteye çağıracaktır. Şayet onda bir kusur görülürse mesul müdürü mahkemeye çağrılır. Acaba, bununla kaza müdürüne ne büyük yetki verilmiştir?!..

Her bir vatandaş, kendini Azerbaycanlı kabul eder, yetkisi vardır ki, savcıya müracaat edip bildirsin. Her bir vatandaş sahip olduğu hakkı kaza müdürlerine vermiş olsun ne olur? Bu o demek değildir ki, gazete müdürlerini mahkemeye çağıracaktır. Eğer yazdığında hükûmet esasına dokunacak bir şey var ise tabii savcı onu mahkemeye çağıracaktır. Eğer yoksa ve orada olan memurlar vasıtasıyla tahkikat yapıldıktan sonra onu çağırıp gönderecektir. Yani bununla müdürlere kasten bir tehlike yoktur. Ama bugün eline kalem alan ağzına gelen her sözü yazarsa, yazdıklarını eşit tutarsa, iftira atarsa, bunlar kabul edilemez. İpsiz ve sapsız ve saçma sapanların önünü almak lazımdır. Fakat bizim Meclis-i Mebusan'ın üyeleri ve siyasi fırkalarımız basın hürriyetini savunup da, onlara suistimal kazandırırsa bu doğru bir şey olamaz. Hükûmet herkes hakkında iyi niyet ile kanun düzenlememiştir. Kimseye tecavüz etmeye imkan vermesin ve hala bunun aleyhinde olanlar, nasıl ki, meclis başkanı söyledi eski psikoloji ile karşı çıkıyorlar ve diyorlar ki, yetkiler müfettişlere verilsin, fakat bu düşünce doğru değildir. Bir müfettiş bütün Azerbaycan'da çıkan gazeteleri idare edemez. Çünkü onun kuvveti merkezde olmalıdır. Bu yetkiler kaza müdürlerinin uhdesinde olsa idi daha münasip olurdu. Eğer müfettişe gazete kapamak yetkisi verilirse o zaman eskisinden beter olur. Fakat gazeteyi kapamak yetkisinde olabilir. Çünkü, onun

yetkisi mahkemeden başkalarına geçmiyor. Eski zamanda Bakü'de matbuat müdüriyetine gazete kapamak yetkisi verilmiş idi. Bu durum matbuatı daha da sıkıştırırdı. Siz müfettişin müdürden daha şefkatli olacağını düşünmüyorsunuz. Bu şekilde meseleye baksanız matbuat için de bir ölçü lazımdır. Bu kanun ne olacaktır. Ben son cümle olarak onu demek istiyorum ki, bu matbuat aleminde makbuldür ve kabulünde ise hiçbir korku yoktur ve kabulü lazımdır.

Reis: Müzakerenin bitmesi için teklif var. Bu teklifin kim aleyhinde konuşmak istiyor? Samedağa.

Samedağa: Burada bir mesele var ki ona kadecilik diyorlar. Bizim parlamentoda bu adet vardır. Her zaman **Mehmet Emin** konuşmasını bitirdikten sonra aceleyle bir teklif verilir ki, konuşup bitsin. Bunu kasten yapıyorlar yoksa hata ile mi bilmiyorum, ben diyorum ki, konuşma bitmesin. Kim bunun aleyhine konuşmak istiyor, bırak konuşsun.

Reis: Mehmet Emin Resulzade.

Mehmet Emin: Ben öyle biliyorum ki iki gündür bu meselede konuşuyoruz. Her kes çıkıp, gene eski sözleri değiştirip, biraz artırarak veya eksilterek konuşuyor. Bunların hepsi bilinen sözlerdir. Ben, bunun maddelerinde müzakere edilmesini teklif ediyorum. Herkes diyeceği sözleri maddeler hususunda desin.

Mehmet Emin: Şimdi bu mesele üzerinde konuşmağa karar verilir ve Ağamalı oğlu da bu meseleye iyi bakmak için uzun konuşmayı lüzumlu görür. Onun için ben de ikinci defa bu kürsüye çıkmayı uygun gördüm. Evvela Ahmet Cevdet Efendi ispat etmek istiyor ki, bu kanundaki birçok madde gereksiz, onları lağv etmek için bu kanun layiha komisyonuna gönderilmelidir. Acaba o maddeler iki tanedir? O maddelerden birisi gazete müdürleri okumuş olsun mudur? Bunun kanunda yazılması güya günah imiş. Çok güzel ki, siz müdürler okumuş olmasın istiyorsunuz, o zaman aynı maddenin üstüne kırmızı kalem çekersiniz. Sonra, kanunda evvelce her bir hukuku elinden alınan şahıslar gazete çıkaramaz deniliyor. Madem ki, siz bu hukuk ta-

nımaz şahısların gazeteci olmasını istiyorsunuz. o maddeye de kırmızı kalem çekersiniz. Sonra, yaş konusunda konuşurlar. Ben diyorum ki, efendiler, çocuklar gazete çıkaramazlar, onlar ders çalışmalıdırlar, onlar ders çalışmakla bize gazete çıkarmaktan dafa fazla fayda sağlarlar. Gerçi onu da kabul etmiyorsunuz, ona da kırmızı kalem çekebilirsiniz. Bunlar esasen adi şeyler değildir. Burada bazı tenkitler var ki, o kadar mühim değildir ki, onlar kanun layihasının kabulüne mani olsunlar, layihanın ikinci komisyona gönderilmesine sebep olsun. Mayıs meselesine gelince sizin nazar-ı dikkatinizi buna çevirmek istiyorum, ona başka türlü bakarsanız, eğer matbuatı birinci bir devlet olarak görürseniz, onu çocukların eline vermemelisiniz.

Matbuatın bir önemi vardır, o dikkate alınmalıdır. Yoksa bir çocuk gazete çıkaramaz, çünkü o genellikle ders çalışmalıdır. Çocuğun dersleri ile meşgul olmalıdır. Eğer elinizi vicdanınıza koyarsanız, buna tamamıyla hak verirsiniz. Ceza kanununun maddesinde yaşı buluğ çağına gelmiş adamla, gelmemiş çocuğun arasında fark vardır. 21 yaşında bir şahsın işlediği cinayet ile 14 yaşında bir çocuğun işlediği cinayet arasında mahkeme tarafından fark konulmuştur. Eğer bu fark olmasa, mesela , bir şahıs oğlunun adına gazete çıkarır ve istediği gibi diğerlerinin aleyhine yazar. Bu suretle de anarşi matbuatı doğar. Menfaatperest caniler de bundan istifade eder. Binaenaleyh hakikat itibarı ile yaş tayin edilmesin, demek basın hürriyeti değil, anarşi basınını müdafaa etmek demektir. Okuma yazma meselesinde de bu dereceye kadar haklıdırlar. Az çok okuması yazması olan bir adam da gazete çıkarabilir. Samedağa bu cahil meselesini **Sultan Abdülhamid**'in zamanına benzetti. Okumayı yazmayı artırma meselesi basın hürriyetine darbe değil belki matbuat müdürünün şeref ve haysiyetini muhafaza etmektir. Gazete çıkaran öyle bir şahıs oldu ki, dışardan bir şahıs bugün gazetenizde güzel bir makaleniz var idi dediği zaman, bilgisiz kalıp da hiçbir şeyden haberi olmayan okudum diyemeyen, masum kulaklarını dikip durmasın. Sonra üçüncü kayıt ki, bir adamla ka-

nunen hak ve hukuktan mahrum edilmiş böyleleri de gazete çıkarabilirmiş. Mesela, Sibirya'ya nakledilmiş, orada birkaç kelime öğrenmiş, gazete çıkarabilecek bir duruma gelmiş, şimdi de burada gazete çıkarmak istiyor. O halde öyle ise yeni bir kanun layihası daha çıkaralım ve diyelim ki, bütün hukuk zamanından ortadan kaldırılmış, adamların hukukları iade edilecektir. Onlar istifade etsinler, gazete müdürü hatta parlament ve mahkeme azası da olsunlar. Sosyalistler bu meseleyi pek tabii görürler ve küçük nazarla bakarlar. Hukuktan mahrum bir adama tekrar hukuk verip de onu gazete müdürü yapmak, mezkür gazetenin kıymet ve önemini düşürmek demektir. Ve yine zikredilen bu kayıttır.

Hükûmet güzel biri idare için lazımdır. Eğer bu kayıtlar olmazsa, hüviyeti meçhul bir adam gelir birkaç şey yazar, sonra bir tarafa kaçıp gider, tabii böyle bilemezsiniz, haber de veremezsiniz, her halde bilgi lazımdır ve olmalıdır. Müdür öyle adam olmalıdır ki, mahkum olmuş olmasın, okur olsun, siyasi meselerden anlasın. Bilmiyorum böyle düşünmenin neresinde fenalık var, hangi tarafı serbest gazeteciliğe mani olur. Sonra Ahmet Bey cenapları söylediler ki, sözle yazı arasında fark olduğunu söylemişim. Fakat bunu da bilmelidir ki, her konuşan konuşmacı olmadığı gibi, her yazı yazanda muharrir olamaz. Üç milyon ahalinin hepsi acaba konuşmacımıdır? Benim maksadım konuşmacı ve muharrir meselelerini karıştırmak değil, yazılan yazıların bir düzen altına alınmasıdır. Öyle, gecelerde falan halk çıkıp konuşmacılığa kalkışırsa.

Samedağa: (yerinden) İyi böyle bir çok kanun daha çıkarınız.

Mehmet Emin: (devamla) Tabii, konuşmacılık için hürriyet meydanı daha müsaittir. Madem ki, insan içtimai hayatla yaşıyor, içtimaiyeti dikkate alsın.

Hürriyet ve basın hürriyeti de kendi düzenini tanımalıdır. Madem ki, insanlar içtimai hayatı ile yaşıyor, o zaman hürriyetler de kayt ve nizam altına alınır. Binaenaleyh hürriyet-i kelam tanzim edilmelidir. Ona göre bundan kaçmak içtimai hayattan kaçmaktır. Diyorlar ki, Mehmet Emin valilerden korkmuyor,

çünkü valiler ona bir şey yapmayacak. Eğer bir şey yaparlarsa da bu geçicidir. Vali almazsa, savcı mahkemeye çağırır. Bugün vali musavat'a bağlıdır ise, savcı sosyalistlere bağlıdır. Benim korkmamam ondan değil. Ben korkmuyorum, zira alnım açıktır. Her kese mucize vermiyorum ve ona göre de memurlardan korkmuyorum. Çünkü vicdanım temizdir.

No: 89
Seksen Dokuzuncu Oturum

27 Ekim 1919

Mehmet Emin: Bu maddeye ait olan genel tartışma esnasında düşüncelerimi arz etmiş idim. Bu maddede verilen hak ancak basın kanunu esasının tatbiki içindir. Mesela, Gence'de bir gazete çıkarmak istese, bu konuda vali vasıtasıyla bilgi verir, çünkü 11 nci maddede gazete çıkarandan dilekçe ve bilgi istenir. Eğer bu akdi genel müdürün yetkisine verirseniz, o zaman gazeteciye Bakü'ye müracaat etmek lazım gelir ki, bu gazete çıkaranı daha da zora koşmak olur. Ona göre mahallinde bir merci lazımdır ki, oraya müracaat olunsun. Madem ki, valiler yerine müdüriyyetin şubesi yeterli görülmemiştir. O zaman komisyonun bu teklifi doğru olmuyor. Ona göre de bu maddenin kalmasını teklif ediyoruz.

No: 90
Doksanıncı Oturum

30 Ekim 1919

Resulzade: Burada demokratik prensip bakış açısından konuştular. Bu doğru değildir. Lakin birçok şey var ki, demokratik prensip bakış açısından onları şimdilik tatbik etmek olmaz. Mesela daimi askerlik işlerini, askerlik için şimdi tartışmacılarımız her şeyimiz askerlerimize feda olsun demişlerdir. Her yerde askerliğe karşı çıkan sosyalistlerin burada ağızlarından işittik ki, askerlik işlerini kabul ettiler. Bu prensip kaldı ki matbuat konusunda, Mehdi Bey bizi inandırmaya çalıştı ki, Rusya'da hükûmet tebası olmayanlar gazete müdürü olamazlar. **Ahmet Bey diyor ki, burada Türkiye ve İran'ın başkasından kaçıp gelenler**

var. O baskı hakkında ve onun aleyhinde yazacaklar. Hakikati biz biliyor muyuz. Burada ne Osmanlı ve ne de İranlı müdür temsilcileri var. Fakat, burada Rusya'lı müdür temsilcileri var ki, onlar tamamen bizim düşünce ve emelimizin aleyhinedirler. Onların aleyhimize olduklan açıktır. Bizim aleyhimize olanlarla mücadele etmek lazımdır. Paris'te jön Türkler tarafından neşr olunan gazete konusunda konuşuldu. Ama orada konuşanlar şunu da bilmelidirler ki, gazeteyi neşr edenler bir Fransız olmayıp, Türktürler ve şimdi İstanbul'da kanun oluşturmuşlardır. İstanbul'da müdür olmak için Türk olmak lazımdır. Madem ki, biz tamamıyla bağımsız değiliz ve madem ki bizde kuvvet yoktur, müdürlük yapan bir şahsın idaresi üzerinden muazzam devletlerden birinin bayrağını alalım, yahut diğer devletler ile matbuat konusunda bir anlaşma yoktur. Bu gibi valilere kapıların açık olsun diyorlar, lakin yalnızca kapıcı olmalıdır ki, her yabancı kapıya sokulmasın ve bir de hariçten gelen müdürler ne sözler ile gelecekler. Binaenaleyh bu madde aleyhine konuşanlar, meseleye hangi nokta ile baktığını düşünmelidirler. Şayet biri Azerbaycan'a gelip de gazete neşretmek fikrinde olursa, bir Azerbaycan vekil müdürü atayabilir. Memleket nokta-yı nazarımız böyle bir durumu dikkate alarak bu maddenin kabulünü isteriz.

No:91
Doksan Birinci Oturum

1 Kasım 1919

Mehmet Emin Resulzade: Ben kanun layihasının aleyhine konuşmayacağım. Gökçay'da gerçek okulun açılması isteniliyor, bu tabii halkın talep ve teşebbüsü üzerine olmaktadır. Benden önce burada konuşan Ahmet Bey'in Maarif hususunda nezarete karşı ettiği teklif doğrudur. Bu hususta muayyen ve muntazam bir plan olmalıdır. Mesela, hükûmetin genel siyasi bir meselede parlamentoda ve nezarette bir takım tartışmaları ve komisyonları olur. Ve yine gerek mali gerek askeri meseleler için hususi bütçe ve askeri komisyonları vasıtasıyla evvelce tah-

kik eylediği, tehirsiz buraya takdim edilir. Ben şu teklifi yaparken Ahmet Bey'den de beklerdim ki, maarif hususunda ki, layihaları buradan gelmeden tetkik içindir, maarife ait bir komisyon olmalıdır. Bu gibi meselelere önce orada bakılsın. Ben öyle bilirim ki, Ahmet Bey cenapları kendi tekliflerini tekrar edecekler ve Meclis-i Mebusan da bu konuda karar alacaktır. Fakat Ahmet Bey bu teklifi etmedi. Ben bu meseleye önem verdiğimden, isterdim ki böyle bir komisyon oluşturulsun.

No: 96
Doksan Altıncı Oturum

10 Kasım 1919

M.E. Resulzade: Bu meselede Lenkeran kazasının Rusları dilekçe versinler ki, onlara yer verilsin. Siz kendisini bilirsiniz ki, Nakaz'da Ruslara muazzam yer verilmiştir. Oralar kısmen dolu kısmen de boştur. Her halde Lenkeran'dan bir kişi kabul etmek lazımdır. Madem ki, Lenkeran'da yeni idaremiz vardır, yerli ahaliden mebus tertib etmek gerekir. Mugan'daki Ruslar'a, kendi haklarını müdafaa etmek için parlamento da bir yer verilsin, hiçbir şey olmaz. Müslümanlar tarafından ise Lenkeran'dan Mehmendarov cenapları gelir. Onlar da bir nefer seçip gönderirlerse hiçbir şey olmaz. Ancak burada bir düşünce var ki, oraya verilecek bir yer, oradaki Rus millî komitesinin değil kaza temsilcisine verilsin. Bu fikir pek makbuldür. Orada Belediye yoktur. Buraya gelecek kişi, milletin fikrini söyleyebilmek için temsilci yapılır.

Mehmet Emin: Burada tabiidir ki, elimizde eksik veya tam bir kanun var. Ona göre biz hareket etmeliyiz. Elimizde olan hükûmet konusunda Ahmet Bey'in dediği sözlere başka kentliler de katılmışlar. Fakat, benim kanaatimce mesele böyle değildir. Adı geçen meseleler göz önündedir. Burada merkezi millî bir komite vardı, bir de şube komiteleri. Her halde itimatname komisyonu gösterdi ki, bu iki merkez ve şube komitelerinin temsilcileri birlikte iştirak etmişlerdir. Bu iki muhtelif esas ve

müessesenin iştiraki değil bu esastan bütün içtimaiden ibarettir ki, katiyyen nizamname intihabiyye merkezin ruhuna zıt değildir.

Mehmet Emin: Efendiler! Ahmet Bey kendi arşını ile ölçüyor. Kendim Musavat'a dahil olduğum için, Musavat onları müdafaa ediyor. Dediğim Ahmet Bey'in kendi mantığına uyar. Ahmet Bey önce mantığa uygun konuşmak istedi. Lakin burada konuşurken, iki esas bir birine karışmıştır dedi. Kim bilir hangi yanlış yazılmıştır. Kim bilir sözünü söyleyince, öbürü sözü söylememelisiniz, bir kere yüreğinizde güvensizlik kurdu vardır. O zaman hepsi sahtedir ve eskisi gibi bu fikir üzerinde devam ettiniz. Bu adamlar Musavat'a dahil oldukları için siz şüpheyle yaklaşırsınız. Eğer böyle ise müsaade ediniz, biz sizi iyi niyetle suçlayalım. Eğer hatırlıyorsanız Celil Bey'in parlamentodan çıkması, onun yanlış yapıp tarafsızlardan Musavat'a dahil olmasına göre müdafaa olunur. Musavat grubu ne kadar kuvvetli olursa olsun, yani belgeleri tasdik etmek kuvvetine malik değildir. Eğer Celil Bey bu düşüncellerle fırkaya geçse idi, bu kadar hücuma maruz kalmazdı. Celil Bey millî duruma göre gittiğini ispat etmiştir. Yine de bu duruma bakmadan Meclis-i Mebusan'dan dışarı attılar. Bu meselenin bir tarafı. Ağamalı dedi ki, millî şuralar önemini yitirmiştir ve seçtikleri temsilciler uygun değildir. Şayet bu böyle ise Gazah millî şurası tarafından seçilmiş Saniyev dahi çıkıp, doğru seçilmeseydi burada oturamazdı demelidir. Fakat, bu doğru bir bakış açısı değildir. Eğer bu teklifi size yapsalardı, kanunen uygun değildir diyecektiniz. Ahmet Bey evvelce tarafsız olarak kağıt üzerinde olduğu gibi şerh edildi. Sonra ise başladı ki, böyle oldu şöyle oldu. Meseleyi şekil itibarı ile dikkate alıp halletmek lazımdır. O zaman vesikaları araştırmaya gerek yoktur... Ben, vesikalara baktıktan sonra doğru olmuş ise kabul edelim, dedim. Dediler ki, bu kanundur yada değildir. bu öyle vesikalardan değil, izah etsin. Burada siz bu saat Mihmandarov'u Lenkeran valiliğinden temsilciliğe kabul ettiniz. (bazı kanuna göre) O keşke başka türlü seçilse idi. Am-

ma bununla beraber Lenkeran'da o seçimler ittifak-ı ara ile olmuş, dışardan gelenler o kötü kanun ile tekmil ettiler. Ona göre de itiraz etmeyip, tasdik ettiniz. O belgeleri nasıl kabul ettiyseniz bu belgeleri de kabul etmelisiniz. Sonra Behbud Han Cavanşir, buraya Mir Baba da gelmişti, İttihatçı ve Musavatçı olmadığından buraya kabul edilmedi dedi. Lakin benim yanımda şahitler var ki, o, kendisini Musavat'a yazdırmak istiyordu. Kaldı ki, reis, siz onu genel olarak seçmişsiniz ve ona güvenmişsiniz, o bu belgeyi kabul etmiyordu. Şimdi böyle fırkacılık, tefrikacılıkdan ve reise itimat göstermekten uzaklaş.. Musavat böyle fırkacılık etmez, elde kanun var, Zengezor'dan temsilci eski millî komite tarafından gelmişti, siz de kabul etmiş idiniz, şimdi eski millî komite var ve şimdi de temsilcisi geliyor. Madem ki, bunu çürütecek elde açık bir şey yoktur ve burada elde itimatname vardır, bu sebeplere göre itimatname kabul edilmelidir.

No: 99
Doksan Dokuzuncu Oturum

20 Kasım 1919

Mehmet Emin Resulzade: Bu doğru gelir ve vasıtalı gelir esaslı meseledir. Esas itibarı ile bizim Maliye Nazırımız doğru gelire taraf olmakla, mümkün olduğu kadar vasıtalı vergilerden uzaklaşmalıdır. Bununla beraber nezaretin temsilcisi çekilmek istedi ki, doğrudur, biz vasıtalı vergilere müracaat ederiz. Buda bizim harcamalarımızın çok olmasından ileri gelir. Bunu için de biz bu layihayı tasdik etmeliyiz. Ben bu konuda uzun konuşmak istemem. Hamur mayasından vergi almakla, biz ameli meselelerden başka nazari meselelerle meşgul oluruz. Maliyemizde milyonlarla ifade edilen açık hamur mayalarından alınacak, 30 bin manat ile kapanacak halde değildir. Yani, bu o damcılardan birisidir ki yığılarak ondan bir gün hasıl olsun. Bizim açığı bu doldurmaz. Halk tabiriyle gaz var gazan doldur ve illa bundan fatıya duman olmaz. Tarif meselesi ortaya gelince her ne kadar orada vasıtalı vergi derse de canımızı dişimize takıp kabul ederiz, çünkü ondan bir şey hasıl olur.

Vergilerde bir sistem olmalıdır. Burada ise bir sistemsizlik görülür. Mesele hamur mayası, sigara kağıdı üstüne gelmekle açık kapanmaz. Lakin bunun psikolojik bir tesiri var ki, çöreğin bu pahalılığında hükûmet hamur mayasını üstüne nalog gelir. Buna göre bu nokta-yı nazardan biz bu kanun layihasını reddediyoruz. Çünkü maliye temsilcisinin dediğine göre bu gelirden hasıl olan meblağ öyle bir şey değildir ki, ifade edilen açığı kapasın. Arazi ve kıymetli şeylerin ve döviz meselesi ki, hükûmet şimdi ona bakıyor ve bununla hükûmetimiz açığını kapatamadı ve bütçeyi yapmak için önemli şeylerden istifade etmek lazımdı. Böyle damcılardan her zaman bir şey çıkmaz, çünkü bir damcı, damcılardan amele getiren değil ve belki ahalinin ahvali ruhiyesi yanında manen kötü tesir eder. Bu bakış açısından maliye temsilcisinin beyanatı önemli değildir.

No. 100
Yüzüncü Oturum

24 Kasım 1919

Mehmet Emin Resulzade: Efendiler! Bugün bizim meşgul olduğumuz mesele, yalnız Azerbaycan Meclis-i Mebusan'ının değil, ve yeni teşkil edilmiş hükûmetlerin de değil, mevcut olan kuvvetli devletleri bile meşgul etmektedir. Eğer tarihe müracaat ederseniz, görürsünüz ki, bu mesele her bir devletin uğraştığı meselelerden olmuştur. İşte bu meseleyi başarıyla halledemiyorlar. Eğer devleti ellerine verdiğiniz adamlar halledemiyorlarsa, bunun bir çok dış sebepleri vardır ki, onunla kısa süre uğraşacaklar demiyorum, çünkü daha çok zaman uğraşacaklar. Ona göre bu meselenin önemine binaen yakınlaşmalı, o nokta-yı nazardan bakılmalıdır. Ben size tarihten, milletlerin geçirmiş olduğu inkılaplardan misal göstermeye gerek görmüyorum. Zira az çok hepimiz tarihe aşinayız. Fransa inkılabında çok kuvvetli adamların ortaya çıktığını biliriz. Jakobinler geldi, jerandistler geldi, korkunç hükûmetler kuruldu. Lakin Frankın kürsüyü ki, artıramadı. Maliye buhranı hükûmetin hatası değildir. İktisadi

kanunların değişmesindendir. Ovza'nın değişmesi öyle bir hastalık yaratmıştır ki, ona hiçbir doktorumuz bu kürsüden çıkıp reçete vermek cüretinde bulunamaz. Zannedersem burada söylediler, burjuvazi hükûmetinin uygulamaları bizi öyle hallere sokacaktır ki, gelecekte memleket mahv olacaktır. Fakat, ben bilirim ki, bu hastalık yalnız burjuvazi hükûmetinin hastalığı değil, genel bir hastalıktır. Buna ispat sosyalistlerin son modası ile oluşturulmuş Rusya Şura hükûmetini gösterebilirim. Orada da paranın kıymetinin düşmesini gösterebiliriz. Burada Karayev Sovey hükûmetinin temsilcisi hukuku ile mi, yoksa ne ile söyledi, Sovet hükûmeti insanın düşmanı olan kızıl ile mücadele etmek için, kağıt paraları karşılıksız basar. Sonra da, uşak değilsiniz dediler. Hakikaten uşak olsa idik, Karayev'in uşak vari söylediklerine inanırdık. Eğer Lenin bilse idi ki, Karayev buna bir çare bulmuştur ve layihası vardır, kucakla Karayev'e teşekkür ederdi ve ona mühim bir vazife verirdi. Bu durumun spakülasyona yol açacağınından mücadele etmek gerektiğini söylediler. Spakülasyon ile doğrudan da mücadele etmek lazımdır. Fakat, bunu da bilmelidir ki, biz yalnız şiddetli mücadele ile manatımızı eski haline getirebiliriz. Yine Fransa inkılabından gördük ki, spakülasyocuları ortadan kaldırmak ve başlarını kesmek gibi şiddetli mücadele ile de frankın kıymeti artmadı. Ve bugün bunun aynısını Sovey hükûmetinde gördük. Orada da, spakülasyoncuları kurşuna dizmelerine rağmen, yine kara çöreğin 60 manat'tan 140 manat'a çıktığını görürsünüz. Ak çöreği ise ancak kızıl askerler yiyor.

Aliheydar: (yerinden) öyle şey yoktur.

Reis: Mebus efendi! Rica ederim, yerinizden konuşmayınız.

Mehmet Emin: (devamla) Sonra gelir meselesinden bahs ettiler. Ben konuşmamın sonunda bu meseleyi önemli esaslar ile kolaylaştırmak için bazı teklifler arz edeceğim. Lakin şimdi vergi hakkında konuşacağım. Eğer burada gösterebilseler ki, bir hükûmet tamamıyla vergiden kurtulabilmiştir, biz de denerdik. Bunun esas itibarıyla aleyhinde olmakla beraber vergi bizi bir

kalem çizgisiyle ortadan kaldırıp, inkılap yapmak da bir netice vermez. Vergi aleyhine olanlar, bütün demokratik fırkalar, hususen sosyalistlerdir ki, bugün gazete haberlerini takip edenler bilirler ki, şura hükûmeti gelirlerinin ilki vergiden ibarettir. Bundan da anlaşılır ki, hakikat ayrıdır, arzu ayrıdır. Burada Ağa Aşirov cenaplarının işçiler hakkında bir oyu vardır. İhtimal ki, bu fikir acil olarak, meselenin esasını düşünmeden, muhakemesiz söylenmiş bir fikirdir. Eğer tahlil edilirse, milletin menfaatini tayin edecek bir tedbir değildir. Çünkü, hükûmetimizin ve milletimizin çıkarları açısından muhafaza etmek lazımdır ve İngilizlere para verdiğimiz bakış açısını da faaliyetlerimiz ile saklamak mecburiyetindeyiz ki, işçiler zamanında paralarını alabilsin ve çalışsın, memleket dahilinde inkılap olmasın. Efendiler! Diyorsunuz ki, İngilizlere 170 milyon verilmiş olduğunu biz ilk defa işitiyoruz. Bu yalandır. Böyle kürsüden hakikat aleyhine konuşmak hoş değildir. Biz defalarca hükûmet temsilcilerinin ağzından işittik ki, İngilizlere para bırakılmaktadır ve bunu kimse inkar etmemelidir. Hayret ederim ki, o zamanlar, bu kürsüden İngilizlere paranın bırakılması haber verilirdi, o zaman niçin buna itiraz etmiyordular. Çünkü o zaman bu adamlar hakikate daha yakın idiler. Bugün hayatın gerçeklerinden uzak olup, itiraz eden efendiler o zaman hayata daha yakın idiler ve bilirlerdi ki, bugün taraftarı oldukları işçilerin bir kısmının çıkışlarına karşı millî hukuku müdafaa ederek aynı fırka temsilcilerinin tahrikine rağmen baş tutmamasında İngiliz kumandanlığı muayyen bir rol oynuyordu. Bunu unutmak her halde münasip değildir. Bu gün haydutlukla suçladığımız İngiliz kumandanlığını o zaman hukukumuzu müdafaa etmesini, biz yalnız İngiliz hükûmeti değil, bütün İngiliz demokrasisinin büyüklüğünden oluştuğunu bilirdik. Hepsinin sair meselelerde aynı kumandanlığın bir tedbiri bizim petrolümüze olmazsa, mesela, Batum'a petrol gönderilmiyorsa, bunun için de bütün İngilizleri, İngiliz halkının aleyhine olmasına dayanmak olmaz. Belki de bu hareket kumandanlığın hudserane bir hareketidir. Böyle olduğu sürece fazla

hisse kapılmak lazım değildir. Devlet çıkarları öyle hissi değildir ki, tartışmasında da hisse kapılasın. (alkış) Ne için zamanında bunun etrafından tehdit ve tehlike altında iken, birinci defa Azerbaycan bayrağını yükseltmek ve onun yükselmesine yardım etmek İngiliz halkının uygun durum ve hissiyatı hesaplanmışken, şimdi ise savaşta değil iken aynı devletin hakkında lüzumsuz yere böyle düşmanca sözler söylüyorlar. Bence bu reva olmayan bir harekettir ki, iki devlet ve iki demokrasi arasında ancak soğukluk ve nifak sokar. Geçelim asıl meseleye. Mevzu bahsimiz olan bu meseleyi daha önce ettim ki, ne kadar çalışsak da istediğimiz gibi doğru yola koymak ve tamamıyla halletmek mümkün değildir. Fakat, meseleyi bu kadar kolaylaştırmak da mümkündür. Burada meselenin halli için teklif ederim ki, ne kadar lazımız, malımız var, hür bir şekilde dışarı gönderilsin, yün, pamuk, balık ve gayrı şeylerimiz, tehditsiz olarak yabancı memleketlere gönderlip orada satılsın, yeterki paraya ihtiyaç olmasın. Geçen toplantıların birisinde, isteği yüreğinde kalmış olan Malhazyan bugün güya fırsat buldular ve fırsattan istifade cevap vermek istediler. Fakat, o zaman Malhazyan'ın derdi yüreğinde kaldığından hiç olmazsa, bir ay ucuz balık yedi. Ben öyle zannederim ki, bir ay balığın ucuzladığını gördükten sonra, bugün Malhezyan belki yeni bir şey diyor. Fakat, yine demedi. Ben bir çeşit tasavvur ederim, nasıl olur ki bir karaborsacı Azerbaycan'ın mallarını alıp, yabancı memleketlere satsın, cebinde Ermeni, Gürcü yahut başka bir devlet bonosu olur. Bu hiç de aklın kabul edebileceği bir şey değildir. Bilakis böyle satış neticesinde zannederim ki, Azerbaycan kağıdından başka bir de memleketimize yabancı bonolar gelir, bunun ile de yalnız kağıt para artar. Ahmet Bey buyurdu ki, umumi ham mallar inhisar altına alınsın. Bir nazariyye itibarıyla uygun ve doğrudur. Fakat, nazariyye başka, tecrübe ise bambaşkadır. Tecrübede böyle tedbirler başka neticeler verir. Hepinize malumdur ki, inhisar aynı mallarda ticaret ve sanayiyi öldürür. Binaenaleyh ne tamamıyla açık kapı, ne de tamamıyla inhisar taraftarıyız.

Memleketin durumunu iyileştirmek için orta bir care lazımdır. Oda bence bundan ibarettir ki, hükûmet emtianın yarısını mı, 30 fazlasını mı, kısaca bir kısmını kendi inhisarına alıp, fazlasını satışa koymalıdır. Böyle olursa ne malın hepsi yığılıp kalır, yahut dışarı gider. Hem dışarısı ile alaka olur, hem de içerde ticaret ve sanayi ölmez. Diğer taraftan bu suretle hükûmet elinde kısmen mal ve döviz olur ki, bunun vasıyasıyla da tanzimatçı bir kuvvet olmak üzere hükûmet bu döviz ile Pazar satışını düzenler. Eğer bugün mal inhisarı elinden alınsa, bütün yetki hükûmet idarelerine geçer. Ve kim bilir ki, hükûmetin memurları da bu gün karaborsacıların oynadığından daha fazla rol oynamazlar. Benim bildiğime göre birçok tecrübelerden sonra bir çok daireler benim kararıma gelmiş ve yakında bir karar vereceklerdir. Sonra kürsümüzü kaldırmak için hususi ceplerdeki bonoları azaltıp, hükûmet hazinesine doldurmak lazımdır. Bunu gelir vasıtasıyla da eylemek mümkündür. Fakat gelir mekanizması o kadar ağır işliyor ki, hayatımız buna tahammül edemez. Bunun için başka yollarda var. Bana öyle gelir ki, onu tatbik etmek lazımdır. Bilmem, hükûmet bu tedbirleri düşünümüş müdür, yoksa düşünmemiş midir? Eğer hükûmet dahili bir istikraz yapıp, her keste olan bunları kuvvet oldukça hazineye çekerse daha uygun, daha güzel olur. Bir de böyle şeyler var ki, onun tedbiri için cesur adamlar lazımdır. Bilmiyorum, hükûmet bu kadar cesur olabilir mi? Fakat onu bir sistem haline de koymak olmaz. Nasıl ki, sigara kağıtlarına, hamur mayasına tatbik edilmek isteyenlerin sigara kağıdına ait layiha lağv edildi ise, karşılığında bize bir dilekçe geldi, o sigara kağıdı, hamur mayasından tahsil eylemek istedikleri gelirden daha çok olabilir. Arazi ve mülk geliri çok az olarak, artırılmış arazi geliri, çörek kadar artmış ise de, çörek kıymetini biraz artırmıştır. Eskiden çöreğin kıymeti 2 manat olduğu halde, şimdi on manata kadar çıkmıştır. Arazi ve mülk 20 bin ise, şimdi ikiyüz bine kadar artmıştır. Böyle böyle teşebbüslerle biz piyasadaki para miktarını azaltabiliriz. Ben cesaretle söylüyorum ki, piyasadaki paradan tama-

men bağımsız olmalıyız. Eğer pazarlara petrolümüzü çıkarmak için para basabilirsek, sonra hükûmet işlerini gerektiği gibi düzeltebiliriz. Halkın parasını çekip hazineye alabilirsek, arazi ve mülk, arsa ve istikraz gelirlerini çekip hazinelere doldurabilirsek, elimizde de büyük miktarda döviz olursa, eminim ki, Azerbaycan'a tabii servetlerinin de yardımı ile bu buhran içerisinden çıkarız. Bütün yeni teşekkül etmiş hükûmetler de bu buhran içerisinde çabalamaktadır. Fakat, Azerbaycan'ın tabii servetleri pek çok olduğundan bu buhrandan biz, diğerlerinden daha evvel çıkarız. Bir de meselenin kanun tarafı vardır. Diyorlar ki, hükûmet evvelce para bırakıp, sonra müsaade için parlamentoya müracaat etmiştir. Bu kabul edilmeyecek itirazdır. Fakat, muhterem Ahmet Bey cenapları kendi sözlerinde buna başka bir sebep göstermiştir ki, bunun için hükûmete itiraz var ise, bir o kadar da parlamentoya itiraz vardır. Çünkü üç aydır, parlamento komisyonu bu layihayı ertelemeye çalıştı. Bu kadar zamanda hükûmet organları dayanamazdı. Bir de bu 600 milyon ne için bırakılmış, onu da dikkate almak lazımdır. Bu 600 milyon tamamıyla pazara çıkmamıştır. 200 milyon şu kadar kasada mevcuttur. 200 milyon kadar da petrol işletmecilerinde vardır. 200 milyon piyasaya çıkmıştır. Bu teklifler çok doğru değildir. Ocak ayına kadar para elde etmek için başka vasıta yoktur. Söylenilen tedbirler tatbik olunursa, bile semeresi Ocak ayından sonra görülecek. Parlamentonun bunu kabul etmesi zaruridir. Söylediler ki, piyasadaki parayı reddedelim. Acaba, reddedelim fikrini söyleyenler bununla memleketi nasıl bir vaziyete düşüreceklerini düşünürler mi? Memleket ne halde olacak, şimdi 600 milyon para bırakılmış, ihtiyaca harcanmıştır. Memleketin baş idaresi olan parlamento bunu kabul etmiyor. Bununla memleketin nasıl anarşi haline sevk edeceğinizi düşününüz. Bunların kıymetini yükseltmek isterken siz onu daha eksiltmiş olursunuz. Bütün bunlar bir zaruret makamında bırakılmıştır. Biz onları kabul ettirdik ve ümit ederim ki, kimse de bunu reddetmeyecektir.

No: 101
Yüz Birinci Oturum

27 Kasım 1919

Mehmet Emin: Ben ikinci defa bu konu üzerinde konuşacağım. Sözlerim de pek ayrıntıya girmeyeceğim. Çünkü, burada yeni söz söylenilmedi. Eski deliller, eski ispatlar tekrar edildi. Onlara cevap verirken, daha önce söylediğim sözleri tekrar edip, sizin kafanızı karıştırmak istemiyorum. Yalnız Samedağa tarafından söylenilen sözlerin bazı tarafları var ki, izah edilmediği taktirde çoğunluk ona başka türlü bakar ve belki de derler ki, bu sözlerin hakikati de vardır. Burada Rusya'dan Sovyet Rusya'sından ve diğer memleketlerden bahs edildi. Şayet halkın zihni karışmasa idi, 2 nci defa bahs edilmezdi. Belki bu meseleye geçmez idim. Bize dediler ki, ne zaman ki sizin parlamentarizm usulü ile teşkil olunmuş hükûmetimiz var ve bize başka bir usul ittihaz etmek lazımdır ki, bunu da Karayev cenapları dedi. O usul Rusya'dan da bu kürsüden bahs etmek lazım idi. Samedağa, Rusya'da bazı şeyler yapılır ve onunda sebebi başkadır ve Rusya'da bir şey bulunur, Fransa ise her taraftan kuşatılmıştır dedi. Bu çok gariptir. Samedağa birçok şey söyleyip, hakikatten bahs ettiler ve sayılarla ve örnekler gösterdiler. Doğrudur, bizim dahi böyle rakamlara ihtiyacımız vardır. Eğer böyle şeyler var ve Samedağa'nın da bunlardan haberi varsa, bizi de haberdar etse idiler iyi olurdu ve ben de Samedağa'nın rakamlarına inanırdım. Samedağa, bu yıl altmış bin ekmemiştir dedi. Fakat bu rakamlar altmış binden az ya da fazladır bilmiyoruz. Ancak onu Samedağa söylüyor. Elbette Azerbaycan'da iyi bir istatistik olur ise, böyle hatalar ... Bir de Samedağa cenapları buyurdular ki, Rusya'da bir batmandan 7 batman işçi gelir. Amma bizde bir batmana yüz, belki arpadan bir batmana 400 batman işçi gelir. Bizim en verimli yerimizden bir batmandan 30 batman işçi gelir. Bir de Müsavatçılar her şahsın cebinde ne varsa, onu millî sermaye olarak düşünürler

diyorlar. Görülüyor ki, onun bizim paramız hakkındaki düşüncesi bir batmanın 400 batman olduğu gibi hatalıdır. Onun için de fırkamız hakkında olan fikri yanlıştır. Sonra asıl meseleye yaklaşarak Ahmet Bey cenapları dediler ki, monopoliyaya yarım monopoliya ona bu inanmıyor. İnanılabilir de, inanılmaz da. Bu onun kendi tasarrufudur. Şüphesiz, hükûmet onun elinde olsa idi daha çok inanırdı. Fakat, benim bilfiil inanmaya hakkım var, çünkü bunu mali komite kabul ettim ve hükûmette tatbik etmiştir. Şöyle ki, malların bir kısmı alınır. Samedağa idam cezası teklif ediyor ve karaborsacıların toplanıp bir arsada idam edilmelerini istiyor. Bu fikir daha önce de gündeme gelmişti.. Fakat, parlamento bu teklifi reddetti. Ahmet Cevdet meseleyi yumuşattı, o idam istemedi. Fakat cezanın ağırlaştırılması taraftarı oldu. Eğer bir zaman isterseniz Samedağa samimi söyledi ki, ben boş yere tarihe geçtim. Samedağa'nın kendisi tarihe gitmiş, Fransa tarihinden rakamlar almış burada bize söyledi. Orada karaborsacıların idam edildiğini tatbik edilmesini tekrar etti. Tarihi tahlil etmek tek taraflı olmaz. Aynı tarihte Fransa'da günde 6, 7 hatta 8 yüz baş kesen komiteden de bahs etti. Fakat, bu tedbirler de paranın gücünü kaldırmaya yetmedi. Siz teklif edersiniz ki, böyle komite de olsun ve derhal komisyor üyelerinin göz yummalara iştirak ettiklerini göreceksiniz. Faka efendiler, tarihin bir tarafını alıp da, diğer tarafın gerçek fiyatını unutmak doğru değildir. Tarihin bir tarafı incelendiğinde sonuna kadar etrafı tahlil edilmelidir. Bugün parlamento ve mesul hükûmet iş yapamıyor diye, bir kısmını seçip komisyon oluşturmanız en doğrusudur. Bu 5 gün işler 3 gün işler, fakat neticede başımıza yeni bir bela açılır. Ancak parlamentarizmden uzaklaştığımız için yarın aynı komisyon ki, bugün her şey onun elinde olsun, rahat olsun diyorsunuz, herkes bilsin, yarın parlamento gelir diyorsunuz, hiçbir şey bilmiyorsunuz, söz bizimdir. O zaman siz sosyalistler de jakobinlerin düştüğü felakete düşersiniz. Komisyonlar sizin için Robespiyerler çıkarır. Ona göre bi-

zim arzumuz budur ki, sosyalistlerimiz jakobinlerin eksiklerini tekrarlamazlar, tehlike gelince onun karşısında kendini kaybedip doğru ve yoldan çıkmamalıdır. Bugün bir taraftan komisyon teşkili, diğer taraftan millileşme falan teklif edilir. Bunların hiçbirisi derde çare değildir. Sizin mesul hükûmetiniz var, bu hükûmet de iş görür. Bu parlamentarizm dairesinden çıkmak konusunda ortaya atılan teklifleri biz hiçbir zaman kabul edemeyiz. Para meselesine gelince, tenkit eden konuşmacılar dediler ki, para yoktur. Ben para nasıl olur bilmiyorum. Ben tenkit eden konuşmacıların o derdlerin çaresini de söyleyeceklerini umuyordum. Fakat, ne yapmak lazım olduğunu demediler. Önceki konuşmamda ben de paramızı tenkit etttim ve bununla beraber bazı maddeler gösterdim, ham malı çıkarırken bir kısmını kontrol altına almak ve saire gibi bazı teklifler ettim. Amma bugün tenkitçilerden bir şey işitilmedi. Bu bono pul değil, para kesmek lazımdır, yahut bu adamlar namuslu, becerikli değil, tecrübeli becerikli ele vurulsa pul olur demek, hiçbir söz dememektir. Becerikli adam kimdir? Ve ortaya çıkarsa ne gibi tedbirler alacağı belli değildir. Ben Azerbaycan ve toprak altında veya başka yerde gizlenmiş başka yer bilmiyorum. Eğer böyleleri varsa göstersinler. Bu sözlerin hepsi tenkitçileri tenkitten ibarettir. Sonra burada meselenin hukuki cihetinden bahs ettiler. Ben de, hükûmet parlamentodan izin almadan parayı bırakmamalı idi diyorum. Fakat bırakır. Hemen hemen bütün fırkaların konuşmacıları sözleri bırakmaması idi, demesi izzeti nefsi olan bir hükûmet için layık-ı teddiyat ve cezadır. Fakat, burada da hususi bir psikoloji var. Diğer memleketlerde hükûmet ile parlamento arasında şiddetli mücadeleler olduğu biliniyor. Fakat, hükûmet parlamentonun içinden çıkmış olduğu için, para lazım olduğunu hissetmiş ve parlamentonun kabul edeceğini bilmiş, parayı bırakmıştır. Bütün fırkaların protestosu buna yeter. Bir de burada toprağın millileştirilmesinden bahs olunur. Birkaç ay zarfında mümkün olur demekle mümkün olmaz. Kabul edelim ki, biz

millileşmeyi de ve sizin bütün toprak proğramınızı da kabul ettik. Fakat, bunu hayata geçirilmesi için çok sayıda memura ihtiyaç vardır. Yerleri ölçmek, hesabını tutmak, geçenlerin listesini düzenlemek lazımdır. Ondan sonra ancak işe başlayabilir ki, bu da iki yıl demektir. Bu suretle bugün biz bu paranın bırakılmasını kabul etmekle, paramızın piyasası kalkmaz, yalnız bunu da diyebilirler ki, bırakılan para kıymetten düşer, bunu da kabul etmek olmaz. Sonra Samedağa gibi şiddetli cümlelerle dar ağacı kurun, asın demek yersizdir. Bu gün hükûmet bu parayı bize bırakmışsa ve umumiyetle, hükûmet para basılmasına razı değilse, tez bırakanları sorumluluğa çağırmaya belki hakları var, amma bu tür şiddetli tenkitlerden bırakılmış parayı kıymetten düşürmeye hakkımız yoktur. Bugün buradan çıkıp, iflastan bahs etmek nefret ediyoruz demek, memleket için zararlı bir propagandadır. Bir de bizim durumumuzla sair memleketleri karşılaştırdığı başkaları, yeni iş görüyoruz diyorsa, eski işlerle meşguldürler. Rusya yeni şeyler yapıyor diyorlar. Fakat dikkatle bakılırsa, bizim de eski işlerle değil yeni meselelerle meşgul olduğumuzu görürler. Bundan iki sene önce, sizin bu hükûmetiniz, parlamentonuz ve parlamento da tartışmalarınız var mı idi? Ama dikkatten kaçırmamalı ki 3 milyonluk bir millete büyük ve eski devletlerin işini göstermek olmaz. Bir çok şeyler de var ki, Rusya belki büyük bolluklardan oluştuğu için dayanabilir. Ama 3 milyonluk ufak bir milleti ve yeni oluşmakta olan bir hükûmeti böyle sarsıntılara salmak olmaz. Evvela işler berbat olur. Biz her şeye yeniden başlıyoruz, yeni dikiyoruz. Hiç de eski işlerle uğraşmıyoruz. Fakat, üzülen konuşmacılardan hiçbirisi tarihi gelecek bakış açısından olmayıp, eski hükûmetler için olan büyük ve zor talepleri teşkil halinde bulunan hükûmet ve parlamentoya takdim ediyorlar. Çünkü siz de daha oluşmaktasınız. Bu oluşumun kendi ruhu, iktizası vardır. Bundan bir takım şeyler aynen olmaz. Bu tür hareket ile ümitsiz olmak, bu kürsüden böyle söylemek ile milleti ruhsuz bırakmak olmaz. Böyle ümit-

sizlikler bizim için makbul ve doğru değildir. Bizim durumumuz öyle değil ki biz savaş içindeyiz. Biz ihtimal ki sabah da har içerisinde olacağız. Bunun içinde hazır olmalıyız. Lakin, bence bunu buradan neşr etmek doğru bir hareket değildir. Kanunen biz müttefik ve birleşik ve belki bilumum yeni hareketlerde bulunmalıyız. Manatın değeri bizde başka devletlerden eksik değil, her yerde böyledir. Çörek bizde pahalı ise, diğer yerlerde daha da pahalıdır. Bizim memleketimizde her yerden ucuzdur. Ben bunu iddia ederim ki, biz kurtuluyoruz. Her bir işte ciddi mücadele etmek ile beraber, buradan kurtuluştan bahs etmeye de lüzum yoktur. Bir de Ahmet Bey ve muhtar efendi söylediler ki, güya ben İngilizlere borç meselesi lehinde cesaretle söyledim.

Efendiler! Bilrsiniz ki, bir konuşmacı çıkıp bu kürsüden bir söz söylediğinde onu tamamen bir fırkaya bağlamak olmaz, söylediler ki, İngilizlere 175 milyon verilmesin, buradan işittiklerimiz yoksa doğru değil mi? Adı geçen borcun verilmesi o zaman müzakereye koyuldu, her kes de bu işten haberdar idi. Şimdi yalnız kendi fikirlerinin yürümesi için bir takım iftiralar atıyorlar. Bunu eğer bilmiyorlarsa, bir milyonluk meblağ için açıklama isteyen bir fırka buna da açıklama isteyebilir ve cevabını alırdı. Bunu işitmedilerse yalan söylüyorlar.

Sesler: doğrudur, doğrudur.

Mehmet Emin: İşte bu nokta-yı nazardan söylemiştim ve kendi sözlerimde duruyorum. Eğer bir milyonluk meblağ için önerge isteyenler 170 milyon için hayli hayli açıklama ister. Zamanında bunu istemeyenler, bu borcu kabul etmişlerdir. Meselenin hukuki tarafına gelince iktisadi ve diğer meselelerde tartışmalıyız. Bunlar ile beraber 600 milyonu parlamento tasdik etmelidir. Bundan kurtuluş olmayacak. Gelecekte maliyemizi düzelteceğiz ve belki lazım olursa yine de para basmalıyız. Bir şeye de itiraz etmek isterim ki, daha önce bu kanunu reddetmek istiyordular. Şimdi onu ancak tenkit etmekle yetindiler. Bundan maksat manatımızın değerini kaldırmaktır. Bu tenkidi bizde düzeltiriz ve zaruridir.

No:109
Yüz Dokuzuncu Oturum

22 Aralık 1919

Mehmet Emin: Muhterem Efendiler! Beden önce kürsüye çıkıp gruplar adına beyanatta bulunan efendilerin beyanatlarında bir değişiklik göründü. Onlardan birisini size şöyle arz ettiler... Tabiidir ki, bir muhalefet mantığı da psikolojisi de vardır. Onlar değişiklikte görünürler. Bir de, tembellik kanunu vardır ki, onların da suçu vardır. Fakat, diğer konuşmacıların arasında, eskiden öyleleri var idi ki, önerge vermek, soru sormak için psikolojik değişiklik gerekirdi. Bilmiyorum bu takdiri ilahidir, herkesin alnına yazılmıştır. Daima Azerbaycan'ın sorumlu hükûmet temsilcisi sıfatıyla beyanatta bulunurum, mesul bir fırka temsilcisi hissederek, eskiyi mi yine söylememi hasretle bekleyeceksiniz. (alkışlar)

Efendiler! Ben özel olarak hükûmet deklarasyonu konusundaki düşüncelerimi söylemiştim. Kürsüden başka her şahsın hükûmet deklarasyonu hakkında şahsi düşüncesi de vardır ki, ona rusça izlenim/etki diyorlar. Ben özel olarak söylemiştim ki, hükûmetin beyannamesi çok ayrıntılıdır, bu kadar teferruata gitmek pek de uygun değil, daha kısa olsa idi güzel olurdu. Fakat, konuşmacıların bir kısmı deklarasyonun noksanlarından uzun açıklama talep ettikleri için ben düşündüm ki, deklarasyonu yazan kişi benden daha dakik imiş. Efendiler! Beyanname hakkında grup bakış açısından konuşmak ile muzafferim. Parlamentonun diğer hususatına karışmağa mahal yoktur zannederim. Ben isterdim ki, deklarasyon dışında olan, bahs olunmayan şeyler için konuşmaya lüzum görelim. Çünkü bugün onun ne mekanı ne de zamanıdır. Mamafih bazı konuşmacılar tenkit ettiler ki, onların üzerinde durmak istemiyorum. Fakat, genel siyaset bakış açısından bazılarına cevap vereceğim. İttihat temsilcisi dedi ki, birçok memurlar irtişa da bulunurlar, birçok hıyanetlerden, rüşvetçilikten bahs etti ve suistimallerden dahi konuşup, bunlara tedbir istedi. Eğer bu güne kadar muhalefette ka-

lan ve yalnız söylemekten başka şey bilmeyen fırkaların böyle şeyleri hükûmet dahilinde kendi temsilcisi vasıtasıyla talep eder ve suçlulara ceza verirlerdi. Bu gün belirlenmemiş formada değil, açık olarak talep eder ve daha ziyade maksat hasıl olur.

Efendiler! Denikin ve Kolçak meselesi hakkında, eski deklarasyonda bir söz dememişti. Özel olarak reis-i vükela söylemişti ki, eğer **Denikin bizim sınırımızı geçerse, bizim cesedimiz üzerinden geçmelidir. Tabidir ki, eski hükûmete dahil olanların bundan başka emelleri olmamıştır. Hükûmeti oluşturan fırkaların bundan başka bir ruh ve azmi olmadığı da muhakkaktır.** (alkış) Fakat bir hata var ki, onu düzeltmeye mecburum. Siyasi kelamlar ile yazılmasına lüzum olmayan sözlerin deklarasyonda söylenmesine lüzum yok idi. Birinci deklarasyon ile şimdiki deklarasyonu mukayese edersek, arada bir fark görüyorum.

Efendiler! Rusya işçi ve kentçileri Denikin ve Kolçak'ı ezip Azerbaycan işçi ve kentlileri ile bir hükûmet dahilinde yaşayacaklar. Ben eminim ki, konuşmacı efendinin maksadı bunu ifade etmek değil idi. Zira Azerbaycan'ın hür yaşamasına ant içen bir zatın bu gibi ifadelerde olmayacağına ben kanaat ederim, eminim ki, dil topuğa vurdu. Bu sözler bu manada olmadığından ve bu manada söylenmediği kanaatindeyim, bu ise ancak dil topuğundan ibarettir. Çünkü, konuşmacıyı tanırız ve onun sözlerini böyle mana ile düşünmeye hakkımız yoktur.

Efendiler! Burada amele teşkilatı hakkında konuştular. Nasıl ki, deklarasyonda söylendi, bütün hürriyetlere, istiklalimize dokunulmaması şartıyla hükûmet teminat verir. Parlamento da bu hürriyeti, başka türlü arzu etmez zannederim. İşçi teşkilatları hür olmalıdır. Fakat, o teşkilatta bolşevik düşünceleri hazırlansa, eğer o teşkilatta Azerbaycan istiklalini yıkmaya teşebbüs etse, hükûmet oraya cesur hükûmet gibi girer ve önünü almaya teşebbüs eder. Ve burada bolşevik düşüncesi saklanmaz diyor. Azerbaycan istiklali aleyhine düşüncelere izin verilmez. Hakiki Azerbaycan işçisi buna kesinlikle razı olmaz.

Efendiler, burada toprak meselesi de konuşuldu. Eskisinde olduğu gibi bu deklarasyonda da bu var. Bugün toprak meselesi kanun layıhası dahi parlamentoya gelmiştir. Siz onu kabul ettiniz. Hükûmet de uygulanmasına hazır olduğunu vaad etti. Burada toprak meselesini halleden bir fırkanın temsilcisine aynı nezareti bırakmak, bu meselenin halli için bir kefalettir. Bunu yeniden talep etmek fazladır. İşte efendiler, umumi tenkitlere bakışım böyledir. Hükûmet birçok buhranlar geçirdi, buhrandan sonra böyle bir şekil almıştır. Bu mütecanis bir hükûmet dahi koalisyon hükûmettir. Böyle hükûmette de her fırka kendi istediği gibi idare eden bir fırka temsilcisi, fırka proğramından fedakarlık etmelidir ki, uyum hasıl olsun.

Efendiler! Eğer bugün fırkaların hepsi hükûmete dahil olmamışsa, muhalefette kalan fırka çoksa, bu hususta üç aydan fazla devam eden parlamento dahilinde oluşup meydana çıkan hükûmettir. Bugüne kadar hükûmetin en büyük hissesini oluşturan kuvvet burada yoktur. Hükûmetten başka milletlerin temsilcisi de olduğundan hükûmet istediği zaman dışarıya manevi birlik gönderemiyordu. Bu hakikat şimdi de var. Çünkü, bu koalisyonun halidir. Fakat, bugün mevcut olan zayıflıktan kurtulduk. Bu hükûmetten içeriye karşı hata olabilirse de, o hata dışarsı için yoktur. Bunların hepsiyle birlikte seçimden bahsettiler. O seçim de sizin elinizdedir. Bunun için siz çalışmalısınız. Bir de hükûmetten taleb etmeye utanırım ki, bu Meclis-i Mebusan'ın faaliyetine bağlıdır. Burada bir eksik varsa, siz onu komisyonda bulunan temsilcilerinizden sormalısınız. Hükûmet veya parlamento reisinden sormamalısınız. Bunu fırka reislerinden sorsanız size bilgi verirler, eğer o hususta bir teşebbüs görülürse parlamento da kaldırılabilir ki, mesele halledilsin. Bunları deklarasyonda talep etmek bence yersizdir. Hükûmet teşkilinde bu güne kadar zorluk fırkalardadır, fırkalar çoğalmıştır. Ayrı bir fırka da mesuliyeti kabul etmemiş, koalisyon yapmağa mecbur olmuştur. Böyle olunca da elbette ki, mesele uzar. Seçim için hükûmet çalışırsa, müessesanda bir ekseriyet gerçekleşirse, bu

zorluk ortadan kaldırılmış olur, hükûmette bu hususta çalışmaya söz verirse, işin şimdiki vaziyeti millet ve memleket bakış açısından olup, şimdiki meseleleri biraz fazlası ile kabul edip, fırkaların hepsi iştirak edip, hepsi de müdafaa edecekleri için hükûmet iki şeye fikir verecektir. Biri dış diğeri ise iç meseledir. Kendi zamanından emin olup, Meclis-i Mebusan seçimine vererek, bir an evvel onu meydana getirirse, zannedersem, hepsinin arzusuna emel edilmiş olur. Binaenaleyh fırkamız ve tarafsızlar böyle bir hükûmete güven oyu verir.

Mehmet Emin: Efendiler! Siz burada benden önce konuşan iki konuşmacının sözlerine şahit oldunuz. Her iki konuşmacı da bir mevzudan bahs etti. Diyorlar ki, niye biz hükûmete dahil olmadık. İkinci konuşmacı **Kravçenko** meseleyi açtı ve fikrini açık söyledi. **O biz her zaman bir düşüncede, yani büyük, vahit ve bölünmez Rusya fikrindeyiz dedi. Pek haklı olarak bu ifadesine karşı parlamento da bir gürültü koptu. Bence öylelerinin hükûmet içinde değil, parlamento da bulunmaya hakkı yoktur.** (gürültülü ve sürekli alkış)

Efendiler! Memleket dahilinde yaşayan bir sınıfın, bir milletin, bir tabakanın hakkına riayet etmek için onun temsilcilerini hükûmete dahil etmek hangi uluslar arası hukukta var? Memleketi idare etmek için belli prensipler var. O prensipleri parlamentoya dahil olan sınıflar kabul ederse, hükûmet de iştirak eder. Ancak muhalefette kalırlar ise tabii hükûmete dahil olamazlar. Gerçi memleket içinde yaşayan bir tabakaya seçme hakkı verilmezse, milli idarenin hakimiyetini temsil eden meclise izin verilmezse, o zaman milli hukuka tecavüzden bahs etmek olur. Mesela, bugüne kadar hükûmette İtihat temsilcisi yoktu. İttihat fırkası bir kısım vatandaşı temsil eder. Bununla, Türk milletinin bir kısmı siyasi hukuktan mahrum edilmiştir diyemeyiz. Ermeni grubu aynı sözü söyleyen zat kendisine sosyalist adı verildiği halde buraya bütün Ermeni fırkalarının temsilcisi şeklinde çıktı. Çıktı da bizim sosyalistlerle ittihatçıların birleşmesinden utandı ve böyle bir hali Don Kişot'luk saydı.

Acaba, muhalefet yapmak Ermeni burjuva ve kadetler ile birleşen sosyalist Daşnaksütyun'un memleketlerinin işlerinin idaresi için böyle müşkül bir zamanda birleşmesini lüzumlu gören ve diğer milli fırkalarla birleştiren sosyalistlerin harekatına Don Kişot adını vermek zaten en büyük Don Kişotluk değil mi? (alkış)

Efendiler! Eğer hükûmet idaresine bu şekilde bakılırsa siyasi düşünce ile onlar muhalefette kalacaklar ve bunlar hükûmet dışında kalmak hesabıyla hükûmet beyannamesine itiraz edecektir. Bir Kürüçok lazım idi ki, deklarasyona itiraz edip bir berat kazansınlar. Ben deklarasyonun bir kısmını okuyorum. Onlar, ermeni milleti kanundan hariç edilmiştir diyorlar. Ona göre de bu hükûmete güvenoyu vermek istemiyorlarmış. Deklarasyondan böyle bir şey yoktur ve olamaz da. İşte aslını okuyorum. (okuyor) Bu yolu ilk açan biz olduk, başka komşularımızın dahi böyle yapmasını arzu ettik. Bununla beraber itiraf etmeye mecburum ki, Karabağ'dan başka yerde olumsuz bir durum şimdilik olmamıştır. Karabağ'da olduğu gibi başka yerlerde de, mesela, Gence'de o hal tamamıyla temin edilmemiştir. Bunun başlıca sebebi hayatımızın henüz tabi yoluna girmesidir. Ümit ederim ki komşumuz Ermenistan Cumhuriyeti dahi bu meseleyi bizim gibi her iki milletin çıkarları açısından hall ediyor...

Hükûmet bununla Ermenileri kanun dışında ilan etmiş değil, kendi samimiyetini göstermiştir ve açıkça söylemiştir. Yalnız bir yol ile Zakafkasya hayatı temin olunur.

Beyannamenin rusça kısmında **prensip ve zaimctvenni sözü menafe-i mukabeleye muvafık terkibini belki de bir o kadar uygun tercümesi değildir.** İhtimal ki, bu kelime Malhazyan'ı çileden çıkarmıştır. Fakat, Malhazyan'da bu durum olmasaydı, burada hükûmet reisinin suikastinden ziyade başarı tercümesini tahmin edebilirdi.

Halbuki, tercümeyi reddetsek bile Ermeni temsilcisinin müthiş bir suretle çıkardığı manayı bu anlamdan çıkarmak ve kürsüden bu muhaba söylemek için ancak ve ancak bahanecilik

hastalığı ile zeste olmak lazım idi ki, buna rusça kruçkotvorsva diyorlar. Hükûmet haricinde kalmak açısı ile bu kürsüye çıkıp, ermenileri kanun dışında ilan ile büyük bir iftira atan mebus efendi, acaba ne gibi fesad tohumu saldığını düşünür mü?

Eğer hükûmet beyannamesinde karşı çıkarlardan bahs etmişse, önce Ermenistan Müslümanları temin eylesin, sonra biz Ermenileri temin edelim, demek için bahsetmiştir. Yok o ak yüzüne kara ile yazıldığından aşikar görünür ki, o, pek samimi olarak gösterir ki, Ermenilerin hukuku çıkarları karşılığı olarak burada da, Ermenistan'da da halledilsin. Çünkü onun nazarında ancak bu meselenin halli öyledir ki, Kafkasya milletlerinin ittifak ve sulh ile yaşamalarını temin etmek olur. Kendi beyannamesinde konferasntan bahs eden bir hükûmet için Ermeni gruplarının itimat hakkındaki beyannameden çıkarıp, tarafsız ilan ettikten sonra, asıl sebep olarak bir şey kalır ki, o da hükûmette ermeni temsilcisinin olmadığıdır.

Malumdur ki, şimdiki hükûmet bir takım parlamento kombinezonları neticesinde oluşmuştur. Hükûmet reisi muhalif fırkalarla görüşmüş ve bu hususta hepimiz tarafından bilinir ki, Ermenilere müracaat edilmişti. Fakat aldığı cevap ne olmuştu? Bu efendileri yalnız siz değil, bütün millet bilir. Çünkü, hükûmet reisine verdikleri cevabı reisten evvel bütün gazete okuyucuları okumuştur. Bu cevaplarında onlar öyle şeyler talep ediyorlardı ki, elbette hükûmet reisi onları kabul edemezdi. (Ermeni grubuna hitaben) Efendiler, siz hükûmet dışında kalmanızı başka şeylerle değil, kendi yanlış vaziyetinizde aramalısınız.

Siz hükûmet reisinden talep ederdiniz, itiraf eylesin ki, bu güne kadar Azerbaycan Ermenileri tecavüz ve baskı altında bulunmuşlar mıdır? Siz, dünyanın hiçbir yerinde olmayan şeyi talep edip, diyorsunuz ki, Ermenilerin sayısı nisbetinde onlardan idare memurları kabul edilmeli, polisler gelinceye kadar hükûmeti milliyet esasına koyarak bölüşmelisiniz. Mesuliyetten korkan bir hükûmet reisi elbette böyle ölçüsüz talepleri kabul edemez ve böyle bir delil ile konuşan kişilerle hükûmet oluşturulamazdı. (alkışlar)

Fakat, biz bir şeyle teselli buluruz. Biz biliriz ki, liderlerin bu yanlış siyaseti Ermeni halkının pek arzu ettiği bir siyaset değildir. Onun için ümit ederiz ki, hükûmet dışında kalmakla cezalanın ve kaba siyasetinizden dolayı bütün Azerbaycan demokratları ile beraber, aklı başında Emeni demokratlarına da cevap verirsiniz.

Siyaset başında olanların hareket tarzı temsil ettikleri gerçek halk çıkarları ile uygun gelmiyor.

Burada bize bir minnet koyarak dediler ki, Azerbaycan'a daha zor zamanlarında geldik, şimdi ne oldu ki, yaramaz ve kanun dışı olduk? Fakat geçmişi hatırlamasalar iyi olurdu. Eğer geçmişi hatırlarsak, mesele çok yol alır. O zaman başka şeyler görürüz. Biz şahidiz ki, hükûmete değil, zor zamanlarımızda ağalar parlamentoya böyle gelirlerdi.

Peki Karabağ, Zengezur meselesi vardır. Şimdi de müzakere olunur. Her zaman dışardan bakan görür ki, burada Azerbaycanlılıktan ziyade dışardan bir tesir daha hakimdir. Burada ermenilerin vaziyetinden şikayet olunur. Ben bir nazire değil, bir misal olmak üzere Ermenistan'a atf-ı nazar etmelerini tavsiye ediyorum. Orada değil ki, hükûmette bir Türk yoktur, bütün parlametoda iki adamdan fazlası görünmez. Gürcistan'ı alınız, orada ermeni de var müslüman da. Fakat hükûmetinde ne Ermeni var ne müslüman. Acaba, bununla Ermeniler, müslümanlar kanun haricinde mi düşünülmüştür? Elbette hayır! Elbette ki, bu kez ermenisiz teşkil olunacak Azerbaycan hükûmetinden dolayı da kıyamet kopmaz.

Efendiler! Kendi yanlış siyasetleri ile işi öyle bir vaziyete getirdiler ki, hükûmet onlarsız oluştu. Tabii bu hattı hareketlerden dolayı kendi cemaatlerina cevap verme durumu vardır. İşte sorumluluğun ağırlığını baştan sağ başa atmak için hükûmet ermeni halkına nispet büyük bir cinayetle suçlanır. Güya ki, hükûmet Ermenileri kanun harici ilan etmiştir. Bu iftiraya zannederim herkes gibi ermeni halkı da inanmıyor. Ermeni mebuslarının bugün ibraz ettikleri siyaset ne Ermeni, ne de Azerbaycan demokratlarının siyaseti değil, şahsi siyasettir. Bu siyasetten ise kimseye fayda yoktur.

Hükûmetin bu beyannamesinden de göründüğü vechile Malhazyan tarafından bahs olunan mefkürecisi bulunan fırka milli azınlık hakkında samimi niyet beslediğini ispat edememiş, ortada mevcut olan zıddiyet his ve ruhu ile beraber Azerbaycandaki Ermeni halkının hukukunu temin için gerekeni yapmıştır. Ve bu gün burada oturan siyasetçilerin başı üzerinden bütün dünya da ve ezcümle Ermeni halkının sulhperver ve düşünen kısmına müracaat ederek yüksek sesle söylüyorum ki, iftiradır, inanmayınız, kimse Ermenileri kanun haricinde ilan etmemiş ve edemez! (sürekli alkış)

No:114
Yüz Ondördüncü Oturum

5 Ocak 1920

Mehmet Emin Resulzade: Geçen oturumda başkanlık divanı seçimine katılmayan grupların ne sebeple katılmadıklarını söylediklerini işaret ederek diyor ki, geçen oturumda başkanlık seçimine katılmamalarının sebebini göstermemişler. Ona göre biz de bilmeliydik. Şimdi de mesele açıklandı.

Fakat, bugün şimdilik biz de aday gösteremiyoruz. Bunun için konuşmacının teklif ettiği, seçim başka güne tehir edilsin.

Başkan: Aday gösterilmediğinden başkanlık divanı seçiminin başka güne ertelendiğini, sırada teftiş komisyonu ve kütüphane komisyonu seçimi olduğunu bilgilerinize sunarım.

Mehmet Emin Resulzade: Seçilecek teftiş komisyonu hakkında konuşarak diyor ki, bu komisyonun ne gibi bir komisyon olacağını açıklamak lazımdır. Geçen sefer bu husus parlamento da konuşuldu.

Konuşmacı, parlamentonun kurucu bloku olduğuna ve Meclis-i Müessesan seçimi komisyonu heyetine 15 milyon manat para bırakıldığına işaret ederek diyor ki, bu harçlar Mecli-i Mebusan tarafından dışlandığına göre umumi hükûmet idaresine ait değildir. Ona göre parlamento için daim bir komisyon lazımdır. Ve, harcanan masraflar umumiyetle mezkür komisyona havale edilmelidir.

Mehmet Emin Resulzade: Aslan Bey Sefikurdski şüphesine isaret ederek diyor ki. Aslan Bey'in yüreği şüphelidir, onu temizlemek istiyor. Bunun birçok yolları vardır. Eğer bir doktora müracaat etse idi, onun yüreğinden şüphe kuvvetlerini öldürürdü. Senin olabilir ki, çok şeye şüphen olsun.

Aslan Bey: (yerinden) Benim değil, fırkanın şüphesidir.

Mehmet Emin: (devamla) Rica ederim bana mani olmayınız. Burada bir geçmiş bir de gelecek meseleleri vardır ki, bundan, onlar şüphelidir. Biz, eğer bunu komisyona havale edersek o komisyonda her fırkadan bir kişi bulunursa o zaman şüpheli efendiler şüphelerinden kurtulurlar ve eğer uygun şekilde her fırka kendi nisbeti dahilinde temsilci verirse, onda hazerat şüpheden kurtarmayacaktır. Konuşmacı Müsavatın her işten el çekmesiyle şüphelilerin şüpheden kutulacaklarını , o zaman Divan-ı Riyasete güveneceklerine, bununla beraber nasıl komisyon olursa olsun, hiçbir zaman onun oyu kanun hükmü olmayacağına işaret ederek diyor ki, komisyonun imperativ bir kararı olmaz. Komisyon herhangi bir kusur yaparsa, bize izahat verdikten sonra şüphesini gösterir. Bununla azınlıkta kalanlar da kendi sözlerini söyleyebilirler.

Konuşmacı, her yerde her millet parlamentosunda umumi bir düzen olduğundan, bunun da çoktan çok, azdan az temsilci vermek usulü olduğundan bahisle diyor ki, siz, bu siyasetiniz ile istiyorsunuz ki, suni bir yolla çoğunluk kazanasınız, bunu da pekala bilirsiniz ki, çoğunluk sizden olursa, istediğinizi de yürütürsünüz. Ben bunula kimi aldatmak istediğinizi bilirim. Emin olunuz ki, siz bu şekilde demogoji yapmakla parlamentoyu aldatamazsınız, eğer arkada oturan cemaatı aldatmak istiyorsanız, onlarda sizin hareketinizi iyi bilir. Konuşmacı dikkatli düşünmelerini tavsiye ediyor ki, bu gibi şeylere tevessül etmeyip, dünyanın her yerinde tatbik edilip de geçerli olan prensipleri kabul etsinler. İlave ederek, eğer siz komisyonun coğunluğunun reyine ortak olmazsanız, o zaman ağ durup, ağacan durmuştur. Burada yine istediğinizi diyebilirsiniz.

Konuşmacı arzu eder ki, sözle dokundurmayı terizi burada alet etmeyip bu gün kabul edilmiş gibi kayda alıp çoktan çok, azdan az temsilci vermekle komisyon itihab edilsin.

No: 117
Yüz On Yedinci Oturum

14 Ocak 1920

Mehmet Emin Resulzade: Alkışlar içerisinde hitabet kürsüsüsne çıkar.

Efendiler! Ben bugün **Müsavat Fırkası** ve tarafsızlar adına Meclis-i Mebusan'ı ve onun temsil ettiği bütün Azerbaycan milletini tebrik etmek isterken bundan bir yıl önce 7 Aralık da Meclis-i Mebusan oturumunu hatırlatırım.

Efendiler! O gün burada açılan Meclis-i Mebusanda hiç kimse inkar edemez ki, bütün Azeri halkının , kalbinde gizlediği o meşru ve büyük hakikat gerçekleşirken sokaklar da zafer ilan eden bu halk yoktu. Çünkü o zaman biz korkuyorduk ve bu üç renkli bayrağı burada ellerimizde titreterek yükselttiğimiz zaman bir ümit besleyerek diyorduk ki, **bir defa yükselen bayrak bir daha inmez.** Bunu sokaklarda bugün zafer şenlikleri ilan ederken halkla beraber bütün dünyaya gösterir ki, **bir defa yükselen Azerbaycan bayrağı bir daha aşağı inmez.** (Şiddetli ve sürekli alkışlar)

Efendiler! O gün biz şu şiarı ilan ederken korku ve endişeler içindeydik. Hakikaten de öyle idi. O zamanlar içimizde bize muhalif bulunan kuvvetler de var idi. O gün onların temsilcilerini bigane olarak bu duvarların dışında gördüğümüz halde, bugün o temsilcileri burada hazır görürüz. (alkış)

Efendiler! Her bir millet ve her bir insan elde ettiği muzafferiyetleri kutlar.

Bayram yaparken o zaferin elde edilmesine başlıca sebep olanları unutamaz. Unutursa nankör olur. Ve nankör bir millet de hiçbir hakkını savunamaz. Bu gün **Azerbaycan Cumhuriyeti** kendi arzu ve kendi isteğinden başka bir kuvvet ile meydana

çıkmamıştır. O kardeşler ki, bize kuvvet desteklerini uzattılar, kanlarını akıttılar ve bizi bu güne çıkarttılar, biz bu gün Azerbaycan istiklaliyetini muhafaza ederken o aziz ruhları yanımıza getirmeliyiz. Çünkü o ruhlar bize daha çok lazımdır. (konuşmacının teklifi üzerine Meclis-i Mebusan ayağa kalkıyor)

No:129
Yüz Yirmi Dokuzuncu Oturum

1 Mart 1920

M.E.Resulzade: Efendiler. Hepniz bilirsiniz ki, bütün memleketlerde, bilhassa meşrutiyet ve cumhuriyetle idare olunan memleketlerde bütçe meselesi, en mühim meselelerdendir. O memleket meselelerinin adeta anasıdır. Bilhassa yeni teşkil edilen hükûmetler için bütçe tertibi zor bir iştir. Çünkü önceden tecrübe yoktur. Gelir ve gider meseleleri yeniden düzenlenmiştir. İşte bunları dikkate alınca bütçe düzenlemesinin ne kadar zor olduğunu elbette taktir edersiniz.

Şimdi hükûmet tarafından bütçe komisyonuna ve kanun layihaları komisyonuna iki layiha gelmiştir. Bunlardan biri bütçenin tertibi hakkında, bir kanun nizamnamesinden ibarettir. Diğeri de kanunun tertibi hakkındadır. Bugün dikkatimize arz olunan layiha, geçici bütçenin tatbiki hakkındaki kanun layihasıdır.

Bilirsniz ki, bütçe tertibi meselesinde bütün milli cereyanların ve memleketimizde millileşmek esaslarının büyük bir yeri vardır. Bütçenin ne şekilde düzenleneceği, tasdiki ve sonra ne suretle sarf edilmesi hakkında mecliste icra heyeti huzurunda pek büyük tesiri vardır. Bütçe meselesi müzakere edilirken, bu mesele memleketin bütün siyasetine tesir eden bir mesele olması ile pek önemlidir. Bu hususta meclise fazla bilgi vermek lazımdır. Bilgiyi ilan etmek kabilinden bu layiha dört kısımdan ibarettir.

1.) Bütçenin tertibi hakkında umumi esaslar.
2.) Bütçenin sureti tertibine aittir.
3.) Meclis-i Mebusan tarafından şeklen tasdiki.
4.) Tasdikten sonra suret-i icrasıdır.

Bugün arz olunan kısmı layihanın umumi esaslarıdır. O esaslar ki, maliye bütçekomisyonudur. Onu mütalaa edip oyunuzu vereceksiniz. Önce genel bir bakış açısıyla bütçe nedir? Meselesi var. Bu hususta iki mütalaa vardır. Biri memleketin gelir ve gideri hakkında sade bir hesaptır. Bu aşağı yukarı bir defterdarlıktan ibarettir. Hükûmet tahmin eder, tertib eder ve tatbik eder. Diğer taraftan ise bütçeye bir kanun şekli verilir. O şekilde bakılır. Bu da Meclis-i Müessesan tarafından her sene bir kanun olarak kabul ve tetkik edilir. Size takdim edilen bu iki bakış açısı arasında bir birleştirmedir. Bu da, devletin gelir ve gideri her sene düzenlenerek, her sene Meclis-i Mebusan'ın tasdikine arz edilip bu şekilde tatbik edilmesinden ibarettir. Bununla bütçe kanunu arasındaki fark şu cihetlerdedir.

Bütçe kanunu daimi bir kanun olarak tertip edildiği halde bu kanun yalnız bir sene için tertip ve tasdik edilir. İkinci sene için yeniden bakmak gerekir. Şimdilik hayatımız henüz tamamıyla tekerrür etmemiştir. Bunun için kanun layihasını tasvip ederken gider ve gelirin kabulü ile beraber bir kanun olarak kabul edilmelidir. Bu noktadan şeklen olsa da, her sene masarıfları kontrol etmekle beraber, diğer taraftan da Meclis-i Mebusan memleketin aparatında ince etmiyor. Biz bu usulü kabul ettik.

İkinci umumi esaslardan olmak üzere bütçenin tamamına ait dir ki, bu bütçeye ne gibi meseleler dahil olmalıdır. Bu hususta iki düşünce vardır. Bütün devlet gelir ve giderleriyle beraber, devlete ait olmayan bütün mahalli gelir ve giderler de bütçeye dahil olur. Mesela: Belediye, askeri birlikler ve bunlar gibi teşkilatların gelir ve giderleri, bunlarda Meclis-i Mebusan'da oylanır ve tasdik edilir. Demek ki birinci usul budur. Bu usul ile Meclis-i Mebusan mahalli idareleri gelir ve giderlerine bir yardım eder ve memleketin bütün gelir ve giderlerini merkezileştirir.

İkinci şekil bütçede merkezi idare usulüdür. Bu usule göre mahalli idarelerin gelir ve giderleri bütçeye dahil olmaz. Hükûmet yalnız kendi gelir ve giderlerini gösterir. Layıha ikinci şekli kabul etmiştir. Yalnız bir istisna vardır ki, bizde yerel idarelerin gelirleri vardır. Fakat kendi teşkilatları yoktur ve henüz düzen-

lenmemiştir. Onun için de layıha, geçici yerel idarelerin gelirleri de umumi bütçeye dahil olsun ister. Fakat dediğim bir istisnadır, geçicidir.

Üçüncü esas bütçenin adi ve fevkalade fasıllarıdır. Bütçede adi ve fevkalade fasıllar olur. Layiha fevkalade bütçeyi kabul etmiyor. Sebeb ise, adi gelir yetmediğinden fevkalade gelir ve istikraz yolu bulunur ve düşünülür. Öyle adetler dış ülkelerde ve Rusya'da görülmüştür. Çünkü fevkalade gelirler, fevkalade gider için ayrılır. Bizde bir hususiyet var ki, adi gelir ile fevkalade gelirleri ayırmak çok müşküldür. Çünkü bizim gelirimiz zaten fevkaladedir. Bu bonoları biz basarız, bu haddi zatında fevkalade gelir, yahud dahili istikrazdır, çünkü bizim adi gelirlerimiz giderlerimizi ödemiyor. Dördüncü esas bütçe devletin bütün (gelir) ve giderlerini karşılamalıdır. Mesela, demir yolunun gelir ve giderini göstermek olur. Örneğin, şayet beş milyon gelir, dört milyon gider olmuşsa, demir yolu bir milyon kazanmış olur. Bunu şunun için gösterdim. Demir yolunun geliri bir milyon, lakin beş milyon geliri ve dört milyon giderini göstermek için bütçe bütün bunlara uygun olmalıdır. Bütçe bunu da kabul etmiştir. Bir de özel araçların ki, bu bütçede olmayacaktır. Bir parça nezaretlerde hususi medahiller var ki, toplanarak nezaretin kendi yetkisinde kalıp sarf olunur. Mesela, Maarif Nezareti okullardan öğrenme hakkı alıp, kendi özel fonunda toplayarak kendi yetkisiyle o parayı sarf ederek yıl sonunda hesap verirdi. Üniversite kanunu kabul edilince bu gelirler umumi kanun üzre harcanacağı kararlaştırılmıştı. Altıncı esas, bütçenin tasnifidir. Buna da onun için lüzum görülmüştür ki, eğer gelirler ve giderler tasnif olunmazsa, yeni her bir gelir ve gider kendi cinsine yakın maddelerle eşleştirilmezse, memleketin gelir ve gideri kanunsuz ve faydasız olur. Bunun için de fasıllar, sonra da maddeler düzenlenmiştir. Demek ki bir babdan başka bir baba masrafları nakletmek olmaz. Bir maddeyi başka bir maddeye Nazır kendi yetkisi ile geçirebilir, lakin bir paragraftan öbür paragrafa nakletmek yetkisi Nazır'a verilmiyor. Bir paragrafta para yetmeyin-

ce. diğer paragraftan buraya geçirmek için Meclis-i Mebusan'dan izin elde edilmelidir.

Yedinci esas ihtiyat sermayesidir. Bu alalade bir zamanda olsa idi aleyhine birçok söz söylenebilirdi. Lakin şimdiki kuruluş halini dikkate alarak, düzeltmiyorsam 10 milyon ihtiyat sermayesini layiha kabul ediyor.

Sekizinci esas ilave bütçe hakkındadır. Sonra ilaveden ilave birde tashih meselesi vardır. Adet olduğu üzere bütçe hazırlandıktan sonra, hükûmet Meclis-i Mebusan'a müracaatla onun bu veya o suretle tashihini teklif eder. Layiha bunu kabul etmeyip, yalnız ilaveyi kabul etti. Böylece bütçe tasdik edildikten sonra, tashihi lazım gelirse, Meclis-i Mebusan'a müracaatla, bir ay sonra ilave olarak yeni bir bütçe daha vermek hakkı kabul olunur. Dokuzuncu esas şartlı kredilerdir. Layiha bunuda reddeder. Masraf eskiden mevcut hükûmetin geçici kararı üzerine, yahud Meclis-i Mebusan'da kabul edilmiş bir kanun üzre ise ona ünvanı kanuniye malik masraf diyor. Böylelerini bütçe kabul eder. Fakat, böyle kanuni ünvanı sahip olmayan masrafları kabul etmiyor. Birde şartlı kredi var ki, kanuni ünvanı yoktur. Fakat hükûmetin düşüncesiyle tayin olunan ve Meclis-i Mebusan tasdik ederse o zaman sarf edilir. Demek ki, bu tür masraflar kayıt altında bulunur. Kanun layıhası bunu da kabul etmiyor. Çünkü, böyle hususi meseleler lazım gelirse, o halde ihtiyat meblağından sarf olunabilir.

Onuncu esas, ilave krediler konusundadır. Layıha bunu kabul eder. Daha önce arz etmiştim ki, bütçenin bir babından diğer babına masrafları geçirmek olmaz. Fakat, bir babda fazla masraf varsa onun sarfı için, yahut geçirmek için ilave kredi şeklinde hükûmet Meclis-i Mebusan'a müracaat eder. Hatta böyle bir masraf olmazsa bile hükûmet Meclis-i Mebusan'a müracaat edebilir. O da aşağıda zikr olunacak, bazı kayıtlar ile kabul eder. İşte bütçenin tertip ve tanzimi hakkında geçici kanun layihasının esasları bundan ibaretttir.

No: 130
Yüz Otuzuncu Oturum

4 Mart 1920

M.E. Resulzade: Geçen oturumda meclise arz etmiştim ki, bütçe hakkında olan bu kanun layihası başlıca dört kısımdır. 1.) Umumi esaslar, 2.) Bütçenin tertip ve tanzimi, 3.) Müzakere ve kabul, 4.) Bütçenin icrasıdır.

Bütçenin tertibi hakkında memleketlerin uygulamalarında ayrı ayrı farklar vardır. Mesela, Amerika'da parlamento kendi bütçeyi tertip eder ve hükûmete verir. Hükûmet'de tertip ve icra eder. İngiltere'de ise Maliye Nezareti bütçeyi tertip eder. Rusya ve Rusya uygulamalarında bu biraz farklıdır. Burada her nezaret kendi bütçesini hazırlar. Meclis-i Mebusan'a takdim ederler. Şimdi bizde nezaretler ayrı ayrı bütçe hazırlıyor. Maliye Nazırının kontrolünden geçtikten sonra parlamentoya takdim edilir. Bütçe hakkında ayrıntılı bilgi verir. Çünkü, bu Meclis-i Mebusan'ın kendisine ait meselesidir diyorlar. Yalnız dış hükûmetlerin bütçe meselelerinden sohbet edilir ve Fransa Meclis-i Mebusan'ının bütçe kanununun bir maddesi gösterilir ki, bütçe müzakere edildiği zaman bu esas uygun görülür. O da bundan ibarettir ki, masraf maddelerinin artırılmasından Meclis-i Mebusan kendisini saklasın, çünkü, esasları bozmak doğru değildir ve bu bozma devletin masrafını artırır.

6 Mart 1910 tarihinbde Frengistan Meclis-i Mebusan'ı bir karar almıştır ki, maaşların, idare masraflarının ve diğer harçların artırılması için bütçe müzakere edildiği zaman bu masrafı artırmaktan Meclis-i Mebusan kendisini yetkisinden mahrum etmiştir ki, bu da memleketin masrafı az olsun, lakin bu kanuna bakılınca bir fırka veya bir şahs diyor ki, masraf artırılsın, o zaman anlaşılır ki, bütçe hazırlandığında bu masraf dikkate alınmamış, o sebepten bütçeye bir madde ilave edilmelidir. Bu bütçeyi Meclis-i Mebusan tasdik ettikten sonra hükûmet bundan nasıl bir hesap verecek ve nasıl düzeltilecek, bu konuda layiha bir kararı kesin olarak vermiyor. Çünkü, bunlar bizim Kanun-ı

Esasimize ait olduğundan ve o kanunumuz hazır olmadığından bu mesele de açık kalmaktadır. İlave söyleyeceğim bunlardır. İhtimal ki, bazı meseleler olacaktır. Onlar hakkında bilgi vermek gerekecek, onu da yeri gelince söyleriz.

Mehmet Emin Resulzade: Kanun layihasından rahatsız olan efendilerden hiç birisi kanunu reddetmediler. Yalnız bazı maddelere itirazları bulunduğunu ve bunu da madde madde okunduğu zaman itiraz edeceklerini söylediler. Yalnız, Ağamalı oğlu umumi surette kanunu tenkit etti ve dedi ki; eğer ikinci üçüncü bütçe olsa idi hükm ederdim ki, reddedilip daha iyisi yazılsın. Ben de bu fikre katılırım. Fakat tecrübe gösterdi ki, ister hükûmette bulunanlar arasında, ister parlamentoda oturanlar arasında öyle şahıslar görmüyorum ki, bütçe meselesinde muktedir ve ihtisas sahibi olmuş olsunlar. Bu bütçe meselesinde ne yazık ki öyle uzman adam görmüyorum. Hükûmet içinde olmayan parlamentoda olsun. Mateessüf ihtisasa gelince hepsi aynı derecededir. Benim elimde parlamento komisyonunun protokolü var ki, onu anlamak çok zordur. Bir protokol yazmayı beceremeyince, kanun yazmak daha da zor olacaktır. Binaenaleyh diyelim ki, biz yazsak daha da iyi olurdu. Bu doğru değildir. Çünkü hükûmette oturanlar bizim içimizden çıkmışlar, Amerikadan gelmemişlerdir. Sonra denildi ki, bu kanunlar Rusya kanunlarından alınmıştır. Halbuki, geride kalmışlardır. Başka hükûmetlerden alınsa idi daha da iyi olurdu. Bu fikir de doğru değildir. Doğrudur, bu kanun Rusya kanunundan iktibas olunmuşsa da onun parlamenterizme ait olmayan kısımları çıkarılmıştır. Gizli masraflar var ki, onlara branirovanna harçlar diyorlar. Onlar buradan çıkanlmıştır. Bazı esaslar Fransa ve diğer hükûmetler kanunlarından istifade edilmiştir. Ağamalı oğluna komisyonda da söylendi ki, bu kanunun maddelerinden olan harçları eksiltmek olur, artırmak olmaz. Bu fikir, biz bu kanunu Amerikadan alalım, veya kendimiz icad edelim, bu da doğru değildir. Hayata bakmak etrafımıza bakmak lazımdır ki, halkımızın ve memleketimizin haline uygun kanun yazalım. Malum-

dur ki, Rusça bilenlerimiz çoktur ve Rusya hayatına dahi yakınız. Bunun için de kanunu, Rusya kanunundan iktibas etmekle beraber Avrupa kanunlarından da iktibas edilmiştir. Taif adasında değiliz ki, Robenson Curuso gibi bir adam yüzünü görmeyip de Allah'a yalvarmıyoruz ki, gelip bizi adam etsinler. Söylediler ki, Rusya kanunları hep kötü kanunlardır, bu düşünceler de doğru değildir. Aynı zamanda onlarla birçok esaslı ve parlamento usulü ile kurulmuş köklü kanunlar var ki, onları biz almalıyız. O şeyler ki, Rusya dahiline aittir. Onlar buradan çıkarılmış ve lüzumlularından istifade edilmiştir. Bunun üstünde durmak, inat etmek demektir. Bu kanunu kabul etmenizde ısrar da etmiyorum, çünkü onsuz da bu kanunun lüzumuna ihtiyacımız olduğunu bilmediğinize eminim.

Mehmet Emin Resulzade: Bu şeyleri bozmak olmaz, çünkü bu kanun halk içindir. Birden Meclis-i Mebusan infial halinde olur ve bu zaman hükûmete fevkalade bir şey için masarif lazımdır. Sebepsiz, yazın Meclis-i Mebusan iki ay infial halinde oldu. Şimdi bu zaman da bir savaş ortaya çıktı. Komşulardan birisi memleketimize hücum etti, yahut bir deprem vaki oldu. Bu surette de bir fevkalade harç lazım oldu. O halde hükûmet ne yapsın? Parlamentonun çalışmalarına başlamasını mı beklesin? İşte bu mesele aynı bu mesele için konulmuştur. Binaenaleyh onun çıkarılması böyle hallerde hükûmete zor durumda bırakır.

Mehmet Emin: Önce parlamentonun 3 - 4 ay bırakılması meselesinden başlayalım. Olabilir ki, Azerbaycan'da şimdilik böyle bir adet yoktur. Fakat başka yerlerin parlamento hayatına vakıf olsanız, bilirsiniz ki 3-4 ay tatil adettir. İnşaallah bizim de tatilimiz olacak. Hem biraz rahat nefes alacağız, hem de biz seçilen ahali ile de yakın temasta bulunacağız. Bir de korkuluyor ki...

Sesler: Korkmuyoruz.

Mehmet Emin: Çoğunluğu kazanan fırka meclisi bırakmaz ve istediği kadar para sarf eder ve sair fırkalar da bundan habersiz olur. Bu böyle değildir. Siz bilirsiniz ki, burada çoğunluğu kazanan fırka var. Şayet şehirde isterse çoğunluktan istifade

ederek istediği kadar para alır, harç eder. Bu maddede gösterilir ki, Meclis-i Mebusan davet olunduktan iki hafta sonra para alan taraf hesap vermelidir. O zaman şehri kavga yapan zorbalar, eğer para doğru sarf edilmemişse tenkit ederler ve onları mesuliyet altına alırlar. Bir de 3-4 ay tatil adi şeylerdendir. **Öyle fevkalade hadiseler olursa, zelzele olsun, yahut bize hücum edilsin. Şimdi siz ne buyurursunuz? Biz toprak altında kalan göçmenlere ve harp darbesine uğrayan vilayetlerin ahalisine yazmalıyız ki, siz onbeş gün bekleyin, parlamento toplansın ve sonra size cevap verelim.** Doğru, öyle masraflar var ki ona zıt gitmek olmaz. Demokratik usulle idare olan bir memleket demokratik esasla teşkil olunan hükûmete fazla itimat verebilir. Eğer hükûmet Meclis-i Mebusan değil, başka bir kaynaktan kuvvet alsa idi, o zaman şüphe edilebilirdi. Madem ki, yetkiyi Meclis-i Mebusan'dan almış ve sonra tasdike götürecek, o halde fazla telaşa düşmek gereksizdir. Ben rica ederim ki, bu maddeyi kabul etmekle hükûmeti bu zorluktan kurtarasınız. İhtiyaç sermayesini ise harçlar, masarıflar hakkında tatbik etmek lazımdır ve bu iki meseleyi birbirine karıştırmak yersizdir zannederim.

No:131
Yüz Otuz Birinci Oturum

8 Mart 1920

Mehmet Emin: Buraya bir şey artırmak ihtiyacı yoktur? Çünkü zengin sözü ile, sonra zor bir durumda bırakmak olur. Masrafları ödemek için gelir lazımdır. Maksad sadece zenginlerden ve başkalarından alınan para ile ödemek değil. Bunları ödemek için dahili bir istiklal dahi olsun, yollar yapılsın bu açık kapansın. Bütçede gösterilsin. Açıklar vergilerle kapansın meselesi değil. Eğer sizin dediğinizi buraya dahil edersek o zaman zenginlerden başka hiçbir kuruluş bu açığı kapatamaz. Bundan dolayı bunu kesinlikle kabul etmek olmaz.

Mehmet Emin: Bu maddeye daha önce daha şiddetli itirazlar olmuştu. Ben de ondan dolayı dedim. Hükûmet milletten habersiz para harcayamaz diyorlar. Burada ise öyle şey yoktur.

Burada hadise öyle fevkalade zamanlar içindir ki, Meclis-i Mebusan tatilde olup, fevkalade bir surette para lazım olur, o zaman hükûmet onun sarfına razı olur. Ben geçen defa da bazı misaller getirdim ki, onları unutmuşlar. Mesela zelzele, tufan, sel felaketi gibi şeyler meclisin tatili zamanı meydana gelirse, hükûmet gerektiği kadar meblağ sarf edebilsin. Öyle bir hükûmet ki, bir padişah tarafından değil, bir parlamento tarafından seçilmiş, parlamento tarafından değilse, çoğunluk tarafından seçilmiş öyle bir hükûmet ise, her zaman meclis indinde mesuldür. İsterseniz ceza verirsiniz, onbeş yirmi gün. Sonra gelip hesap vermelidir. Bir şey olursa ceza verebilirsiniz. Hükûmete bu kadar güven tehiri gayri kabil şeylere bu şekilde bakmakla kabul olunmaz. Parlamento toplandıktan onbeş gün sonra , hükûmet sarf ettiği meblağın hesabını vermelidir. Bunda demokratik usullere zıd hiçbir şey yoktur.

Mehmet Emin Resulzade: Vaki olan itirazlar hiç benim ortaya koyduğum düşüncelere yakışmadılar. Yalnız İbrahim Bey cenapları, eğer fevkalade ittifaklar olursa, Azerbaycan küçük bir memlekettir, az bir zamanda, iki üç gün zarfında her yere telgraf gönderilir, meclis toplanır ve lazım olan tahsisatı bırakır. Geçen gün misal için arz eylemiştim. Mesela, Gürcistan'da olduğu gibi, Allah göstermesin Azerbaycan'da bir zelzele olursa, hükûmetin yetkisinde para olmazsa yardımı zamanında yetiştiremez. Siz diyorsunuz ki, dört gün içerisinde Meclias-i Mebusan'ı toplamak olur. Fakat, Meclis-i Mebusan toplanıp yardımı zamanında yapamaz. Bir haftadan sonra edilen yardım neticesiz kalır. Hele bizim gibi karışıklık altında olan Cumhuriyete savaş açmakta ihtimal dışı değildir. Ya o yandan ya bu yandan savaş ilanı ihtimali beklenir. Eğer memleket savaş ilanına maruz kalıp küçük melekette üç gün gibi Meclis-i Mebusan'ı davet etmek mümkün olduğu gibi, böyle küçük memleketten düşman üç gün zarfında istediğini yapabilir ve Meclis-i Mebusan toplanana kadar, düşman vatanın kalpgahına kadar gelebilir. Böyle fevkalade zamanlarda fazla nazariyecilik pek de doğru

değil. Eğer hükûmete yetki vermezsek, sorumlu bir hükûmet sıfatıyla karşı koyamazsa o zaman sizin karşınızda sorumlu olamaz ve size der ki, benim yetkim yoktur, sizi çağırdım şimdi istediğinizi edin. Bu hususta hükûmeti siz mesuliyetsiz bırakmak için, her halde ona yetki vermelisiniz. Sonra burada dediler ki, belki hükûmet han olmak ister, buna yalnız tebessüm ederim. Eğer hükûmet han olmak isterse ve han olmak imkanı varsa sizden başkan olmaz ve istediği zaman han olur ve onu da ifsad devrinde yapabilir ve sizi de bir daha hiç çağırmaz. Yok eğer böyle şeyde maksadı yoksa ve siz ona yetki verseniz de o zaman sizin karşınızda yine hükûmet sorumlu olur. Bir de Samed Ağa diyor ki, Dağıstan'da böyle oldu ve hükûmeti Denikin'e teslim ettiler. Samed Ağa'nın misalini dikkate alarak onun hafızasını tashih etmek arzusundayım. Dağıstan'da hükûmetle beraber Meclis-i Mebusan'da teslim oldu. Öyle hadise olur ki, Meclis-i Mebusan kendisi teslim olur. Eminim ki, bizim Meclis-i Mebusan'ımız öyle değil veonun yarattığı partiler ve teşkil ettiği hükûmet öyle olmaz. Aslan bey de, müdafa-ı milli komitesi olduğu halde hükûmete bu kadar para harçamasına nasıl da izin verilir dedi. Ben buna hayret ediyorum. Nasıl olur da, fevkalade zamanda küçük müesseseye yetki verilir. Fakat, Meclis-i Mebusan'ın itimadına nail olan bir hükûmete yetki verilmiyor. Parlamento tarafından teşkil olunmuş milli müdafaa komitesinin yetkisini artık görürsünüz, onun yetkisini alabilirsiniz ve lazım olduğu zaman adı geçen komiteyi lağv edebilirsiniz. Bu yalnız meseleyi anlamamaktır. Sonra burada toprak meselesinden bahs ettiler ve dediler, her zaman her şey değişilir ve her fırka bazı şeyleri değiştirip diyorlar ki, öyle zaman vardır ki, bazıları toprağı vermeye razı değiller, ama şimdi razı olurlar. Bu iddiayı edenler gerek teşekkür etsinler ve teşekkür ile şahısları tebrik etmek lazımdır ki, toprağı halka vermeye razı olurlar. Eğer bu değişiklik aksine olmuş olsa idi, o zaman Aslan Bey'in korkmaya hakkı olurdu. Aslan Beyin arzusu ile gider ve bu değişiklik demokrasiye yakındır ve buda onu tasdik eder ki,biz hiçbir za-

man han olmak fikrinde değiliz ve çetin tartışmalar karşısında bu tür sözler yersiz görünür. Şimdi böyle bir paranın mesrufatımıza verilmesi, kendi memleketimizin menfaatine ve hükûmetin hiçbir hareketinden korkmamalıdır.

No:132
Yüz Otuz İkinci Oturum

9 Mart 1920

Başkan: Dünkü oturumun kararına göre hükûmetin izahatı tartışılmalıdır. Söz Mehmet Emin Resulzade'nindir.

Mehmet Emin: Efendiler! Bahs ettiğimiz meselenin ağırlığını ve bu ağır mesele karşısında ittihaz edeceğimiz tedbirlerin ne dereceye kadar kafi gelip gelmeyeceği meselesi, burada söz söylemeyi de doğrudan zorlaştırıyor. Biz Azerbaycanlılar her zaman bu gibi milletlerin münasebetine ait meselelerde tatbik ettiğimiz siyaset değil, hatta konuştuğumuz sözleri ve yazdığımız yazıları böyle ihtiyatla söyler ve yazarız, çünkü biz biliriz ki, ihtiyatsız söz ve yazının kötü tesiri olur. Mateessüf komşumuz Ermeni Cumhuriyeti'nin sözleri de, yazıları da ihtiyatlı olmalarını bir kenara bırakın, hareketlerinden bile siyasete lüzum görmeyerek ve ihtiyatsızlıkla yapıyorlar.

Efendiler! Kars Müslümanlarının vaziyeti kanlı tablo gibi karşımızda dururken, yardım istemeleri ilk defa değildir. Rusya devrinde, insaniyet hak ve hukuk şiarı daha ilan edilmemişti. Osmanlı - Rus muharebesi esnasında, o yerlerde mazlum müslümanların kanı akıtılmış ve o zaman bütün Rusya müslümanları harekete geçerek devam edilmesini taleble kendi hayatlarını tetkike gönderdiler. Bugün biz Azerbaycanlılar, o büyük kütlenin bir kısmıyız. Eyvah ki, bugün Erivan, Kars ve bunlar gibi bedbaht vaziyette bulunan müslümanların durumunu işitiyor, fakat lazım olan yardımı yapamıyoruz. Kars, Erivan ahalisinin hali harp esnasında şimdikinden iyi değil idi. Onlar savaşın da felaketine maruz kaldılar.

Sesler: Ermeni askerlerinin.

Mehmet Emin: (devamla) Rus ordusu hain diye çiğnedi. Geçici kurtuluş çaresi göründü. Sanki onlara talih güldü. Fakat bu geçici oldu. Türkler geldiler ve sonra gittiler. Nihayet oranın müslümanları kendileri hükûmet kurmak ve kendilerini idare etmek istediler, ona da geçici sahip oldular. Onlar yer ile gök arasında asılı kaldılar. Sanki kendilerinin arzusu kafi değilmiş, dışardan onlara tanıma hakkı verilmeli imiş. Kars müslümanlarının vaziyeti böyledir. Onlar kendi hayat, maişet-i hürriyetleri ile kendileri bildikleri gibi yaşıyorlar. Her bir halk, istediği gibi yaşayabilir. Şiarı dünyada yayılmakta iken onlara bu hak verilmedi. Onlara diğer bir şiar olarak, size sahip olmak isteyen Ermeni Cumhuriyeti'nin istediği gibi yaşamalısınız. Keşke onların istedikleri kadar yaşamak olsaydı. Fakat Ermeniler onlara bizim istediğimiz gibi ölünüz dediler. **Onlara yaşamaya değil, ancak ölmeye hak verdiler.**

Efendiler! Burada hükûmet reisi size bir mesele üzerinde beyanat verdi ve size birçok satır okudu. Diplomatların kalemi ile yazılan notlar arasında hakkını müdafaa etmek isteyen, ölmek değil, namusuyla yaşamak isteyen, ölmek istemeyen bir milletin de cevabını okudular. Ne güzel bir cevaptır. Yüreği taş olan birisi de bu cevap karşısında ne kadar gaddar ve zalim olursa olsun yine de teslim olmalıdır. Bakınız o cevaba karşı düşmanlar susmuyorlar. Top, tüfek, makineli tüfek ateşi açıyorlar. Onun karşısında ya topa topla cevap verilecek yahut teslim olunacaktı. Burada diyorlar ki teslim oldu, fakat nasıl teslim oldu. Kendi yanında olan Ermeni generalin prikazı[9], o prikazın şekli ve manasıdır ki, uhdesinde ne kadar fahiş yalan olduğunu isbat etti. Böyle fahiş vesikalar mevcut iken bilmem bir de ihtiyaç varmı ki, bir de gidip onların yerinde onların durumu araştırılsın.

Sesler: yoktur, yoktur.

9. 16. yüzyıldan 18. yüzyılın başlarına kadar Rusya'da devlet idaresinde bir bölüme bakan idare.

Mehmet Emin: (devamla) Efendiler! Siz bu kadar siyasi vaziyete ne mana verirsiniz. Biz bu düşüncedeyiz ki, her hangi hükûmet olursa olsun, onların içinde olan, azınlıkta kalan milletler kalıyorlar ve kalacaklar da. Ne tür hükûmet kurulursa kurulsun, içinde azınlıkta kalan milletler olacak. Bu olacak, bizde de Ermeniler var. Ermenistanda da müslümanlar var ve olacaklar. Fakat, Ermenistan Cumhuriyeti'nin meseleyi öyle düşünmediği görülür. Ermenistan Cumhuriyeti ve onun içinde bulunduğu coğrafya mümkün olmayan meseleleri bu yol ile halletmeye mecbur ediyor. Bu günlerde Paris'teki Poros Nubar Paşa'dan gelen bilgiyi okuduk. Bu bilgiden, büyük Ermenistan meselesinin halledilmek üzere olduğu anlaşılır. Bu konuda tedbirler alınmakta olduğunu da haber verirler. Fakat, biz Kars tarafına da Büyük Ermenistan gibi bakıldığını biliriz. Bu haberleri Kars'tan gelen haberlerle mukayese etsek, bu son meselenin suni bir Ermenistan kurmak maksadından ibaret olduğu anlaşılır. Onlar, kağıtlara verilen diplomatik cevaplarla müzakere esnasında Kars vilayetinde Ermeni çoğunluğu oluşturmak istiyorlar. Bu manayı buradan çıkarmak bence o kadar da müşkül değildir. Fakat, malum tarihin verdiği derslerden hiçbir ders almak mümkün değil mi? Acaba bu hal yolu mesele sona eriyor mu? Acaba o sükut ki, Ermeni notasında ondan bahs ediyor, o mezaristan sükutu, o kabiristan asayişi üzerinde bir hükûmet kurmak mümkün olacak mı?

Sağdan ve soldan sesler: İnşaallah olmaz.

Mehmet Emin: (devamla) Böyle siyaset yürütenler bir şeyden istifade ediyorlar. Bilirsiniz ki, Avrupa efkarı umumiyesi öyle bir cereyan almış ki, Zakafkasya'da bir gaybali köyü dağılırsa, bütün dünya harekete geçer, şayet Kars gibi büyük bir müslüman kütlesi kırılırsa komşu memleketler, ondan böyle bilgi alamaz. Mateessüf dünyanın kuruluşu öyledir ki, müslümanlar üzerinde olan bu işlerin cezai uzaklara kadar gitmeye mec-

bur olamıyor. İşte bu gün Azerbaycan milleti Azerbaycan Meclis-i Mebusan'ı millet ve hükûmeti ile beraber kardeşlerinin başına gelen musibeti bize karşı ilgisiz kalmış Avrupa ve dünya'ya duyurmalı ve zalimin zulmünü ortaya çıkarmalıdır. Buradan yüksek sesle, bir ağızdan bağırmalıyız ki, kendi hukukunu ve bütün mazlum ahalinin hakkı müdafaa edilmek istenmektedir ki, onlarda insaniyet hissi vardır. Kafkasın mazlum halkına bir bakış getirsinler ve bu gibi dünyanın bütün yaşayan hissiyatlarını anlatmalıyız ki, o zalimler bu kadar zulüm edip boş yere kanlar akıtsınlar.

Bütün Azerbaycan'da yaşayan vatandaşlar aynı dil ve millet Azerbaycanlı olduklarından ve insaniyet nokta-ı nazarından, mutlak Ermenistan'da olan kötü işlere karşı itiraz etmelidirler. Eğer bu kötü hareketlere kanaat verilmezse, o zaman elde ettiğimiz istiklalimiz asla elde kalmayacak, sonuçta bütün Kafkasya kan içinde boğulacaktır. Her zaman medeni yollarala hareket etmeliyiz ve biz Kafkasya halkı ve Türkler bir ağızdan demeliyiz ki: **katiller elinizi çekiniz ve masum hür halkın bağımsızlığını kendisine iade ediniz.!** (alkış)

No: 133
Yüz Otuz Üçüncü Oturum

11 Mart 1920

Mehmet Emin Resulzade: Bu maddenin tartışması genel tartışma şeklini aldı. Onun için meseleyi biraz aydınlatmak için konuşma istiyorum. Bunu bir defalık bilin, bu faizler ki, 80, 120 artırmak asıl meseleyi halletmiyor. Her halde geçici bir cevaptır. Fakat zaruri olmak üzere yine de artırmaya ihtiyaç hissolundu. Bir şey var ki, hükûmetin bir icra kuvveti olması dolayısı ile bu kanunun devlet bütçesine ne kadar tesiri vardır ve ne kadar artırmak mümkündür. Bu bakış açısından bilir ve Meclisi Mebusan'a gelince ne kadar artırılırsa yine bir düzeltme vermeye mecbur olurlar ve Maliye Nazırına havale ederler. Bura-

dan meseleyi bilmedikleri, bütçe ile tanışmadıkları, devlet meselelerini hissiyatla hallettikleri anlaşılır, öyle ki, her teklifi bir tashih takip ediyor. Biz evvelce bütçe kanunu müzakeresinde tashih kabul edilmemesini karara aldık. Bu onun içindir ki, sürekli tashihlerle devletin gelir ve gider bütçesi bozulmasın. Biz bu gibi mantık esası üzre düşünerek nazır'a havale etmekten çıkarıp, memurlar arasında müzakereyi bozmak istemiyoruz. Bilhassa burası doğru bir çare olmayıp, geçici bir tedbirdir. Böyle tedbirlerle devlet bütçesini işgal etmek olmaz. Bunu düşünüp konuşmadan bir söz almakla mesele hallolunmaz. Bugün bir teklif verip de yarın nazır halletsin demek kendini gösterir ki, bu teklif iyi düşünülmeden halledilmiş, hem de eksik olduğunu yazanlarda itiraf ediyorlar. Halbuki hükûmet ve bütçe komisyonu çok düşünerek hazinenin gücü ve böyle artmanın devlet bütçesine ne gibi tesir edeceklerini ölçmüş, biçmişler ve meseleye de böyle bir ölçü ile yanaşarak karara gelşmişlerdir. İşte meselenin bu tarafını ele alalım. Biz hükûmet ve maliye-bütçe komisyonlarının teklifi lehine oy vereceğiz.

Mehmet Emin: Müsaade ediniz.

Reis: Buyurunuz.

Mehmet Emin Resulzade: Müzakere olunan bu layihanın esasen hizmetçilere ait olduğunu dikkate almıştır. Bu layıha etraflıca komisyonda havale edilmemişti. Çünkü buna ihtiyaç görülmemişti ve ihtimal edilmemişti ki, bu layıhada üyelerin maaşlarına ait bir madde de var. Bu konuda grubumuzun reyi belli değil. Ona göre teklif ederiz ki bu madde de layihadan çıkarılsın, zira bizim grubumuz buna oy vermeyecek.

Başkan: Bu madde değil, yalnız tekliftir.

Mehmet Emin: Her ne olursa olsun, müzakere edilmemiş bir meseledir. Esasen reyimiz bunu hilafına idi. Görürsünüz ki, maaşları artırınca büyük tartışmalar olur. Bu konuda teklif olurken onun sebepleri etraflıca yazılır. Böyle mühim meseleyi tecil ederek bu şekliyle geçirmek mümkün değil, bunun için bu teklifin müzakereden çıkarılmasını teklif ediyorum.

Mehmet Emin Resulzade: Görülür ki, vaki olan teklif hayıflanmalıdır ki, maişetin ağırlığını, gündemin çokluğu dolayısı ile bazı mebuslara o kadar tesir etmemiştir ki, yine de hayıflanıyorum. Bazı arkadaşlarımız o tesir altında burasının yüksek bir meclis olduğunu ve Meclis-i Mebusan'da edep dairesinde bulunmak gerektiğini unuttular ve edebi bırakıp türlü türlü sözler söylediler. Burada Samedağa ve onun yoldaşı Aslan Bey memurların maaşlarını yüzde yüzyirmi artırılmasını talep edince, coğunluk bunu arzu ediyormuş ki, mebusların da maaşı o nisbette artsın. Fakat, bütçe onlara göre başka bize göre başkadır. Onlar ne olursa olsun para artsın diyorlar. Amma biz, memurların maaşı az artsın, mebusların ki de hiç armasın diyoruz. Bizim teklife karşı reyimiz bu idi ki, mebusların maaş meselesini yeri gelince tek başına halledelim, böyle olmazsa, gelir ve giderin hesaplanması meselesinden bila istifade maaşları da artırma meselesine koyalım. Bir de bu teklifinizde mantık varmı dır? Mesela, memurların maaşının yüzde seksen artırılması ile en yüksek memur olan idare reisinin maaşını 7-8 binden yukarı çıkarmadınız. Halbuki mebuslar hali hazırda 9000 manat alıyorlar. Belki bunların içinde malı olan da olsun, bazılarının başka yerden geliri de olsun. Amma her halde meseleyi böyle düşünmek olmaz. Esas mesele böyledir. Hiçbir zaman hiçbir yerde görünmemiştir ki, bir mebus devletin yüksek memurlarından fazla maaş alsın. Onun için bunların arasında bir eşitlik lazımdır. Bir mebusa 9000 manat yetmiyor, o halde devlet memurlarına bence az ücret ödemiyormuş ki, memurlar mebuslar kadar entelektüel değillermiş. Yahut, onların ne kadar azdır. Bu suretle efendiler, memurların maaşını artırdığımız gün aynı oranda mebusların maaşını da artırmak insafsızlıktır. Bir de burada, Mehmet Emin 50 bin manat kazanır diyorlar. Çok kazanmağa gelince, sosyalistlerin bir kısmını çıkardıktan sonra geri kalanlarla gözümü kırpmadan kazandığımı değişirim. Evvela, biz memurları da, mebusların da maaşı hususunda devlet bütçesini dikkate alarak oy veririz ve her zaman düşünürüz ki, bu ra-

kamı kabul etsek, devlet bütçesine ne gibi tesir bırakır. İşte bu nokta-ı nazardan nasihat ederek görürüz ki, fazla artırmak doğru değildir. Biz mutlaka vermeyelim demedik. Fakat işe muhakime ile yaklaşmayı teklif ettik. İtirazımızda bu düşünce ile oldu. Siz devlet hazinesine masraf nokata-ı nazarıyla bakarsınız. Ona göre de hiçbir israfın karşısında durmazsınız. Amma biz ise mutasarrıf nokta-ı nazarıyla bakıyoruz ve her şeyi mülahize ile ölçüyoruz. Şimdi parlamentonun özü budur...

No:134
Yüz Otuz dördüncü Oturum

12 Mart 1920

Mehmet Emin: Efendiler! Rusya inkılabının 3. yılını yada saldığımız bu esnada Rusya inkılabının ne mahiyette olduğunu nazar-ı dikkatten geçirmek lazımdır. Bir Rusya inkılabı var, bir Rus inkılabı var. Bu iki mefhumu anlamak lazımdır. Bu gün ise Rus inkılabı değil, Rusya inkılabıdır. Rusya sun'i bir millet kaldırmıştır. Millet, tabiidir ki, hükûmet ve millet kurar, bir de su'i millet var ki, büyük cihangirler, emperyalistler kollarının gücü ile bir yere toplar ve onlara bir yere getirirse bir millet oluşturur. Rusya baskı dönemi zamanında bir Türk, bir Gürcü yahut bir Ermeni dışarı çıkarken Rusya pasaportu ile çıkıp bir Rus sayılırdı. Rusya inkılabı, Rusya'da toplanmış ve sun'i millet haline getirilmiş milletlerin yaptığı inkılaptır. Bu inkılabın en büyük amilleri başka milletlerin ezilmesi idi ki, inkılabın ilk zamanlarında bu milletlerin bağımsızlığı ilan edildi. İnkılap bunları azat etti. Eğer bu inkılap, aynı inkılap amili olan Rusya milletlerinin hakkı olan bağımsızlık düşüncesini kabul etmese idi, tabii inkılap devam edemezdi ve belki de hiç inkılap olmazdı. Ona göredir ki, inkılap başlarken milletler istifade etmek istediler. Neticede ise Rusya inkılapçıları bu inkılabı Rus bakış açısıyla kullanmak istediler. Lakin kendi arzularına ulaşamadılar. Rus inkılabı ise netice itibarıyla milletlerin bağımsızlıklarını temin etmiş ol-

du. Bütün meydanda bağımsız Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan millî hükûmetleri oluşmuşsa, bu gösterir ki, Rusya inkılabı asıl mahiyetine yaklaşmıştır. İkinci inkılap, bolşevik şiarı ile meydana gelmiştir. Bu Rusya inkılabı değil, Rus milletinin inkılabıdır. Rus inkılabı ise Rusya dahilinde, Rus milletinin kurtuluşu için vücuda gelmiş bir inkılaptır. Bugün inkılabi hasletleri siz görürsünüz ki, Rus hasletleri ile ileri gelir ve Rusya bolşevikleri cereyanı teşkil eden ve sabık Rusya inkılabından Rus inkılabı vücuda gelmiştir. Ve milletlerin kurtuluşu için bir ideal var idi ki, o da düşünceden hayata geçti. Burada bir eski Türk Turan misallerinden bir hatıram aklıma gelir. Rusya baskısı Türk milletleri için bir dolap olmuştu ki, ondan kurtulamıyorlardı. Rusya inkılabı mahiyeti itibarıyle döktüğü kanlar ile Türk tarihinde, Türkleri esaretten kurtaran Kurt vazifesini ifa etti ki, buda bir kurtuluştur. Nasıl ki, Türklerde kurt lafzı durur, öylece de Rusya inkılabı bizim için unutulmaz bir şey olacaktır. Bununla ben mensup olduğum grup tarafından Rusya inkılabının 3. senesinde milletlerin arzusuna emel etmesi nokta-ı nazarıyla ısrar ediyorum.

No: 137
Yüz Otuz Yedinci Oturum

1 Nisan 1920

Mehmet Emin Resulzade: (sinirli bir halde hitabet kürsüsüne çıkıyor) Efendiler! Burada muayyen bir mesele var. O mesele, Karabağ'da Azerbaycan istiklal ve hürriyetinin düşmanı olan bir unsur tarafından fesad ve isyan çıkarılmıştır. Bu fesad karşısında hükûmet ve bütün memleket bu oldu bitti karşısında bulunarak mücadele ediyor. Burada diğer bir suikastin ortağı Karabağ'da değil, Bakü'nün içinde, Azerbaycan merkezinde büyük bir isyan çıkartmaya uğraşan birisi, bir asi burada, her ne kadar siz biz asilerle anlaşmasanızda, Karabağ asileri ile mücadele edemiyeceksiniz, binaenaleyh bir isyanı bastırmak için hükûmeti, idareyi biz asilerin eline vermelisiniz diyor.

Efendiler! İsyan çıkaranın adı Elihaydar mı olsun, Vartazar mı olsun ikisi de asidir. Karabağda'da çıksa Bakü'de de çıksa ikiside birdir.

Bize Ermenilerle mücadele edemiyorsunuz, bu mücadeleyi Azerbaycan devam ettiremez diyorlar. Karabağ asilerini vaz geçirmek için Sovyet Rusya'sının kızıl ordularını buraya getirmelisiniz... bu nedir? Bunu söyleyen acaba kimdir? Bunu söyleyen Azerbaycan halkının temsilcisi midir veyahut Meclis-i Mebusan üyesi sıfatıyla güya bizimle Azerbaycan'ın geleceği meselesinde ortak görünen Rusya vekilidir? Kendi içimizden bize ultimatom verir, bizi kızıl Rusya'nın ordularıyla tehdid eder.

Sesler: Ara olsun.

Mehmet Emin Resulzade: (gayet hararetli ve heyecanlı bir halde) **Bu mudur vatanperverlik? Böyle mi konuşur bir Cumhuriyet üyesi? Böyle mi söyler bir halk temsilcisi?**

Efendiler! Bu gibi ultimatomlara fırsattan bila-istifade asi elini dal kapıdan milletin hukukuna uzatmak derler. Ben burada her halde bir Azerbaycan Meclis-i Mebusan üyesi değil, bir Rusya vekilinin, bir Rusya temsilcisinin sözünü işitirim.

Salondan sesler: Provakasyon..

Mehmet Emin: (devamla) Evet siz provaksyon diyorsunuz... Ne için siz böyle ümit edersiniz ki, Azerbaycan halkı bir asi ile mücadele etmek için kendi hukukunu ikinci bir isyan hazırlamakta eli olan Karayevlere teslim etmeli imiş? Karabağ asilerini beğenmiyorlar. Onlar ile mücadele etmek için buradaki isyancılara teslim olmayı teklif ediyorlar. Bunun için dikkate alınmıyor ki, Karabağ'da isyan çıkaran Vartazarlar aynı bu asilerin başındadırlar ki, siz de ona iştirak edersiniz. **Eğer siz, beni, idare elinize geçtiği taktirde burada Azerbaycan Türk hükûmeti teşkil edeceğinize, eğer ben bilsem ki Azerbaycan hükûmeti adı ile Rusya Sovyetinin bir şubesini burada açmayacağınıza inandırsanız, o zaman sizinle konuşa bilirdik.** Bu sözlerden sonra bizi ikna edecek deliller gösterebilseniz biz her zaman sizinle konuşurduk. Fakat siz hakiki bir bağımsızlık taraftarı değil, başka

bir isyan hazırlayan suikastçilersiniz. Siz bu gün bombalar ile, silahlar ile aralarına girip onları usandırıp bizi kendinizle konuşturmak istiyorsunuz... Böyle asiler ve bombacılarla bomba ile konuşulur. Eğer siz beni inandırabilseniz, o büyük ideallere ulaşılacak, bu milletin hukukuna riayet edilecek, o zaman ben sizinle konuşurdum. Fakat, hak ve hukuktan konuşmak adına bizi tehdid edersiniz ki, hükûmeti bize vermezseniz arkanızda büyük Rusya ve onun büyük Kırmızı ordusu var. Onlar gelip sizi kıracaklar. Siz bizi böyle korkutursunuz.

Efendiler! Mesele gayet mühimdir. Zannetmeyiniz ki, benim gönlümde Rusya bolşeviklerine karşı o kadar büyük inat vardır ki, kötü niyete alışarak onlarla anlaşmak istemem. Hayır, her zaman tartışmak mümkündür. Bir takım siyasi şartlarla uzlaşmak, barışmak olur. Fakat bize deseler ki, eğer bir isyancı kuvveti ile barışmazsanız, Rusya'da sizinle barışmayacaktır. Biz görsek, bizim içimizde birkaç Alihaydar varmış, onlarla hesaplaşmak lazım imiş, lakin bir milletin reyi ve hukuku ile hesaplaşmak lazım değilmiş, o halde biz böyle bir kuvvete hiçbir zaman inanmıyoruz. Sonra bir kurt ile koyun meselesine benzer. Onun için siz her şeyden evvel beni ezdiniz. O milletlerin hakkını tanıyıp eda etmek isteyen kuvvet milletlerin hukukunu kendisine vermek için gelip Karabağ meselesini mi halledecek, yoksa Karabağ meselesi adı ile gelip bizi mi çiğneyecek görelim.

Onların parası ile burada bombalar alıp bizi o vasıta ile kendiniz ile hesaplaştırmak istiyorsanız, bırakınız millet kendi işini yapsın. Eğer o kuvvet senin gibilerin aklı ile şark meselesini halledecekse ve bizler ile o yolda hesaplaşacaklar ise, ben onlara inanmam. Eğer Alihaydar Karayev kaprisi ile olanlar buraya gelecekler ise, o zaman onlar bize dost değil, düşmandırlar.

Sonra burada Ali Bayramov meselesi çıkardılar. Madem ki, bunu ortada ispat edecek bir belge yoktur, ben buna iftira diyorum. Eğer bu dedikleri ispatlanırsa, gerçekten böyle bir olay olmuştur, ondan emin olunuz ki, hükûmeti düşürmek isteyen şahısların önünde ben olurum, çünkü hükûmet kim olursa olsun

onda caniye yer yoktur. Fakat, bunu söyleyen siz, Taşnakların Karabağ'daki ihanetlerinden istifade edip hükûmeti yıkmak istiyorsunuz. Fikrinizi hayata geçirmek için Ali Bayramov'u kendiniz gizleyip hükûmete iftira atıyorsunuz. Kaldı ki Rusya ile hesaplaşmak başka, Aliheydar ile hesaplaşmak daha başkadır. Bugün bizim kurtuluşumuz onda mıdır ki, hükûmeti Alihaydar Karayevlere teslim edelim. Bugünkü mesele budur ki, Karabağ'da bize asiler isyan ettiler. Hakiki bir milletperver olursak elde silah oraya koşmalıyız bugün bundan başka mesele olamaz. (alkış)

No. 141
Yüz Kırk Birinci Oturum

15 Nisan 1920

Mehmet Emin Resulzade: Efendiler! Bugün Azerbaycan Meclis-i Mebusanı tasdikine takdim edilen antlaşma komşumuz ve dostumuz İran hükûmeti ile bizim hükûmetimiz arasında komşuluk ve sevgi yollarını tesbit edip iyi münasebetle yaşamayı onaylayan bir antlaşmadır. Her bir antlaşma gerek uluslar arası bir mahiyette olsun, gerek milli mahiyette olsun böyledir. Bir memleket içerisinde anayasa onun dahili muahedesidir. Uluslar arası muahedelerde keza böyledir. O şey ki, tabiatta vardır. Önce hayatın ihtiyaçları iktiza eder. Bir millet gerek kendi içinde, gerekse komşu milletlerle anlaşma neticesinde o ihtiyaçları def edip her iki tarafın çıkarları doğrultusunda antlaşmalar meydana getirirler. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri İran ile alaka ve yakınlığını bilenler ve bu hakikatlere müdrik olanlar ve bu iki millet arasında tarihi, medeni, iktisadi yakınlıkları anlayanlar bilirler ki, arada ne kadar sui-tefahüm, ne kadar suizan olursa olsun yine bu gün bu iki milletin arzu ettiği muahedeyi mecburen tasdik edeceklerdir. Bu muahedeler **Tabatabai** veyahud **Han Hoyski** tarafından imza edilmiş bir muahede değildir. Bu iki milletin vicdanen emr ettiği ve dostluktan başka hiçbir çare olmadığını ve hiçbir yol ile gidebilmek bu iki millet için mümkün olmadığının farkına varan bir şe-

kilden başka bir şey değildir. Bu hayata bağlılığı dış görünüş suretine bakılmalıdır.

Efendiler! Cumhuriyetimiz daha resmen teşekkül etmeden, tasdik olunmadan İran ile Azerbaycan arasında bir takın anlaşmazlıklar var idi. Bunlar da gayet sathi nazariyeler ve düşünceler idi. Bu hal ne İran ve ne de Azerbaycan milletinin yüreklerinden geçemeyen bir takım şek ve şüphelerden meydana gelirdi. O zamanlar her ne kadar bu şayialar efkar-ı umumiye üzerinde sui-tesir hasıl ederse de, bu iki milletin tarihi, medeni, dini, ahlaki, edebi alakasını bilenler ki, bu haller geçicidir. İran heyetinin başkentimize gelişi ile ceryan eden müzakerelerin uzaması da efkarı umumiye üzerinde bir takım şüpheler oluşturmuştur. Fakat bu iki milletin hakiki münasebetlerini düşünenler hiçbir zaman işi yarına bırakarak muahedeleri imza ettirmeden, adı geçen heyeti buradan bırakmadılar. Eğer başka türlü hareket etseydiler milletlerin huzurlarında mesul olacaklar idi. Milletlerinin çıkarlarını ve ihtiyaçlarını anlayan bu ki heyet muahedeleri imza etmekele kendilerine tarihin kaydedeceği şerefli bir adım attılar. Ben onlara gıbta ediyorum.

Efendiler! Bu muahedeler içerisinde önemli bir madde vardır. İran milleti ve İran memleketi büyük ve birinci milletler sırasındadır ki, Azerbaycan'ın istiklaliyyetini tasdikle beraber meşruluğu hakkında da tasdik etmiştir. Sözünü söyleyen tartışmacıya iştirakımla beraber ben burada bu söz üzerine biraz konuşmak istiyorum. Bununla bile her milletin kendi mukadderatını idare etmeye hakkı vardır. -diyenlerin huzurunda daha şek ve şüphe içinde iken ve küçük milletlerin istiklal ve hürriyeti için hürmet ederiz- diye ortalığı velveleye verenlerin daha istiklalimizi tasdike cesaret göstermemişlerken bilahare yalnız söyleyip de falan bu hakkı tasdik eylememiştir ve yine bir takım sui-tefehhümlerle şimdiye kadar anlaşılamamış olanları bugün huzurumuzda gördük. Bugün onlar bizi tasdik etmişler ve bunu hakken de göstermişledir. Bunun üzerindedir ki, biz bu gün bu dostluk muahedesini imzaladık. Sebebi ise iki milletin ruhunda olan uhuvvet ve kardeşlik hissidir ki, bu hiss ile onlar bizi her-

kesten evvel tasdik ettiler ve bizimle antlaşma yaptılar. Eğer böyle yapmamış olsaydılar, yalnız tarihi değil İran milletinin menfaatlerini anlamamış ve kötülük etmiş olacaktılar.

Efendiler! **Bir zamanlar müslümanların ve doğu milletlerinin hukukundan bahs edilirdi. Bugünkü muahedeler isbat eder ki, doğu milletlerinin hakkı kendilerine verilirse ve onlar bir hükûmet şekline düşünce birbiri ile anlaşırlar. İran hükûmeti bizi tasdik etmekle bütün islam milletlerini aydınlatmış ve tehkim etmiştir. Bizim onaylanmış istiklalimiz islam alemini saadete çıkaracaktır.** (alkış) Bu muahedenamelerin ticareti ve iktisadi meselelerin küçüklüğü üzerinde bir o kadar da durmak gerekmez. Bundan bizim ve İran temsilcileri bıkmıştır. Bu antlaşmada iki gepik bu yana veya o yana olacak (transit) Bir tarafa biraz fazla gidecek veyahut zarar edecek gibi şeyler iki kardeş millet arasında o kadar mühim bir şey değildir. Huzurunuzda tasdikten ötürü takdim edilmiş bu antlaşmayı ben Musavat ve bitaraflar tarafından tebrik etmekle onun tasdikini arzu ve kendimizi bu münasebetle pek bahtiyar ve mesud addettiğimizi arzla gelecekte, dostane münasebetimizin daha sıkı olmasına çalışacağımızı görevimiz diye düşünerek saygılarımızı takdim ederiz. (sürekli alkışlar)

No:142
Yüz Kırk İkinci Oturum

19 Nisan 1920

Mehmet Emin: Bu mesele icat edilince ben öyle şüphelenirdim ki, bugün hükûmeti niye bu meseleyi bugüne kadar tehir ettiler diye tenkit edecekler. Her yerde yeni oluşturulmuş hükûmetler kendi hukuklarını ve istiklallerini müdafaa etmek için top ve silah ile kendilerini müdafaa etmezler. Burada bir siyasi temsilci lazımdır ki, onları siyasetten müdafaa etsin. Hele siyaset savunucusunu kenara koysun. Siz, yeni cumhuriyetler tesis edilir ve bütün dünyanın her birinde o cumhuriyeti temsil etmek için temsilciler gönderildiğini bilirsiniz. Aleyhimize dünyanın her yerinde çalışırlar, teşvikat ve tebligatta bulunurlar, aley-

himize propaganda yaptıklarını bilirsiniz. Onlar ile mücadele etmek lazımdır, o da ancak siyasi temsilcilerimiz vasıtasıyla olur. Fakat, mateessüf Hariciye Nazırı bu meseleyi bu zamana kadar biraz tehir etmiştir. Mecburen söylüyorum, onu tenkit etmek lazımdır. Fakat, bunlar kenarda kalmış, demek zorundayım ki, bu sözleri söyleyenler, bu kanunun aleyhinde olanlar, ancak şahsi bakış açılarına göre konuşuyorlar. Zira bir devletin kuvvetli şahıslarının orada işsiz oturmalarından bahs edenler, acaba düşünmüyorlar mı, hemen birinci kişi olarak Alimerdan Bey, yahut diğerleri hemen Paris'e, yahut Londra sefaretine sefir tayin edilecektir. Devletin maksadı daimi olarak bütün memleketlerde müesseselerinin olmasıdır. Bu mantıken böyledir. Bilirim, İran hükûmeti tarafından buraya özel maksatlar için bir heyet gelmiştir. Demek, adı geçen heyet buraya gelince İran hükûmeti, bizim hükûmet nezdinde olan konsolosluğunu lağv etmeli idi ki, heyet gelmiştir. Bu doğru değil. Biz parlamentoda daima Samedağa'nın samimi nutuklarını dinliyorduk. Fakat bugün ise aflarına meğruren söylemek istiyorum ki, onun bu nutku sun'i bir nutuk değil. Deyil ki, deniz kenarında bir ev dikmek için önce taş, kerpiç lazımdır, sonra duvarları lazımdır. Fakat, bizim taşlarımız askerlerimizdir. Efkar-ı umumiye ile, Avrupa ile münasebetimizin iyi bir durumda olması için öyle temsilciler bize lazımdır. Sonra, burada yerel idarelerden bahs ettiler. Eğer yerel idareler, tartışmaya koyulursa, bazılarının suçlu olduğu anlaşılır. Aynı komisyonda yerel idareler layıhası gönderileli aydan fazla bir zaman olmuştur, fakat maalesef bu zamana kadar neticelendirilmemiştir. Ayrıca toprak meselesi. Musavat grubu tarafından sunulmuş bir kanun layıhası gönderildi ve onun halli için komisyona on gün zaman verildi. Maalesef ki, bu zamanda kimi kanun da meydana gelip çıkmamıştır ve gelince de çok ihtimal ki, bunu tanıdığımız için bir başka güne tehir edilsin desinler.

Bunların hepsi meydanda iken, bir takım şahsi çıkarlar ile kimler tayin edilecekmiş, kimlerin ise rahatı temin olunacakmış diye, bu gibi şahsi fikirler, yahut da bu kürsüye çıkarak içimizde bir takım namuslu memur yetiştirmiyoruz. Rüşvet almayan

bir çalışan bulamayacağız diye bir kanunu reddetmek asla uygun değildir. Ben hiçbir zaman genç cumhuriyetimiz ve milletimiz hakkında bu düşünce de olamam. Zira vatan ve memurlarımız hakkında bu düşünce de olsam, yarın hükûmetin ve memleketin altından bir bomba koyarak patlatmak mecburiyetinde olurum. Birde burada hükûmete itimat meselesinden bahs olundu. Evvela madem ki hükûmet var, meclis ona itimat ediyor ve Meclis-i Mebusan onu kendisinin kabul ettiği her bir kanunun icrasına mecburdur. Fakat, itimat yok ise, o halde buyurunuz, hükûmete güvenmediğinizi beyan ediniz ve onu düşürünüz. Yeni hükûmet teşkil edin. Lakin, ne kadar ki bu olmamıştır, bu gibi düşünce haksız ve üyelerine mağruren diyorum, ancak şahsi fikirleridir.

Efendiler! Hali hazırda bütün dünyada aleyhimize hücumlar vardır. Bin türlü provakasyonlar olduğu zaman , medeni milletler huzurunda, ecnebi memleketlerde kendimizi müdafaa etmek için mutlak sefaret lazımdır. Bunu aksini düşünmek, ancak şahsi ve fıkrevi düşünmektir.

Efendiler! Bana böyle gelir ki, hükûmetin bir kabahati varsa, o da budur ki, şu kanun layıhası bundan 5-6 ay önce takdim edilmeli iken bu zamana kadar etmemiştir. İşte tenkit yeri varsa, hükûmeti bu cihetten tenkit etmelidir.

Mehmet Emin: Burada tabiidir ki, hem Rusya'ya, hem de Almanya'ya temsilci göndermek aleyhinde değiliz. Bütün komşular ile, belki bütün dünya milletleri ile iyi münasebet tesis etmek bizim vazifelerimizdendir.

Burada Karayev de dedi ve merkezi komiteye de işaret edildi. Bu konuda zamanı gelmişken, biz Sovyet Rusya'sı ile hiçbir zaman düşmanlık etmedik ve hiçbir zaman o fikirde de olmadık demeliyim. Denikin'in yanına ve Zakaspi'ye temsilci göndermiştiniz dediler. Bu konuda Hariciye Nazırı konuştu. Zamanı gelmişken ben de, aynı Zakaspi'de geçici bir hükûmet vücuda gelmişti ki, oraya temsilci göndermiştik demeliyim. O tamamıyla başka idi. Orada Denikin'in kuvvetleri tesir etmeye başlamıştı. Onda, Bakü'da İngilizler var idi, demek, Bakü'de İn-

giliz hükûmeti var demek değildir. Kuban hükûmeti nezdinde bizim temsilcimiz olduğundan Kuban Meclis-i Milli temsilcisinin dar ağacında asıldığına şahit olduk. Aynı Kuban hükûmeti temsilcisi idi ki, Paris'te bizim temsilcimiz Gürcistan hükûmet temsilcisi ile bir yerde Denikin harekatına Antanta hükûmeti karşısında protesto etmişler. Burada, biz Denikin hükûmetine temsilci göndermişiz diyorlar, iftiradır, yalandır. Biz şura hükûmeti ile daima vazifemiz dostluk olmuştur. Fakat onlar bize cevap vermiyorlar. Hata bizde değil kendilerindedir. Birde Almanya'ya temsilci göndermek hususunda. Biz esas itibarıyla temsilcilerin aleyhinde değiliz. Siz bilirsiniz ki, sefir göndermeden önce bir danışman lazımdır. Eğer Rusya ile sefir göndermek danışığı olmamak, suçlusu biz değiliz. Almanya ile alakamız anlaşılmadı, bazı şerait-i tehennun meselesi aydınlanmamıştır. Eğer hükûmet bazı fikirlere göre Almanya ile Rusyayı bu şekil de düşünmeyip, Meclis-i Mebusan'ın yetkisinde var ki, oralara temsilci gönderilmesini talep etsin. (alkış)

No: 145

Parlamentonun Yüz KırkBeşinci Son Oturumu

27 Nisan 1920

Sözü Mehmet Emin Resulzade Alır: Cenaplar! çıkardığımız tarihi kararı milletten habersiz çıkarmayalım. **Ülke parlamentosunun kapısını açık koyalım ki, her kes ne tür bir tehlikeli vaziyett içinde olduğumuzu, ne tür karar kabul ettiğimizi bilsin.** Ona göre de teklif ederim ki, Meclisimizin kapılarını milletin yüzüne kapamıyalım ve milletten habersiz karar kabul etmeyelim.

Mehmet Emin Resulzade: Bizim grubumuz teslim olmanın karşısındadır. Fakat, fırkaların çoğunluğunun talebine göre ve halkımızın arasında dahili muharebe çıkarmak için ve ilave bugünkü Komunist **Fırkasının bağımsızlığımızı savunacaklarını dikkate alarak, bütün yetkinin onlara verilmesinin taraftarıyım, bu şartla, Komunistler istiklaliyet, millet ve memleketimizi layıkıyla savunsunlar.** Yok eğer bunlara güvenilmezse, oyumuzu/ yetkimizi geri alarak hakkımızı kendimizde saklayacağız.

KAYNAKÇA

1. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) Parlament, C. 1, Bakı, 1998.

2. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) Parlament, C. 2, Bakı, 1998.

3. GÖMEÇ, Sadettin, "Azerbaycan Türk Cumhuriyeti", Türk Dünyası El Kitabı, C. 1, Ankara.

4. ŞİMŞİR, Sebahattin, Azerbaycan İstiklal Mücadelesi, İstanbul, 2002.

5. ŞİMŞİR, Sebahattin, Mehmet Emin Resulzade'nin Türkiye'deki Hayatı, Faaliyetleri ve Düşünceleri, Ankara, 1995.

Yrd.Doç.Dr. Sebahattin Şimşir

M.EMİN RESULZADE'nin
MECLİS-İ MEBUSAN KONUŞMALARI
[1918-1920]

Sovyet ihtilalinden sonra, başta Kafkasya olmak üzere Rusya'da muhtelif cumhuriyetler oluşmuştur. Bu dönemde Kafkasya'da Azerbaycan Türkleri, Ermeniler ve Gürcüler'in oluşturduğu Mavera-yı Kafkasya Konfedarasyonu kurulmuştur.

Ancak, bir müddet sonra bu oluşumun Gürcüler tarafından bozulup Gürcistan Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi üzerine, Azerbaycan Türkleri'de Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Mehmet Emin Resulzade'nin önderliğinde ilan etmişlerdir.

28 Mayıs 1918 tarihinde başlayan bu mutlu günden bir müddet sonra, devlet olmanın, hele hele demokrasi kurallarına uygun yaşamanın birinci şartı olan meclis hayatı Azerbaycan'da hayata geçirilmiştir.

Günümüzde tekrar bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özellikle genç nesillerinin bu konuşmaları dikkatli okuyarak, gelecekte devletlerinin benzer tehlikelerle karşılaşmamaları için Resulzade'yi çok iyi anlamaları gerektiği kanaatindeyiz.

ISBN 975-6618-72-8
9 799756 618720

IQ
KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK
www.iqkultursanat.com
E-mail: info@iqkultursanat.com

Fima
Final Marketing